

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

**DERVİŞ ALİ EN-NAKŞİBENDÎ EL-İNCİLÎ VE
NA'TÜ'N-NEBÎ FÎ'L-İNCİL İSİMLİ ESERİNİN
TAHKİK VE TERCÜMESİ**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hülya CEVAHİR

**Enstitü Anabilim Dalı:Felsefe Ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı:Dinler Tarihi**

Tez Danışmanı: Doç. Dr. Fuat AYDIN

AĞUSTOS 2008

T.C.
SAKARYA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

DERVİŞ ALİ EN-NAKŞİBENDÎ EL-İNCİLÎ VE
NA'TÜ'N-NEBÎ FÎ'L-İNCİL İSİMLİ ESERİNİN
TAHKİK VE TERCÜMESİ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hülya CEVAHİR

Enstitü Ana Bilim Dalı : Felsefe ve Din Bilimleri
Enstitü Bilim Dalı : Dinler Tarihi

Bu tez 28/08/2008 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından oybirliği ile kabul edilmiştir.

Jüri Başkanı

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

Jüri Üyesi

- Kabul
 Red
 Düzeltme

BEYAN

Bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Hülya CEVAHİR

15.08.2008

ÖNSÖZ

İslam'ın ilk dönemlerinde Hz. Muhammed'in geleceğinin Kitab-ı Mukaddes'te müjdelenmiş olması ile çok fazla ilgilenilmemiştir. Zira Kur'an bunun böyle olduğunu söylemekte ve tartışmaya açık bir alan bırakmamaktadır. Ancak zamanla Yahudi ve Hıristiyanlarla ilişkilerin artması sonucu onların Hz. Muhammed'in peygamberliğine karşı yaptıkları eleştirilerle daha çok karşılaşıldıkça bu konuda ciddi çalışmalar yapılmaya başlanmıştır. Bu çalışmaların temelini ise, ehl-i kitap üzerinde daha etkili olacağı düşüncesiyle, Hz. Muhammed'in peygamberliğini Eski ve Yeni Ahit'te bulunan metinleri kullanarak ispatlama gayreti oluşturmaktadır. Hz. Peygamber'in peygamberliğini ispat etmeyi amaçlayan bu çalışmalar yirminci yüzyıla kadar artarak devam etmiştir.

Tezimize konu olarak seçtiğimiz Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî'nin Hz. Muhammed'in peygamberliğini Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı iktibaslarla ispatlamaya çalıştığı eseri *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil* de 18. yüzyılın başlarında telif edilmiştir. Ancak bugüne kadar eser veya müellifi üzerine herhangi bir çalışma yapılmamıştır.

Tezimle ilgili çalışmalarımda beni yönlendiren ve yardımlarını esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Fuat AYDIN'a, Arapça metni ve Türkçe çevirisini kontrol eden değerli hocalarım Numan YAZICI ve Doç. Dr. Mustafa AKÇAY'a ve bu çalışmada emeği bulunan herkese teşekkür ederim.

Hülya CEVAHİR

15.08.2008

İÇİNDEKİLER

KISALTMALAR	iii
ÖZET	iv
SUMMARY	v
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: DERVİŞ ALİ en-NAKŞİBENDÎ el-İNCİLÎ: HAYATI ve ESERLERİ	7
1.1. Hayatı	7
1.2. Eserleri	9
1.2.1. <i>Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil</i>	9
1.2.2. <i>Risale Tertib Zikr en-Nakşibendiyye</i>	9
1.2.3. <i>Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi</i>	10
BÖLÜM 2: NA'TÜ'N-NEBİ Fİ'L-İNCİL	12
2.1. Kitap Hakkında Genel Bilgiler	12
2.2. Kitabın İsmi ve Müellife Aidiyeti	12
2.3. Kitabın Nüshaları	13
2.3.1. Tenkitli Metinde Kullanılan Nüshalar	14
2.3.2. İncelenen Nüshalar	16
2.4. Metin Tahkik Çalışmasında Takip Edilen Usul	17
2.5 Türkçe Metnin Hazırlanması İle İlgili Açıklamalar	18
2.6. Kitabın Genel Olarak Değerlendirilmesi	19
2.6.1. Kullanılan Kaynaklar	19
2.6.2. <i>Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil</i> 'in İçeriği	22
2.6.3. <i>Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil</i> 'in İslam Reddiye Geleneğindeki Yeri	26
BÖLÜM 3: NA'TÜ'N-NEBİ Fİ'L-İNCİL'İN TÜRKÇE TERCÜMESİ	28
BÖLÜM 4: NA'TÜ'N-NEBİ Fİ'L-İNCİL'İN TENKİTLİ METNİ	53

SONUÇ	94
KAYNAKÇA	97
EKLER	100
ÖZGEÇMİŞ	103

KISALTMALAR

<i>a.g.e.</i>	: adı geçen eser
<i>a.g.m.</i>	: adı geçen makale
<i>bk.</i>	: bakınız
<i>DİA</i>	: Diyanet İslâm Ansiklopedisi
<i>h.</i>	: hicrî
<i>hz.</i>	: hazreti
<i>haz.</i>	: hazırlayan
<i>m.</i>	: miladî
<i>nşr.</i>	: neşreden
<i>ö.</i>	: ölüm tarihi
<i>s.</i>	: sayfa numarası
<i>s.a.v</i>	: sallallahu aleyhi vesellim
<i>thk.</i>	: tahkik eden
<i>trc.</i>	: tercüme eden
<i>t.y.</i>	: tarih yok
<i>vr.</i>	: varak

Tezin Başlığı: Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî ve *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil* İsimli Eserinin Tahkik ve Tercümesi

Tezin Yazarı: Hülya CEVAHİR

Danışman: Doç. Dr. Fuat AYDIN

Kabul Tarihi: 28 Ağustos 2008

Sayfa Sayısı: V (ön kısım) + 99 (tez) + 3 (ekler)

Anabilimdalı: Felsefe ve Din Bilimleri

Bilimdalı: Dinler Tarihi

Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî'nin telif ettiği *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil* Hz. Muhammed'in (s.a.v) Kitab-ı Mukaddes'te müjdelendiğini ispatlamaya çalışır. Kitab-ı Mukaddes metinlerinin lafzen tahrif edildiği görüşünü kabul etmeyen Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî, asıl tahrifin manada olduğunu savunur. Bu bağlamda lafızda tahrifi savunan Müslüman alimleri de eleştirir. Müellife göre ilahi kitapların hepsinde müteşabih ibareler bulunmaktadır.

Ele aldığımız eser müellif, tarafından çeşitli zamanlarda yeniden yazılarak, dönemin ünlü şahsiyetlerine ve Sultan III. Ahmed'e takdim edilmiştir. Beş nüshası Arapça olarak yazılan eserin bir nüshası ise Türkçe'dir.

Anahtar Kelimeler: Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî, *Na'tü'n-Nebî*, İncil, müteşabihat, tahrif

Title of the Thesis: Derviş Ali en-Nakşibendî al-İncilî and His Book *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil*: Edition and Translation

Author: Hülya CEVAHİR

Supervisor: Assoc. Prof. Fuat AYDIN

Date: 28 Ağustos 2008

Nu. of pages: V (pre text) + 99
(main body) + 3 (appendices)

Department: Philosophy and Sciencies of Religion **Subfield:** History of Religions

The book *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil (News of Prophet in the Bible)* which is written by Derviş Ali en-Nakşibendî al-İncilî study for proving that there are the news in The Bible about Mohammed. Derviş Ali en-Nakşibendî al-İncilî didn't accept distortion of the words in the passages of Bible. According to him the main distortion is in the meaning. In this point he also criticized muslim scholars who apologetic distortion in the words. In author's opinion there are vague sentences in all the holy books.

The book which we study on is written again by the author in different times and he offered them to the people who is famous in that century and Sultan III. Ahmed is one of them. Five of the copies are in Arabic and the other one is in Turkish.

Keywords: Derviş Ali en-Nakşibendî al-İncilî, *Na'tü'n-Nebî*, Bible, vague, distortion

GİRİŞ

Çalışmanın Amacı

Çalışmanın amacı Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi verip, *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil* isimli eserini tanıtarak, tahkikli metnini ve Türkçe tercümesini ilim dünyasına sunmaktır.

Çalışmanın Önemi

Sahip olduğumuz büyük kültür mirası içinde gün yüzüne çıkmayı bekleyen çok sayıda yazma eser bulunmaktadır. Bunların tespit edilmeleri ve tahkiklerinin yapılarak ilim dünyasına kazandırılmaları önemli bir görevdir. Biz bu çalışmayı yaparak ilim dünyasına az da olsa katkıda bulunmayı hedefledik.

Çalışmanın Yöntemi

Çalışmamızın birinci bölümünde mümkün olduğu kadar Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî'nin hayatı ve eserleri hakkında bilgi vermeye çalışıldı. İkinci bölümde müellifin *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil* adlı eseri üzerinde duruldu. Üçüncü bölümde eserin tercümesi yapıldı. Gerek görülen yerlerde nüshalar arası farklılıklar dipnotta gösterildi. Son bölüm olan dördüncü bölümde ise *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil*'in tahkikli metni sunuldu. Araştırmada ulaşılan sonuçlar ise tezin sonunda özetlendi.

Birinci bölüme başlamadan önce tebsirât problemi hakkında kısa bir bilgi vermemiz konunun daha iyi anlaşılmasına yardımcı olacaktır.

Reddiye Geleneğinde Tebsirât Problemine Genel Bir Bakış

Yahudi ve Hıristiyanlara karşı yazılan reddiyelere en çok konu olan sorunlardan birisi de tebsirât problemidir. Müslümanlar Hz. Muhammed'in (s.a.v.) nübüvvetinden bahseden Kitab-ı Mukaddes cümlelerini ortaya koymaya çalışmışlardır.¹

"Müjdelenen nebi" tartışmaları Kur'an-ı Kerim'den kaynaklanmaktadır. Çünkü Kur'an, Tevrat ve İncil'de Hz. Muhammed'in (s.a.v.) isminin yazılı olduğunu şöyle

¹ Mehmet Aydın, *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiler ve Tartışma Konuları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No:61, Konya, 1989, s. 216.

bildirmektedir: “Onlar, yanlarındaki Tevrat’ta ve İncil’de yazılı buldukları Resûle, o ümmî peygambere uyan kimselerdir.”²

Bir başka âyette ise çok daha açık bir şekilde bu müjde verilmektedir: “Hani, Meryem oğlu İsa, ‘Ey İsrâילוğulları! Şüphesiz ben, Allah’ın size, benden önce gelen Tevrat’ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek olan Ahmed adında bir peygamberi müjdeleyici (olarak gönderdiği) peygamberiyim’ demişti.”³

Başka bir âyette Ehl-i kitabın kendi çocuklarını tanıdıkları gibi Hz. Muhammed’i de tanıdıkları bildirilmiştir:“Kendilerine kitap verdiklerimiz onu (Peygamberi) kendi öz oğullarını tanıdıkları gibi tanır.”⁴ Bu âyetler Hz. Muhammed’in (s.a.v) son peygamber olarak geleceğinin Ehl-i kitab tarafından bilindiğine işaret etmektedir.

İlk dönem Müslümanları açısından, Kur’an’da Hz. Peygamberin (s.a.v) önceki kitaplarda müjdelendiğine dair ifadelerin bulunması, onun önceki peygamberler tarafından geleceği haber verilmiş bir peygamber olduğunu ispatlamak için yeterli olmuştur. Onlar Kur’an’daki ifadelerle yetinerek, Hz. Peygamberin (s.a.v) geleceğinin müjdesinin delillerini Kitab-ı Mukaddes’te arayıp bulma çabası içinde olmamışlardır.⁵

Ancak bu durum zamanla, özellikle de Yahudi ve Hıristiyanların Müslüman olmasıyla değişmeye başladı. İslam’ı seçen bu kişilerin Kitab-ı Mukaddes bilgilerinin yardımıyla h.2./m.8. yüzyılın ilk yarısından itibaren tartışmalarda ve bu tarz metinlerde konuyla ilgili Kitab-ı Mukaddes’ten çıkarılan deliller kullanılmaya başlanmıştır. Fakat bu delilleri sunma ve kullanma da bir artış olsa da, yeterli seviyede gerçekleşmemiştir. Bir mühtedi olan Ali Rabbân et-Taberî (ö. 240/855), *Kitabu’d-Din ve’d-Devle* isimli eserinde bu konudaki metinleri düzgün bir şekilde toplamış ve onlara geçmiştekilerle mukayese edilemeyecek kadar çok sayıda ilaveler yapmıştır. Taberî, konuyla ilgili çok geniş bir kutsal metin külliyatı oluşturmuştur. Kendisinden sonra yazılan müjde konusuyla alakalı kitapların kullandıkları metinler ancak onun ortaya koyduğu ana gövdeye ilaveler olmuşlardır.⁶

² A’râf Suresi:7/157.

³ Saff Suresi:61/6.

⁴ En’am Suresi: 6/20.

⁵ Fuat Aydın, “Ali b. Rabben et-Taberî’nin Kitâbu’d-Dîn ve’d-Devle Adlı Eseri ve İsbât-ı Nübüvve Geleneğindeki Yeri”, *Usûl*, Adapazarı, 2006, sayı 6, s.51.

⁶ Aydın, *a.g.m.*, s. 53.

Salih b. Hüseyin el-Ca'ferî (ö. 618/1221) yazdığı üç reddiyesinde² de Muhammed'in (s.a.v) müjdelenmesi konusuna yer vermiştir. Tevrat ve İncil'den çıkardığı delillerle tebşirâtı ispatlamaya çalışmıştır. İncil cümlelerinde geçen Faraklit (tesellici) kelimesini Hz. Muhammed'in (s.a.v) sıfatları olarak, Hâmid, Hammâd, Muiz, Muhlis anlamlarına geldiğini belirten el-Ca'ferî, bu lafızlarla Hz. Muhammed'e (s.a.v) işaret edildiğini söylemektedir. O, tebşirâtla ilgili olarak Yuhanna'dan üç yeri nakletmektedir.³

1- "Eğer beni seviyorsanız, emirlerimi tutarsınız. Bende Baba'ya yalvaracağım ve O size başka bir Tesellici, Hakikat Ruhunu, verecektir; ta ki daima sizinle olsun."⁴

2- "Fakat benim ismimle babanın göndereceği Tesellici, Ruhû'l-Kudüs, O size her şeyi öğretecek ve size söylediği her şeyi hatırıma getirecektir."⁵

3- "Bununla beraber ben size hakikati söylüyorum. Benim gitmem sizin için daha hayırlıdır, çünkü gitmezsem, Tesellici size gelmez, fakat gidersem, O'nu size gönderirim."⁶

el-Ca'ferî'nin İncil'den gösterdiği aynı delilleri kullanarak tebşirât problemini aydınlatmaya çalışan Şihâbu'd-Dîn Ebû'l-Abbâs Ahmed b. İdris es-Sinhâcî el-Karâfî (ö. 684/1285), *Kitâbu'l-Ecvibeti'l-Fâhira Ani'l-Es'ileti'l-Fâcira* adlı eserinde, Hz. İsa'nın "Babadan size göndereceğim Tesellici, Babadan çıkan hakikat ruhu, size geldiği zaman benim için o şehâdet edecektir."⁷ sözündeki Faraklit (Tesellici) lafzının Hristiyanlar tarafından "hamdedici" veya "kurtarıcı" anlamında kullanıldığını yazmaktadır. Karâfî'ye göre kelimenin bu şekilde kullanımı "İnsanları küfürden kurtaran" Peygamberimiz'e (s.a.v) uygun düşmektedir.⁸

² *Tahcîlü Men Harrefe'l-İncil, Kitabu'r-Reddi alâ'n-Nesârâ, Beyânu'l-Vâzihî'l-Meşhûd Min Fazâyihî'n-Nasârâ ve'l-Yehûd.* Bk. Halil Necatioğlu, *Matbaacı İbrahim Müteferrika ve Risale-i İslamiye*, Ankara, 1982, s.41.

³ Aydın, *a.g.e.*, s. 219.

⁴ Yuhanna:14/15-16.

⁵ Yuhanna:14/26.

⁶ Yuhanna:16/7.

⁷ Yuhanna:15/26.

⁸ Aydın, *a.g.e.*, s. 219.

Hz. Muhammed'in (s.a.v) geleceğinin Kitab-ı Mukaddes'te müjdelendiği görüşünün savunulması İbn Teymiyye tarafından *el-Cevâbu's-Sahih Limen Beddele Dine'l-Mesih* isimli eserinde devam ettirilmiştir. İbn Teymiyye, Ca'ferî ve Karâfi'nin bu konudaki tespitlerini kabul eder ve bunlara ilaveten Matta'nın "İsa onlara dedi: Siz, kitapta yapıcıların reddettikleri taş, köşenin başı oldu. Bu Rab, tarafından oldu ve o, gözlerimizde şaşılacak iştir" sözünü hiç okumadınız mı? Bundan dolayı size derim, Allah'ın melekûtu sizden alınacak ve O'nun meyvelerini yetiştirecek bir millete verilecektir. Ve bu taşın üzerine düşen parçalanacak, o da kimin üzerine düşerse onu toz gibi dağıtacaktır."¹⁴ şeklindeki sözlerini eklemiştir. İbn Teymiyye, Yuhanna'da¹⁵ ve Matta'da¹⁶ zikredilen sıfatların tamamının Hz. Muhammed'e (s.a.v) uyduğunu belirtmektedir.¹⁷

Tebşirât problemiyle ilgilenen âlimlerden birisi olan İbn Kayyim el-Cevziyye (ö. 751/1350) konuya Tevrat'tan bir cümle ile başlar: "Onlara kardeşleri arasından senin gibi bir peygamber çıkaracağım. Sözlerimi onun ağzından işiteceksiniz. Kendisine buyurdıklarımın tümünü onlara bildirecek." el-Cevziyye'ye göre İsrailoğullarının kardeşi "İsmailoğulları" dır.¹⁸

el-Cevziyye'nin, tebşirât konusuna oldukça önem vermesine karşın İncillerden çıkardığı delillerde bir orijinallik bulunmamaktadır. Ortaya koyduğu metinler, kendisinden önceki reddiye kitaplarında verilen metinlerin tekrarı şeklindedir.¹⁹

Mayorkalı Hıristiyan mühtedisi Abdullah Tercüman (ö. 823/1420) da tebşirât problemi üzerinde oldukça çalışmıştır.²⁰ Abdullah Tercüman, Mesih'ten sonra, nebimiz Hz. Muhammed (s.a.v) dışında, İsa'nın "Ama Baba'nın benim adımla göndereceği Yardımcı, Kutsal Ruh, size her şeyi öğretecek, bütün söylediklerimi size hatırlatacak." sözüne uyan bir nebinin görülmediğini söylemektedir.²¹ Ayrıca, müellife göre,

¹⁴ Matta:21/42-44.

¹⁵ Yuhanna:14/26, 14/15-17, 14/23-27, 16/7-13.

¹⁶ Matta: 21/42-44.

¹⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 220.

¹⁸ İbn Kayyim el-Cevziyye, *Hidâyetü'l-hayara fi ecvibeti'l-Yehud ve'n-Nasara*, (thk. Muhammed Ahmed el-Hac), Dımaşk, Dârü'l-Kalem, 1996/1416.

¹⁹ Aydın, *a.g.e.*, s. 221.

²⁰ Aydın, *a.g.e.*, s. 221.

²¹ Abdullah b. Abdullah el-Mayurki Tercüman, *Tuhfetü'l-erib fi'r-red ala ehli's-salib* ; (thk. Ömer Vefik Dauk), Beyrut, Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, 1988, s. 269.

Peygamberimiz (s.a.v) Allah'ın kendisine vahyettiği her şeyi insanlara öğrettiği için burada bahsedilen Faraklit (yardımcı) o olmalıdır.²² Abdullah Tercüman da, Yuhanna'da İsa'nın geleceğini söylediği Yunanca Paraklit ile Latince Paraklitos lafzının, Arapça'da Ahmed kelimesinin tam karşılığı ve bununla kastedilenin de Peygamberimiz (s.a.v) olduğunu ifade etmiştir.²³

19. asra gelindiğinde Rahmetullah Efendi'nin (ö.1306/1889) reddiye geleneğine oldukça çok katkısı olduğu görülmektedir.²⁴ Rahmetullah Efendi, Kitab-ı Mukaddes'te Peygamber Efendimiz'in (s.a.v) dünyaya geleceğine ve Allah'ın son peygamberi olacağına dair birçok müjde ifadesi olduğunu söylemekte ve bunları sıralamaktadır. Mesela, Rahmetullah Efendi, Tesniye'nin 18. bölümünün 18. cümlesinde geçen "Ben onlara, kardeşlerin arasından senin gibi bir peygamber göndereceğim ve sözlerini onun ağzına koyacağım. Her emrimi sizlere o ulaştıracaktır." sözünün peygamberimiz Hz. Muhammed'i (s.a.v) müjdeleyen cümlelerden birisi olduğunu iddia etmektedir.²⁵

"Faraklit" kelimesi üzerinde de uzunca duran Rahmetullah Efendi, sekiz örnek vererek Faraklit sözüyle kastedilenin Hz. Muhammed (s.a.v)'den başkası olamayacağını ispatlamaya çalışır.²⁶

Hız. Muhammed'in (s.a.v) geleceğinin Kitab-ı Mukaddes'te haber verildiğinin ispatlanması için klasik dönem reddiyelerinde sunulan deliller son asır reddiyelerinde de tekrar edilmiştir. Bu dönemde özellikle *İzharü'l-Hakk*'ın tesiri oldukça fazladır.²⁷

Bir mühtedi olan İbrahim Müteferrika da *Risale-i İslâmiyye* isimli eserinde tebşirât problemi üzerinde durmaktadır. Müteferrika, bu eserinin tamamında ilahi kitaplarda Hz. Muhammed ile ümmetinin fazileti hakkında bilgiler bulunduğunu işlemektedir. Müteferrikaya göre Allah bütün peygamberlere Hz. Muhammed'i müjdelemiştir. Fakat Yahudiler ve Hıristiyanlar ellerindeki kitaplardan Hz. Muhammed'i ve ümmetini anlatan bölümleri çıkarmışlardır.²⁸

²² Tercüman, *a.g.e.*, s. 268.

²³ Aydın, *a.g.e.*, s.221.

²⁴ Aydın, *a.g.e.*, s.222.

²⁵ Rahmetullah b. Halilurrahman Rahmetullah el-Hindî, *İzharü'l-hak tercümesi*, (trc. Ömer Fehmi Efendi - Nüzhet Efendi), İstanbul, Sönmez Neşriyat, 1972, s.654.

²⁶ Rahmetullah el-Hindî, *a.g.e.*, s.679.

²⁷ Aydın, *a.g.e.*, s. 221.

²⁸ Halil Necatioğlu, *Matbaacı İbrahim Müteferrika ve Risâle-i İslâmiye*, Ankara, 1982, s.38.

Müteferrika, Hz. İsa'nın, Hz. Muhammed'in (s.a.v) geleceğini, insanlara ve cinlere peygamber olacağını, şeriatinin Kur'an olacağını, sevenlerine şefa'at ve düşmanlarına kahreleyeceğini açıkça söylediğini ve bunların şu anda İncil'de mevcut olduğunu yazmaktadır.²⁹

BÖLÜM 1: DERVİŞ ALİ EN-NAKŞİBENDÎ EL-İNCİLÎ: HAYATI ve ESERLERİ

1.1. Hayatı

Yaptığımız araştırmalar sonucu Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî'nin hayatı hakkında kesin bir bilgiye ulaşamadık. Araştırma sırasında müellif ile aynı dönemde yaşayan Hattat Derviş Ali adında bir zat ile karşılaştık. Ancak bu ikisi aynı şahıs mıdır yoksa aralarında sadece isim benzerliğini vardır tam olarak bilemiyoruz. Aynı kişi olduklarını ispatlayacak kesin bir delil olmamakla beraber bunun aksini ispatlayacak bir veride bulunmamaktadır.

Ancak şunu kesin olarak ifade edebiliriz ki iki şahıs arasında sadece isim benzerliği bulunmamaktadır. Aynı zamanda yaşadıkları gibi, yaşadıkları şehir de aynıdır ve ölüm tarihleri de birbirlerine yakın zamanlıdır. Hattat Derviş Ali İstanbulludur ve h. 1128 yılında vefat etmiştir.³⁰ Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî de *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil*'in sonunda İstanbul'a gittiğinden bahsetmektedir. el-İncilî, 1123'de yazdığı *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi* isimli eserinde kendisi için "gençlikten yaşlılığa erişince" ifadesini kullanmaktadır. 1123 yılında yaşlı ise, buna yakın bir tarihte vefat etmiş olması muhtemeldir. Bu yüzden iki şahsın da vefat tarihleri birbirine yakındır.

İki şahıs hakkında ortak bilgiler bulunmakla birlikte farklılıklar da bulunmaktadır. Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî, kendisinden bahsederken, Kitab-ı Mukaddes üzerine araştırmalar yaptığını söylemekte ve Yunanca ile Süryanice bildiğini ifade etmektedir.³¹ Çalışma konumuz olan eser de bu bilgileri doğrulamaktadır. *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil*'de Yunanca İncil'den alıntılar bulunmaktadır. Hattat Derviş Ali'nin ise çok sayıda mushaf, en'am ve evrad-ı şerifi bulunmaktadır³² ve Alacamescid olarak tanınan Çelebioğlu Mescidi'nin imâmlığını yapmıştır.³³ İki alanın birbirinden oldukça farklı olmasının

³⁰ Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, t.y., s.123; Mirza Habib Efendi, *Hat ve Hattatan*, Kostantiniye, 1305, s.127; Müstakimzade Süleyman Sa'deddin Efendi, *Tuhfe-i Hattatin*, İstanbul, 1928, s.338.

³¹ *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, Nuruosmaniye Ktp. No:51, vr. 34/a.

³² M. Uğur Derman, "Derviş Ali, İmam", *DİA*, İstanbul, 1994, IX, 192; Mehmed Necib Suyolcu, *Devhatü'l-Küttab*, İstanbul, 1942, s.50.

³³ Derman, *a.g.m.*, *DİA*, IX, 192; Habib Efendi, *a.g.e.*, s.127; Müstakimzade, *a.g.e.*, 338; Rado, *a.g.e.*, s.123; Suyolcu, *a.g.e.*, s.50.

yanında, el-İncilî hattatlıktan hiç bahsetmediği gibi Hattat Derviş Ali'den söz edenler de Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî'nin bahsettiği ilimlere hiç değinmezler.

Aralarındaki bir diğer farklılık ise bağlı buldukları tarikatlarla ilgilidir. Hattat Derviş Ali, Mevlevî tarikatına mensup iken,³⁴ Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî, Nakşibendî tarikatına mensup olduğunu söylediği gibi³⁵ Nakşibendilik üzerine yazılmış küçük bir risalesi de bulunmaktadır.³⁶

Daha öncede belirttiğimiz gibi elimizdeki bilgiler ne iki şahsın aynı kişi ne de ayrı kişi olduklarını ortaya koyacak niteliktedir. Biz burada yanlış bilgi vermemek adına sadece Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî'nin eserlerinde kendisiyle ilgili olarak verdiği bilgileri kullanarak hayatı hakkında bilgi vermeye çalışacağız.³⁷ Umarız ileride ortaya çıkacak başka verilerle bu konu açıklığa kavuşur.

Müellif, *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi* isimli eserinin dibacesinde kendisini "Derviş Ali en-Nakşibendî eş-Şehîr bi-İncilî" olarak tanıtmaktadır.³⁸ Keza *Şerhu'l-Ayati'l-İncil Elleti fihâ İsmu Muhammed*'de de kendisinden "Derviş Ali b. Abdurrahman en-Nakşibendî eş-Şehîr bi-İncilî" olarak bahseder.³⁹ Yine *Risale fî Beyani't-Tahrifi't-Tevrat ve'l-İncil*'in hâtimesinde kendisinin "Derviş Ali en-Nakşibendî eş-Şehîr bi-İncilî" olduğunu söyler. Ayrıca devamında "Hakkında ibnü'l-Yunan denen kişidir." diye ekler.⁴⁰

Bu eserlerdeki bilgilere bakıldığında müellifin isminin 'Derviş Ali' oluşu gibi, yukarıda zikredilenlerden onun Nakşibendî tarikatına mensup olduğu da açıktır.

³⁴ Rado, *a.g.e.*, s.123.

³⁵ *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, Nuruosmaniye Ktp. No:51, vr. 34/b.

³⁶ *Risale Tertib Zikr Nakşibendiyye*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar No: 1086.

³⁷ Hattat Derviş Ali hakkında daha fazla bilgi için bkz. Mehmed Necib Suyolcu, *Devhatü'l-Küttâb*, İstanbul, 1942, s.50; Şevket Rado, *Türk Hattatları*, İstanbul, t.y., s.123; M. Uğur Derman, "Derviş Ali, İmam", *DİA*, İstanbul, 1993, IX, 192; Müstakimzade Süleyman Sa'deddin Efendi, *Tuhfe-i Hattatin*, İstanbul, 1928, s.338; Mirza Habib Efendi, *Hat ve Hattatân*, Kostantiniye, 1305, s.127.

³⁸ *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, Nuruosmaniye Ktp. No:51, vr. 34/a.

³⁹ Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî, Çorum İl Halk Ktp. No:195, *Şerhu'l-Ayati'l-İncil Elleti fihâ İsmu Muhammed*, vr. 2/a.

⁴⁰ Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî, Fatih Ktp. No:30, *Risale fî Beyani't- Tahrifi't-Tevrat ve'l-İncil*, vr. 22/b.

İncil üzerine yaptığı çalışmalardan dolayı da kendisine “el-İncili” lakabının verildiği anlaşılmaktadır. Kendisi hakkında ‘İbnü Yunan’ denmesinin sebebi ise Yunanca bilmesi olmalıdır. Eserlerinde doğum tarihi veya yaşadığı yer hakkında herhangi bir bilgi bulunmamaktadır. Ancak eserlerini takdim ettiği şahıslara ve metin içinde geçen bazı tarihlere baktığımızda 17. yüzyılın sonu ile 18. yüzyılın başında yaşadığı anlaşılmaktadır. Yaşadığı yeri belirtmemekle beraber *Risale fi Beyani’t-Tahrifi’t-Tevrat ve’l-İncil*’in hâtimesinde bu risaleyi yazmadan önce İstanbul’a geldiğini söylemektedir.⁴¹ Yani İstanbul’da en azından belli bir süre bulunduğu kesindir. Fakat İstanbul’a ne zaman kaç yaşında geldi, ne kadar kaldı bunlar açık değildir.

Eğitimi hakkında da ancak kendisinin verdiği kısa bilgilerle yetinmek zorundayız. Müellif tahsil hayatından başlarken ilk olarak Arapça eğitimi aldığından bahseder. Bunun arkasından hemen İncil, Tevrat ve Zebur’u bir zaman mütalaa ettiğini yazmaktadır.⁴²

1.2. Eserleri

Derviş Ali’nin eserleri hakkında da, hayatında olduğu gibi, kaynaklarda herhangi bir bilgiye rastlamadık. Ancak yaptığımız araştırmalar sonucunda, üzerinde çalıştığımız kitap dışında, Türkçe olarak yazılmış iki eserine daha ulaşabildik.

1.2.1. *Na’tü’n-Nebî fi’l-İncil*

Müellifin, Peygamber Efendimiz’in (s.a.v.) Kitab-ı Mukaddes’te müjdelendiğini ispatlamaya çalıştığı eseri.⁴³

1.2.2. *Risaletü’t-Tertibi’z- Zikri’n-Nakşibendiyye*

Nakşibendî tarikatında nasıl zikir yapıldığının anlatıldığı kısa bir eserdir. Kapak sayfası hariç üç varaktır. Türkçe olarak kaleme alınmıştır. Müellif eserin ismini en başta yazmıştır. Eser Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar No: 1086’da kayıtlıdır. Herhangi bir süsleme bulunmaz. Yazılar oldukça büyük ve okunaklı yazılmıştır. İlk ve son sayfaları 8,

⁴¹ Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî, Fatih Ktp. No:30, *Risale fi Beyan Tahrif et-Tevrat ve’l-İncil*, vr.22/b.

⁴² Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî, Nuruosmaniye Ktp. No:51, *Sultan Ahmed b. Muhammed’e Dair İstihrac Risalesi*, vr.34/b., Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî, Çorum İl Halk Ktp. No:195, *Şerhu’l-Ayati’l-İncil Elleti fihâ İsmu Muhammed*, vr. 2/a.

⁴³ Çalışmamızın ikinci bölümünde bu eser üzerinde ayrıntılı olarak durulacağı için burada ismini vermekle yetiniyoruz.

diğer sayfaları 9 satırdır. Metin siyah mürekkeple yazılmış, fakat başlığı yazılırken kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Yazı türü nesihdir.

1.2.3. *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*

Risale, tezimizin konusu olan eserin Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde bulunan nüshası ile aynı cilt içindedir. Sayfa numarası birden başlamaz. Önceki risalenin devamı şeklinde numaralandırılmıştır. Bu durum iki risalenin sonradan aynı cilt içinde toplanmayıp, o şekilde yazıldığını göstermektedir. Eser, Nuruosmaniye Kütüphanesi'nde 51 numarada kayıtlıdır. 33/b ile 40/b varakları arasındadır

Eserin serlevhası ve hatimesi tezhiplidir. İlk sayfasında 12, son sayfasında 7, diğer sayfalarında ise 17 satır bulunmaktadır. Yazılı bölüm sarı yıldızla çerçeve içine alınmıştır. Dibacede bazı cümlelerden sonra sarı yıldızla yapılmış büyük noktalar bulunmaktadır. Risale siyah mürekkeple yazılmıştır. Ancak bazı yerlerde, Yunanca kısımlarda ve sayı yazarken kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Yazı türü nesihdir.

Eser Sultan III. Ahmed zamanında kaleme alınmıştır. Müellif, eseri 1123 tarihinde, Sultan III. Ahmed'in zafer kazandığı bir dönemde yazdığını belirtmektedir. Derviş Ali, Sultan III. Ahmed'in zafer kazandığı⁴⁴ h.1115 tarihinde başka bir risale daha yazdığını fakat h.1123 yılında ona ilaveler ekleyerek yeniden oluşturduğunu söylemektedir.⁴⁵

Derviş Ali, dua bölümünden sonra kendisinden “bu risalenin müellifi kalîlü'l-amel, kesîrü'l-emel Derviş Ali en-Nakşibendî eş-Şehîr bi-İncilî” olarak bahsetmektedir. Daha sonra ise eğitim durumundan söz ederek pek çok âlim, mutasavvıf vs. ile görüştüğünü, Arapça'yı mütalaa ettiğini yazmaktadır.⁴⁶ Bunlara ilave olarak İncil, Tevrat ve Zebur'u da epey bir zaman incelediğini, sonrasında Peygamber Efendimiz'in (s.a.v)'in ismini ve sıfatını İncil, Tevrat ve Zebur'dan istihrac ederek, Arapça'ya tercüme ettiğini yazmaktadır.⁴⁷

Derviş Ali el-İncilî, Sultan III. Ahmed'i övdükten sonra, “*Andolsun, Zikir'den (Tevrat'tan) sonra Zebûr'da da, 'Yere muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır'*

⁴⁴ Burada zafer sözüyle Mora adasının Venediklilerden geri alınması (m.1715) kastedilmektedir. Bk. *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, vr. 37/a.

⁴⁵ *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, vr. 35/b.

⁴⁶ *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, vr. 34/b.

⁴⁷ *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, vr. 35/a.

diye yazmıştık.”⁴⁸ ayetini zikreder ve buradaki “iyi kullardan” kastın hazreti padişah III. Ahmet olduğunu ispatlamaya çalışır.⁴⁹ Bunu yaparken Kitab-ı Mukaddesten alıntılar yapmakta ve ebcet hesabını kullanmaktadır.⁵⁰ *Na'tü'n-Nebî fi'l-İncîl*'de olduğu gibi bu eserinde de Kitab-ı Mukaddesten yaptığı alıntıları Yunanca olarak vermekte, sonrasında ise açıklamasını yapmaktadır.⁵¹

⁴⁸ el-Enbiyâ:21/105.

⁴⁹ *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, vr. 35/b.

⁵⁰ *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, vr. 39/a.

⁵¹ *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, vr. 36/a-b, 37/a-b.

BÖLÜM 2: NA'TÜ'N-NEBİ Fİ'L-İNCİL

2.1. Kitap Hakkında Genel Bilgiler

Yazma halinde bulunan eserde bölümler ve başlıklar bulunmamaktadır. Eserin bütün nüshalarında genellikle siyah mürekkep kullanılmıştır. Ancak bazı yerlerde kırmızı mürekkep de kullanılmıştır. Metin içinde geçen âyet ve kitab-ı mukaddes alıntılarının üzeri belirtilmek amacıyla, kırmızı mürekkeple çizilmiştir.

Eser sistematik değildir. Yer yer oldukça uzun ve faili belli olmayan cümleler kullanılmıştır.

2.2. Kitabın İsmi ve Müellife Aidiyeti

Osmanlı döneminde kaleme alınan metinler ve kitaplar hakkında bilgi veren kaynaklarda üzerinde çalıştığımız eser hakkında bir bilgi bulunmamaktadır. Kütüphane kayıtlarında ise şu isimlerle yer almaktadır: *Risale fi Na'ti Muhammed fi 't-Tevrati ve 'z-Zeburi ve 'l-İncil*⁵², *İzah-ı Müteşabihatü 'l-İncil fi Hakk Nebiyyina Aleyhisselam*⁵³, *Risale fi Beyan Tahri fi 't-Tevrât ve 'l-İncil*⁵⁴ ve *Risale fi Tefsîri Müteşabihâti 'l-İncil*.⁵⁵

Nüshalar üzerinde yazan isimlerde ise kitap *Kitabü Tefsîri Âyetü 'l-İncil ve 't-Tevrat*⁵⁶, *Na'tü'n-Nebi Muhammed Aleyhisselam fi 'l-İncili*⁵⁷, *Risale fi Beyan Tahri fi 'l-Yehudi ve 'n-Nesarâ*⁵⁸ olarak adlandırılmaktadır.

Yukarıda zikredilen tüm isimlerin kitabın içeriğine uygun olarak verildiği anlaşılmaktadır. Eserin değişik adlarla kayıtlı olması, bu isimlerin ya müstensihler tarafından ya da daha sonra kütüphane görevlileri tarafından içeriğe bakılarak sırf kayıt edebilmek için verilmiş olduğunu gösterir. Ancak isimler ne kadar birbirinden farklı görünse de aslında hepsi de eserin içeriğine uygundur. Bu isimlerden sadece bir tanesi

⁵² Köprülü Ktp. Ahmet Paşa Bölümü No:105.

⁵³ Laleli Ktp. No:20.

⁵⁴ Fatih Ktp. No:30 ve 31.

⁵⁵ Nuruosmaniye Ktp. No:51.

⁵⁶ Laleli Ktp. No:20.

⁵⁷ Fatih Ktp. No:30.

⁵⁸ Fatih Ktp. No:31.

metin içinde geçmektedir: *Na'tü'n-Nebi Muhammed Aleyhisselam fi'l-İncil*⁵⁹. Bu durum eserin bu nüshasının müellif nüshası olduğunu gösterebilir.

Fatih Ktp. No:30'da kayıtlı nüshada müellifin kendisinden bahsetmesi ve *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi* isimli eserinde bu esere atıfta bulunması, *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil*'in müellife aidiyeti hususunda herhangi bir şüpheye yer bırakmamaktadır.

2.3. Kitabın Nüshaları

Eserin nüshaları incelendiğinde bazı nüshalar arasında ciddi farklar olduğu görülmüştür. Nüshalar arasında konu uyumluluğu olmakla birlikte bazen bir bölüm nüshanın birinde bulunurken diğerinde bulunmamaktadır veya konuların geliş sıraları nüshalar arasında farklılık göstermektedir. Birbirlerine uyumluluk bakımından nüshalar iki grup oluşturmaktadır: Köprülü Ktp. Ahmet Paşa Bölümü No:105'de kayıtlı nüsha ile Nuruosmaniye Ktp. No:51'de kayıtlı bulunan nüsha bir grup; Laleli Ktp. No:20, Fatih Ktp. No:30 ve Fatih Ktp. No:31'de kayıtlı nüshalar ise farklı bir gruptur. Eserin müellif tarafından iki farklı zamanda yazılmış olma ihtimali oldukça yüksektir. Ancak bunun kesinlikle böyle olduğunu söylemek de mümkün değildir.

Eserin Çorum İl Halk Ktp. No: 195'te kayıtlı nüshası ise bizzat müellif tarafından Türkçe'ye çevrilmiş halidir. Ancak tamamı tercüme edilmemiştir. Her nüsha başka bir şahsa takdim edilmiştir. Ayrıca bütün nüshalar, biraz önce açıkladığımız gibi, birbirine yakın fakat tamamen aynı olmayan farklı isimlere sahiptirler.

Bütün gayretimize rağmen en eski nüshayı tespitinde başarılı olamadık. Müellif bütün nüshalarda küçük bir risalecik yazdığını daha sonra bunu geliştirerek bu eseri yazdığını söylemektedir. Eğer elimizdeki nüshalar geliştirilmiş olanlar ise, ilk hali ortada yok demektir. Yani metin bize aslı üzerine yapılan ilaveli haliyle gelmiş olmaktadır. Müellif, sadece Fatih Ktp. No:30'da kayıtlı nüshanın sonunda kendi isminden ve eserin isminden bahsetmektedir.

Kitabın yazılış tarihine gelince Fatih Ktp. No:30'da kayıtlı nüshanın sonunda risalenin Zilhicce ayında, Cumartesi günü bittiği belirtilmiş ancak hangi senede yazıldığı belirtilmemiştir.

2.3.1. Tenkitli Metinde Kullanılan Nüshalar

2.3.1.1. Fatih Ktp. No:30

İlk sayfası 11, son sayfası 21, diğer sayfaları ise 15 satırdır. Toplam 23 varaktır. Siyah mürekkep kullanılmıştır. Ancak satır altı çizilirken kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Nesih hatla yazılmıştır. Her sayfa yıldız çerçvelidir. Dua kısmında cümleler arasında sarı yıldızla yapılmış büyük noktalar bulunmaktadır. Varak 15/a'da sayfa kenarında 10 satırlık not bulunmakta ve bunun metin içinde nerede olması gerektiği belirtilmektedir.

Bu kütüphanenin kayıtlarında eserin ismi *Risale fi Beyan Tahrihi't-Tevrat ve'l-İncil*'dir. Ancak eserin son sayfasında eserin ismi *Na'tü'n-Nebi Muhammed Aleyhisselam fi'l-İncil* olarak zikredilmektedir. Eserin isminden önce müellif kendi isminin "Derviş Ali en-Nakşibendî eş-şehir bi-İncili" olduğunu söylemektedir. Eser "zilhicce-i şerif, cumartesi günü" yazısıyla bitmektedir. Ay ve gün belirtildiği halde maalesef yıl belirtilmemiştir. Risale Tevkiî Mustafa Paşazâde'ye ithaf edilmiştir. Satır altında 1136 tarihi bulunmaktadır. Kesin olmamakla beraber bu tarih risalenin yazılış tarihi olabilir.

Metin içinde müellif ismi geçen tek nüsha olması, hattının oldukça düzgün ve tüm varakların yaldızlı olması sebebiyle oldukça değerli bir nüshadır. Belirttiğimiz özelliklerinden dolayı tahkik çalışmamızda esas olarak bu nüsha kullanılmıştır.

2.3.1.2. Fatih Ktp. No:31

İlk sayfa 11, son sayfa 16, diğer sayfalar ise 15 satırdır. Toplam 27 varaktır. Siyah mürekkep kullanılmıştır. Dikkat çekmek istenen yerler, bazı ayet, hadis ve Yunanca metinler kırmızı mürekkeple yazılmıştır. Ayrıca bazı ayetler, cümle başları ve kelimeler belirginleştirilmek için üzerleri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Sayfaların tamamı sarı yaldızlı çerçeve içindedir.

Nüshanın kütüphane kayıtlarındaki ismi *Risale fi Beyan Tahrihi't-Tevrat ve'l-İncil*'dir. Fakat nüsha üzerinde *Risale fi Beyan Tahrihi'l-Yehudi ve'n-Nesarâ* yazmaktadır.

Risale Sultan III.Ahmed'e ithaf edilmiştir. Satır altında 1123 tarihi bulunmaktadır. Bu nüshanın yazılış tarihi olabilir. Ebcet hesabı yapılarak Sultan III.Ahmed'in 49 veya 55 yıl hilafette kalacağı belirtilmiştir. Bu kısım nüshaların hiç birisinde bulunmaz. Diğer kısımlar ise tahkik çalışmasında esas alınan nüshanın hemen hemen aynıdır. Hattı oldukça düzgündür.

2.3.1.3. Laleli Ktp. No:20

Nüsha oldukça yıpranmıştır. İlk iki sayfası ile son iki sayfasında kopmalar mevcuttur. Bazı sayfalarda mürekkep dağılması vardır. İlk sayfa sarı yıldız çerçevesi, diğer sayfalar ise kırmızı çerçevesindedir. 19 varak olan risaleye sayfa numaraları konmamıştır. İlk sayfası 12 sıra, son sayfa 16 sıra, diğer sayfalar 17 sıradır. Bazı sayfaların kenarlarında bir iki satırlık notlar bulunmakta ve bunların metin içindeki yerleri gösterilmektedir. Bazı sayfalarda ise anlatılan konuyu belirtmek için birkaç kelime yazılmıştır. Bu kısa notların bir okuyucu tarafından alındığı açıktır.

Laleli Kütüphanesi kayıtlarında eser ismi olarak *İzah-ı Müteşabihatü'l-İncil fi Hakk Nebiyyina Aleyhisselam* geçmektedir. Ancak nüshanın son sayfasının arkasında, Osmanlıca, sonradan yazıldığı anlaşılan “(..... n)⁶⁰ aleyhi'r-rahmeti ve'l-gufran câmii şerifi civarında Emîr Buhârî Türbesi garbında sakin Palamutçu Mehmet Emîn Ağa'nın terki olan *Kitabü Tefsîri Âyetü'l-İncil ve't-Tevrat*, 4 cemaziye'l-ahir 227” yazısı bulunmaktadır.

Bu yazıya göre eserin ismi *Kitabü Tefsîri Âyetü'l-İncil ve't-Tevrat*'tır. Yazıda eksik olan yerde bir şahıs ismi yazdığı peşinden gelen duadan anlaşılmaktadır. Bu ismin “Fatih Sultan Mehmed Han” olması muhtemeldir. Çünkü Emîr Buhârî Türbesi İstanbul'un Fatih semtinde Fatih Camii'nin yakınındadır. Ancak kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Risale Vezir İbrahim Paşazâde'ye ithaf edilmiştir. Tahkik çalışmasında esas alınan nüshanın neredeyse aynıdır.

2.3.2. İncelenen Nüshalar

2.3.2.1. Nuruosmaniye Ktp. No:51

Nüsha, mukavva üzerine yeşil bez kaplamalı ciltlidir. Ayrıca üzerinde ebru ile yapılmış çiçek desenleri ve sarı yıldızla çerçeve bulunan bir dış kabı bulunmaktadır. Dış kabın sırtı ise bordodur. Sarı, aharlı kağıda istinsah edilmiştir. Kitabın bütün sayfalarında sarı yıldızla yapılmış çerçeve bulunmaktadır. Varak 2/a'da eserin başlangıcında sarı yıldızlı tezhîp vardır ve bazı cümleler arasında yine sarı yıldızla yapılmış büyük noktalar bulunmaktadır. Son sayfasında da sarı yıldızla yapılmış çiçekler vardır. 31 varaktan oluşan eserin ilk sayfası 10, son sayfası 16, diğer sayfaları ise 15 satırdır. Metin siyah mürekkep ve nesih hatla yazılmıştır. Fakat satır altı çizerken ve dikkat çekilmek istenen bir yer olduğunda kırmızı mürekkep kullanılmıştır.

Kitabın ilk sayfasında isminin *Risale fi Tefsiri Müteşabihati'l-İncil* olduğu belirtilmiştir. Müellif, bu risaleyi Sultan III. Ahmed'e takdim ettiğini söylemektedir.⁶¹ Zaten eser, müellifin *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi* isimli eseriyle aynı cilt içindedir.

2.3.2.2. Köprülü Ktp. Ahmet Paşa Bölümü No:105

Nüsha, Mustafa b. Veliyüddin b. Murad el-Hanyavî'nin *Medarü'l-Hukkam İnde's-Şehadeti ale'l-Ahkam* isimli eseri ile aynı cilt içindedir. 164a-178b varakları arasındadır. Eserin dışı siyah renktedir. Metin siyah mürekkep ve talik hatla yazılmıştır. Ancak Yunanca kısımlar kırmızı mürekkeple yazılmış ve bazı hareketlerde ve satır altı çizmede kırmızı mürekkep kullanılmıştır. Ayrıca dikkat çekmek istenen bazı kelimeler de kırmızı ile yazılmıştır. 15 varaktan oluşan nüshanın ilk sayfası 14, son sayfası 16 ve diğer sayfaları 17 satırdır. Varak 167/a'da metin içinde bulunan Yunanca kısmın kelimeleri sayfanın üst kısmında ayrı olarak verilmiştir.

Bu kütüphanenin kayıtlarında nüshanın ismi *Risale fi Na'ti Muhammed fi't-Tevrati ve'z-Zeburi ve'l-İncil* olarak geçmektedir. Metin içinde ise eserin ismi zikredilmemektedir. Eserin sonunda ferağ kaydı bulunmaktadır: Pazartesi günü, kuşluk vaktinde,

⁶¹ Nuruosmaniye Ktp. No:51, vr.3/b.

saferu'l-hayr ayında, h.1161 senesinde. Metin içinde bu eserin Abdullah Paşa b. Mustafa Paşa b. Muhammed Paşa'ya ithaf edildiği yazmaktadır.⁶²

2.3.2.3. Çorum İl Halk Ktp. No: 195

Risale zencirekli, kahverengi meşin ciltlidir. Yaprakları ve cildi oldukça yıpranmıştır. 26 varak olan kitabın ilk sayfası 16, son sayfası 17, diğer sayfaları ise 19 satırdır. Metin siyah mürekkeple yazılmıştır. Ancak bazı satırları belirtmek için üzeri kırmızı mürekkeple çizilmiştir. Yazı türü nesihdir. Eserin zahriyesinde isminin *Şerhu Âyati'l-İncil Elletî fihâ İsmu Muhammed* olduğu belirtilmiştir. Müellif kendi isminin “Derviş Ali b. Abdurrahman en-Nakşibendî eş-Şehîr bi-İncilî” olduğunu dibacede belirtmektedir.⁶³

Eser Türkçe olarak yazılmıştır. Müellif, Peygamberimiz sallallahü aleyhi vesellemi ismi şerîfini ve vasfı latifini İncil ve Tevrat'ta bularak Arapça bir risale yazdığını, fakat herkes istifade etsin diye bunu Türkçe'ye çevirdiğini belirtmektedir.⁶⁴ Eserin başlarında ilk önce Arapça nüshalardan parçalar verilmiş, daha sonra bunlar Türkçe'ye çevrilmiştir. Ancak daha sonraları Arapça parçalar ya hiç verilmemiş ya da birkaç kelimeyle konunun girişi belirtilmiştir. Diğer eserlerde bulunan yunanca metinler bu eserde de bulunmaktadır.

2.4. Metin Tahkik Çalışmasında Takip Edilen Usul

a) Tahkikte esas aldığımız nüshalar şu remizlerle belirtilmiştir:

1. Fatih Ktp. No:30..... ع
2. Fatih Ktp. No:31..... ف
3. Laleli Ktp. No:20..... ل

b) Asıl aldığımız nüshanın varak numaralarını köşeli parantez [] kullanarak tenkitli metin içinde belirttik. Ön yüzü ifade için kesme “/” işaretinden sonra “1” ; arka yüzü ifade için “ب” harflerini kullandık. Diğer iki nüshada ise metne göre yaprağının son kelimesinin soluna kesme işareti konularak dipnot verilmiş ve dipnotta hangi nüshanın

⁶² Köprülü Ktp. No:105,vr.165/b.

⁶³ Çorum İl Halk Ktp. No: 195, vr.2/a.

⁶⁴ Çorum İl Halk Ktp. No: 195, vr.2/b.

kaçıncı yaprağı olduğu belirtilmiştir. Bunun için önce hangi nüsha olduğu nüshanın simgesi verilerek belirtilmiş, sonrasında varak numarasına ve hangi yüzü olduğuna işaret edilmiştir. Mesela “في (ف): 3/أ.” şeklinde.

c) Nüshalar arasındaki farkları belirtmek için dipnot sistemi kullanılmıştır. Buna göre; asıl nüshada olup da diğer nüshalarda olmayan ifadenin sonuna dipnot verilmiş, sayfa sonundaki dipnota ilk önce bulunmayan ifade konulup sonra da “سقطت من” ifadesi yazılmış en sona da eksikliğin olduğu nüshanın simgesi parantez içinde verilmiştir. “تعالى ” سقطت من (ف).” gibi. Asıl nüshada bulunmayıp da diğer nüsha veya nüshalarda olan ifadeler için de aynı yöntem kullanılmış ancak “سقطت من” ifadesi yerine “زيادة في” konulmuştur. Asıl nüshadaki ifadenin yerine diğer nüshalarda başka bir ifade kullanıldıysa dipnota önce farklılık olan nüshanın simgesi yazılmış, sonra farklı olan ifade verilmiş, ardından “بدل” kelimesi yazılıp, asıl nüshada olan ifade konulmuştur. “في(ف): يعنى, بدل "اى".” gibi. Bazı durumlarda esas aldığımız nüshada geçen ifade yerine diğer nüshalarda bulunan ifade tercih edilmiş ve dipnotta belirtilmiştir. Nüshalarda sayfa kenarında yazılı olan ifadeler için “fi el-hâmiş” ifadesi kullanılmıştır.

d) Metinde geçen âyetlerin sure ismine ve âyet numarasına dipnotta işaret ettik. Âyetleri () işareti içinde italik olarak verdik.

e) Metin içinde geçen hadisler tırnak “ ” işareti içine alınmış ve kaynakları dipnotta verilmiştir.

f) Metin içerisinde Yunanca olarak zikredilen Kitab-ı Mukaddes alıntılarını Türkçe Kitab-ı Mukaddes’ten mukayese ederek, dipnotta yerini, bölüm adı ile bap ve cümle numarasını vererek belirttik. Kitab-ı Mukaddes alıntılarını metin içerisinde « » işareti içinde gösterdik.

2.5. Türkçe Metnin Hazırlanması İle İlgili Açıklamalar

Metnin tercümesinde Fatih Ktp. No:30’da kayıtlı nüshaya (a), Fatih Ktp. No:31’de kayıtlı nüshaya (f), Laleli Ktp. No:20’de kayıtlı nüshaya ise (l) ile işaret edilmiştir. Tercüme yapılırken, Arapça metnin hazırlanmasında olduğu gibi, nüshalar arasındaki bütün farklılıkları göstermedik. Sadece anlamda farklılık veya bir eksiklik ile fazlalık olan yerlere işaret ettik.

Tercümede bütün nüshaların varak numaraları verilmemiş, yalnızca asıl nüshanın varak numaraları metin içinde verilmiştir. Bunun için köşeli parantez [] içinde önce sayfa numarası, sonra sayfanın hangi yüzü olduğu belirtilmiştir. Sayfanın ön yüzünü belirtmek için “a”, arka yüzünü belirtmek içinse “b” ifadeleri kullanılmıştır. Ancak tercüme yapılırken kelimelerin yer değiştirmesi sebebiyle, bazen varak numaraları birkaç kelime öncesine veya sonrasına kayabilmektedir.

2.6. Kitabın Genel Olarak Değerlendirilmesi

2.6.1. Kullanılan Kaynaklar

2.6.1.1. Kitab-ı Mukaddes, Kur'an ve Hadis Kullanımı

Konular işlenirken genellikle ilk önce Kur'an-ı Kerîm'den veya Kitab-ı Mukaddes'ten alıntı yapılmış, daha sonra ise bunlar açıklanmaya çalışılmıştır. Bu açıklamalar sırasında oldukça uzun kelime tahlillerine girilmiştir. Müellif, kelime tahlillerine başvurarak müteşabih olduğunu iddia ettiği kelimeleri açıklamaya çalışır.

Müellifin bazı yerlerde ihtilaflara yer verdiği görülür. İhtilaflı konuların sonunda ise kendi görüşünü belirtir. Görüşünü zikrettiği şahısların bir kısmının hem kendi ismini hem de eserinin ismini belirtirken, bir kısmının ise sadece şahıs ismini veya eser ismini zikreder.

Kitab-ı Mukaddes alıntılarının yerlerini tam olarak vermemekle birlikte Yuhanna'dan yaptığı nakilleri genellikle belirtmiştir. Ayrıca Tevrat'ta mı, Zebur'da mı yoksa İncil'de mi olduğunu belirtir. Ancak bap ve cümle numaralarını hiçbir yerde vermez. İncil'den yaptığı alıntıları en başta toplu olarak, Yunanca vermiştir. Fakat yeri geldiğinde uygun kısımları tekrar Yunanca olarak yazar. Ayrıca bir yerde de Yuhanna'nın birinci mektubundan alıntı yapmaktadır. Ancak bu alıntıyı kendi yorumuyla vermiştir. Bazı nüshalarda bu alıntının Yuhanna'nın üçüncü mektubundan yapıldığı belirtilmektedir. Fakat yaptığımız araştırma sonunda üçüncü değil, birinci mektupta geçtiğini gördük. Bu, muhtemelen bir müstensih hatasıdır.

2.6.1.2. Diğer Kaynaklar

Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil: Eser Ebû Said Abdullah b. Ömer b. Muhammed b. Ali b. el-Hayr Nasıruddin el-Beyzâvî'nin (ö.685/1286) en önemli eserlerinden biridir. Eser üzerinde çok fazla çalışma yapıldığı bilinmekle beraber tam sayısı hakkında görüş birliği bulunmamaktadır. Bu çalışmaların sayısının 250'nin üzerinde olduğunu söyleyenler de bulunmaktadır. Eser üzerinde çalışma yapan şerhçi ve haşiyecilerin bazıları şunlardır: İbn Temcid (İstanbul 1287/1870), Şeyhzâde (İstanbul 1283/1866), Abdülhakîm es-Siyâlkûti (Kahire 1271/1855), Şihabuddîn el-Hafâcî (Kahire 1283/1866), İsmail b. Muhammed el-Konevî (İstanbul 1283/1866).⁶⁵

Derviş Ali eserinde Hz. İsa'nın "baba" kelimesini "Allah" için kullanması konusunda alakalı olarak bu eserden alıntı yapar.

Heyakilu'n-Nur: Eser Şihabeddin Sühreverdi (1155-1191) tarafından yazılmıştır. Mısır 1355; Kahire 1957, Nşr: Muhammed Ebu Reyyan; Celaleddin Devvani, *Şevakilu'l-Hurfi fi Şerhi Heyakilu'n-Nur*, Madras 1953; Mahmud Hoca Gahan, *Şevakilu'l-Hur*, Asaf Efendi, 1208; İsmail Ankaravi, *İzahu'l-Hikem Şerhu Heyakilu'n-Nur*, İstanbul Üniversitesi Merkez Kütüphanesi, 611, 3282, 3389, 7027, 317; Mir Gıyaseddin, *Şerhi Heyakil*.⁶⁶

Derviş Ali Hz. İsa'nın "Babam onu benim ismimle gönderecek" sözünü açıklarken ve Müslüman alimlerin İncil ve Tevrat'ı Arapça'ya tercüme etmeyi bilmediklerini belirtirken esere atıfta bulunur.

Şerhu'l-Makâsîd: Eser Sa'deddin et-Teftâzânî'nin (ö.792/1390) *el-Makasîd* isimli eserine kendisinin yazmış olduğu şerhtir. Eser üzerine çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Hüsamzâde Mustafa Efendi ile İlyas b. İbrahim es-Sinobî esere dair haşiyeye yazmışlardır. *el-Makasîd* ile birlikte İstanbul 1277, 1305 ve Lahor'da 1981'de basılmıştır. Abdurrahman Umeyre, matbu metnin yanı sıra (İstanbul 1277) Mısır'daki nüshalara dayanarak eserin ilmi neşrini gerçekleştirmiştir (Beirut 1981, 1989).⁶⁷

⁶⁵ İsmail Cerrahoğlu, "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil", *DİA*, İstanbul, 1995, XI, 260-261; Yusuf Şevki Yavuz, *İslam Akaidinin Üç Şahsiyeti*, İstanbul, 1989, s.133; Harun Abacı, *Beyzâvî ve Nesefti'deki İ'tizal Etiklerinin İncelenmesi*, İstanbul, 2006, s.36.

⁶⁶ Yusuf Ziya Yörükan, *Şihabeddin Sühreverdi ve Nur Heykelleri*, İstanbul, 1998, s.40.

⁶⁷ Mustafa Sinanoğlu, "el-Makâsîd", *DİA*, Ankara, 2003, XXVII, 420-421.

Derviş Ali Hz. İsa'nın "Babam onu benim isimle gönderecek" sözünü ve Faraklit'i açıklarken eserden alıntılar yapar. Müslüman alimlerin İncil ve Tevrat'ı Arapça'ya tercüme etmeyi bilmediklerini belirtirken ise esere atıfta bulunur.

Tefsirü's-Sealibi: Cevahir Hisan fî Tefsiri'l-Kuran: Ebu Zeyd Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf el-Cezairi es-Seâlibî (ö.873/1468) tarafından yazılan bu eser, 25 rebülevvel 833'te tamamlanmıştır.⁶⁸ Eser Adil Ahmed Abdülmevcud ve Ali Muhammed Muavvez tarafından tahkik edilmiştir (1997 Beyrut).

Derviş Ali Araf Suresi 156. âyeti açıklarken eserden alıntı yapar.

Mefâtihu'l-Gayb: Ebû Abdillâh Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî et-Taberistânî'nin (ö.606/1210) tefsire dair en önemli eseridir. *Tefsîr-i Kebîr* olarak da bilinen eser birçok defa İstanbul ve Mısır'da basılmıştır. En son olarak Kahire'de otuz iki cilt halinde yayınlanmıştır.⁶⁹ Eserin muhtasarları da vardır: Burhanuddin en-Nesefî (ö.686/1287), *el-Muhtasar bi'l-wadîh*; Nizamuddin el-Kummî en-Neysâbü'rî (ö.728/1328), *Garâibu'l-Kur'ân ve Regâibu'l-Furkan*; el-Kadî Muhammed b. Ebi'l-Kasım, *Tenviru't-Tefsir Muhtasaru't-Tefsiri'l-Kebîr*.⁷⁰ Eser 1988 yılında Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç ve C. Sadık Doğru tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Derviş Ali Nisa Suresi 46. âyeti açıklarken esere atıfta bulunur.

Medarikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vil: Ebu'l-Berekat Abdullah b. Ahmed b. Mahmud en-Nesefî (ö.710/1310) tarafından yazılan bu eser genellikle *Tefsîrü'n-Nesefî* veya *Medârik* olarak zikredilir. Süleymaniye Kütüphanesi başta olmak üzere Türkiye'de ve Türkiye dışındaki kütüphanelerde çok sayıda yazma nüshası bulunan eserin 1862 yılından başlamak üzere İstanbul, Mısır, Beyrut, Delhi ve Bombay'da müstakil veya Hâzin'in *Lübâbü't-te'vil*'inin kenarında baskıları yapılmıştır.⁷¹ Eser üzerine haşiyeler yazılmış ve ihtisar çalışmaları yapılmıştır. Bunlardan bazıları: Abdulahad ibn İshâk el-Kandehârî, *et-Tefsîru'l-Muzîl li Muğlakâti Medâriki't-Tenzîl*. Muhammed Abdulhak

⁶⁸ Carl Brockelmann, "Seâlibî", *İslam Ansiklopedisi*, İstanbul, 1988, X, 266.

⁶⁹ Yusuf Şevki Yavuz, "Fahrüddin er-Râzî", *DİA*, İstanbul, 1995, XII, 89-95.

⁷⁰ İsmail Cerrahoğlu, "Fahrüddin er-Râzî ve Tefsiri", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Dergisi*, Ankara, 1977, sayı 2, s.12.

⁷¹ Mustafa Öztürk, "Medarikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vil", *DİA*, Ankara, 2003, XXVIII, 292-293.

el-Hindî, *el-İklîl 'ala Medâriki't-Tenzil*. Mustafa Muhammed el-Hadîdî et-Tayr, *Tavdîhu'n-Nesefti*. eş-Şeyh Zeynuddin Ebû Muhammed Abdurrahman ibn Ebî Bekr el-Aynî (ö.893/1487). Burhanuddin Muhammed ibn Muhammed en-Neseftî (ö.687/1288).⁷² Eser Harun Ünal tarafından 2003 yılında Türkçe'ye tercüme edilmiştir.

Derviş Ali Nisa Suresi 46. âyeti açıklarken esere atıfta bulunur.

Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm: Eser İbn Berrecân, Ebü'l-Hakem Abdüsselâm b. Abdirrahmân b. Ebi'r-Ricâl Muhammed el-Lahmî (ö.536/1142) tarafından yazılmıştır. Eserin adını Katip Çelebi *el-İrşâd fi tefsîri'l-Kur'an*, Brockelmann *Tenbîhü'l-efhâm ilâ tedebbürî'l-kitâb ve ta'arrufî'l-âyât ve'n-nebe'i'l-'azîm* şeklinde vermişse de Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunan yedi nüshasında da (Şehid Ali Paşa, nr.73; Reîsülküttâb Mustafa Efendi, nr.30; Cârullah Efendi, nr.53; damad İbrâhim Paşa, nr.25, 26, 27; Dârü'l-Mesnevî, nr.42) ismi *Tefsîrû'l-Kur'âni'l-'Azîm* olarak kaydedilmiştir.⁷³

Derviş Ali Hz. İsa'nın "Babadan size göndereceğim" sözünü açıklarken esere atıfta bulunur.

2.6.2. *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil'in İçeriği*

2.6.2.1. Tahrif

Derviş Ali, tahrif hakkındaki görüşünü risalenin başlarında ortaya koyar. Tevrat ve İncil'in lafızlarında tahrif yapıldığı görüşünü kabul etmeyen Derviş Ali, bu görüşü savunanları da şu sözlerle eleştirir: "Alîmlerin çoğunun önceki ilahî kitapların lafızlarının tahrif edildikleri düşüncesinde olduklarını ve Yahudiler ile Hıristiyanların Tevrat'ı ve İncil'i tahrif edip, Muhammed sallallahü teâlâ aleyhi vesellemin ismini ve onun sıfatını değiştirerek, yerine başka şey yazdıkları kanaatinde olduklarını gördüm. Bu düşünce onların, Tevrat ve İncil'in kelimelerinin manalarının hakikatini bilememelerinden kaynaklanmıştır. Çünkü onlar İbranî, Süryanî ve Yunan dillerini çok iyi bilmiyorlardı."⁷⁴

Lafızda tahrifi kabul etmeyen Derviş Ali'ye göre asıl tahrif manada olmuştur: "İncil'i, Tevrat'ı ve Zebur'u inceledim. Onların müteşabih, kinaye ve işârettan meydana gelen

⁷² İmam Neseftî, *Nesefti Tefsiri*, trc. Harun Ünal, İstanbul, Ravza Yayınları, 2003, c.1, s.26-27.

⁷³ Osman Karadeniz, "İbn Berrecân", *DİA*, İstanbul, 1999, XIX, 371.

⁷⁴ Fatih Ktp. No:30, vr.2/a.

lafızlarının çoğunun tahrif edilmediğini, aksine bu tahrifin manalarında gerçekleştiğini gördüm.”⁷⁵

Derviş Ali’ye göre lafızda değil de manada olan bu tahrif yaygın bir şeydir. Zira Şia ve Hariciler de aynı tahrifi Kur’an-ı Kerim üzerinde yapmışlardır: “Bu tür tahrif aynı zamanda yaygındır. Görmüyor musun Şia ve Hariciler de hakk ve yakîn ehline muhalefette bulunarak, Azîz ve Kadîm olan Kur’an’ın anlamının bir kısmını tahrif etmişler ve kendi batıl iddialarına göre tefsir etmişlerdir.”⁷⁶

Kitab-ı Mukaddes’in lafızlarının çoğunluğunun müteşabih olduğunu iddia eden müellif, İncil’de bütün ilahi kitaplardan daha çok müteşabih olduğunu söylemektedir: “Önceki kitapların lafızlarının çoğu müteşabihattandır. Sen de bilirsin ki Kur’an’da ve diğer ilahî kitaplarda müteşabihat çoktur. Özellikle İncil’de diğer ilahi kitaplardan daha çok bulunmaktadır.”⁷⁷ Derviş Ali’ye göre bu müteşabih lafızlar te’vili gerektirmektedir. Bu görüşünü Hz. Ali’ye atfettiği bir sözle desteklemeye çalışır. “Eğer İncillerin ibareleri te’vili gerektirmeseydi Ali b. Ebî Talib –kerramellahuvechehu ve radiyallahu teâlâ anhu- ‘Ben İncili tevil, Tevrat’ı tefsir edenim ve Zebur’u açıklayanım.’ demezdi.”⁷⁸

İlahi kitapların gönderildikleri dilden başka bir dile tercüme edilmesine de karşı çıkan Derviş Ali, bu düşüncelerini şu cümlelerle ifade etmektedir: “Allahu Teâlâ’nın kitabına gelince, onu birisinin, Allah’ın muradına uygun olarak gönderildiğinden farklı bir dile çevirmesi mümkün değildir. Allahu Tebareke ve Teâlâ’nın da *(Her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.)* ⁷⁹ buyurduğu gibi, tercüme edildiği zaman hakiki manasına aykırı olur.”⁸⁰

2.6.2.2. Faraklit

Diğer Müslüman reddiye yazarları gibi Derviş Ali de Yuhanna İncili’ndeki “Faraklit” kelimesi ile Hz. Muhammed’in (s.a.v) kastedildiği görüşünü ileri sürmüştür. Yuhanna

⁷⁵ Fatih Ktp. No:30, vr.3/b.

⁷⁶ Fatih Ktp. No:30, vr.3/b.

⁷⁷ Fatih Ktp. No:30, vr.10/a.

⁷⁸ Fatih Ktp. No:30, vr.4/a.

⁷⁹ İbrahim Suresi: 14/40.

⁸⁰ Fatih Ktp. No:30, vr.2/a.

İncili'nde Faraklit kelimesinin içinde geçtiği cümleleri mealen vererek sonrasında Faraklit ile kastedilenin Hz. Muhammed (s.a.v) olduğunu söyler: “Eğer beni seviyorsanız Allah'tan getirdiğim emirleri ve yasakları korursunuz. Ben de Baba'ya yalvaracağım, o size benden sonra Faraklit'i gönderecek.⁸¹ Bazı hükümlerde benimle onun arasında değişiklik ve farklılıklar meydana gelecek. O, size te'vil getirecek peygamberdir. Allahu Teâlâ, zamanın sonuna kadar sizinle olsun diye onu, size verdi. Ya da şu manadadır:Ben Babamdan sizin için, nübüvvet açısından benim gibi olan Faraklit'i size bahşetmesini ve vermesini isteyeceğim. O sonsuza kadar sizinle olacak. Faraklit gerçeğin, doğrunun ve yakînin ruhudur. O kişiyle Muhammed aleyhissalâtü vesselam kastedilmiştir.”⁸²

Derviş Ali'ye göre İncil'de lafızların çoğu müteşabihtir. Te'vili gerektirmektedir. “Faraklit” kelimesi de yine müteşabih bir lafızdır: “Hıristiyanların ileri gelenleri ve rahipleri havarilerin ölümünden sonra Faraklit'in tefsirinde tereddüt ettiler. Çünkü bu lafız müteşabih lafızlardandır.”⁸³

Derviş Ali, “Faraklit” lafzının Süryanice olan Baraklit kelimesinin Arapça'ya aktarılmış hali olduğunu ileri sürmektedir: “Baraklit'e gelince Süryanice İncil'de ilk harfi tek bâ ile, Arapça'ya tercümesinde ise fâ iledir. Çünkü Arapça olmayan bir kelimeyi Arapça'ya aktarmanın kuralı, bâ harfi olan yeri fâ ile değiştirmektir. Bu lafızda, firdevste ve benzerlerinde olduğu gibi.”⁸⁴

Derviş Ali, “Faraklit” kelimesinin ne anlama geldiğini kelimenin köküne inerek açıklamaya çalışır: “Allame Teftazâni, “Faraklit”in anlamının gizlilikleri keşfeden olduğunu söyledi. Bende, eğer “barakalus”tan türemişse anlamının mükemmel olduğunu söylüyorum yani pek çok iyi özelliği olan. Eğer “barakaletis”ten ise hamededen anlamında olur yada eğer “barakaletus”tan ise umulan ve istenilen anlamındadır veya Süryanî lüğatinde de “baraklitus Allahu Teâlâ'ya, halkın ibadetlerini ve dualarını kabul etsin diye aracılık eden kişidir” diye zikredildiği gibi şefaateçi manasında olur. Eğer “baraklitikûs”tan ise anlamı çok ibadet eden olur.”⁸⁵

⁸¹ Yuhanna 14:15.

⁸² Fatih Ktp. No:30, vr.9/a.

⁸³ Fatih Ktp. No:30, vr.10/a.

⁸⁴ Fatih Ktp. No:30, vr.11/a.

⁸⁵ Fatih Ktp. No:30, vr.12/a.

2.6.2.3. Hz. İsa'nın (a.s) "Babam onu benim isimle gönderecek" Sözü

Derviş Ali, Hz. İsa'nın Yuhanna 14:26'da geçen "Fakat benim isimle babanın göndereceği Tesellici, Ruhülkudüs, o size her şeyi öğretecek ve size söylediğim her şeyi hatırlanıza getirecektir" cümlesindeki "isim" ile neyi kastettiğini de tartışmıştır. Bu bağlamda ilk önce Teftazâni'nin ve Sühreverdî'nin görüşlerini belirtir daha sonra ise bunları eleştirir: "Faziletli Teftazâni *Şerhu'l-Makasid*'da demiştir ki: İsa aleyhisselamin İncil'deki "babam onu benim isimle gönderecek" sözü "nübüvvetle" gönderecek demektir ve "Faraklit"ın manası "gizlilikleri keşfeden"dir. Ben "ism" lafzının nübüvvetle tefsir edilmesi konusunda diyorum ki ibarenin gerektirdiği mana bu değildir. Çünkü "nebi" yada "nübüvvet" lafızlarının herhangi bir kimse için isme dönüştüğü duyulmamıştır. Yine Şeyh Şihabeddin Sühreverdî *Heyakile Nur*'da İsa aleyhisselamin "Babam onu benim isimle gönderecek" sözünden kastın nurla meshedilmiş Mesih olduğunu söylemiştir. Nebi aleyhüma esselamda nurla meshedilmişti. Bu münasebetten dolayı da "Babam onu benim isimle gönderecek." dedi. Aynı şekilde bu görüş de uygun değildir. Çünkü müfessirlerin çoğunluğu demiştir ki "Mesih" sözcüğü İbranice'dir ve mübarek anlamındadır. Arapça değildir ki anlamı nurla meshedilmiş olsun. Mesih kelimesinden türemiştir çünkü bereketle meshedilmiştir yada günahlardan temizleyen şeyle meshedilmiştir yada yeryüzünü meshettiği için ki bir yerde kalmadı veya onu Cebrail aleyhisselam meshetmiştir deseler de bu böyledir."⁸⁶

Aksine "Babam onu benim isimle gönderecek" sözünden kasıt Süryani lügatinde ve İncil'de Mesih lafzı hıristus diye isimlendirilir ve bunun manası "hamd eden" (الحماد) ya da "hamd edilen" (المحمود) dir. Çünkü bu lafız "Evharistuse"den geliyor yani "sana hamd ediyorum". Onların dillerinde "evharistuse seamü" yani "Allah'ım ben sana hamd ederim" veya "keevharistu düvneteun" yani "ben Allah'a hamd ederim" veya "keevharistu dünbelasitüm kedünki" yani "ben yaratıcıma ve rabbime hamd ederim" denildiği gibi. Bu münasebetten dolayı da "babam onu benim isimle gönderecek" dedi."⁸⁷

"Nitekim Allahu Tebarake ve Teâlâ Kur'an-ı Sadık'ta, İsa aleyhisselamdan bahsederken buyurmuştur ki: *(Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın*

⁸⁶ Fatih Ktp. No:30, vr.13/a, 13/b.

⁸⁷ Fatih Ktp. No:30, vr.13/b.

elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim demişti.⁸⁸ Yani benim ismimin “hamd eden” (الحامد) yada “hamd edilen” (المحمود) olması gibi, onun ismi de “hamd eden” yada mübalağalı bir ifadeyle “hamd edilen”dir. Yani kendilerinde övgüye değer özellikler bulunduğu için peygamberlerin hepsi hamid ya da mahmud olarak isimlendirilmiştir. Ve onda (benden sonra gelecek resulde) bu özellikler daha mübalağalıdır ve övgüye sebep olan tüm fazilet ve iyilikleri kendisinde toplar. Çünkü Ahmed/أحمد lafzındaki hemze ya faili ya da mefulü tercih etmek içindir.⁸⁹ Bu ayet İncil’de söylenen “babam onu benim isimle yani Ahmedle gönderecek” sözünü doğrulamaktadır. Hristosun anlamı da aynı şekilde Ahmet’tir.”⁹⁰

2.6.3. *Natü’n-Nebi fi’l-İncil’in İslam Reddiye Geleneğindeki Yeri*

İslam’ın ilk dönemlerinden başlayarak Müslümanların diğer din mensuplarına -özellikle Yahudi ve Hristiyanlara- karşı yazdıkları reddiyeler incelendiğinde, bu eserlerin çoğunluğunda Hz. Peygamber’in (s.a.v) önceki ilahi kitaplarda müjdelenmesi konusuna yer verildiği görülmektedir. Giriş kısmında bu konu hakkında bilgi verildiği için burada detaylara girilmeyecektir. Ancak şunu tekrar etmekte fayda vardır ki mevcut bilgilere göre Hz. Peygamber’in (s.a.v) peygamberliğini ispatlamayı amaçlayarak yazılan reddiyeler içinde günümüze ulaşan en eski ve en kapsamlı eser Ali b. Rabben et-Taberî’nin *Kitâbu’-d-Dîn ve’-d-Devle* isimli eseridir.⁹¹

Hz. Peygamber’in (s.a.v) peygamberliğinin delilleri özellikle de mühtedi İslam alimleri tarafından Eski ve Yeni Ahit’te aranmıştır. Bu konuda elde edilen verilerin büyük bir kısmı ise İncillerden elde edilmiştir. Çalışma konumuz olan *Natü’n-Nebi fi’l-İncil*’de de kullanılan deliller, her ne kadar müellif Tevrat, Zebur ve İncil’de bu delilleri bulduğunu söylese de, Yuhanna İncil’inden alınmıştır.

Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî’nin Hz. Muhammed’in peygamberliğini ispat etmek için kullandığı deliller incelendiğinde bunların orijinal olmadığı, bu konuda daha önce

⁸⁸ Saf Suresi, 61/6.

⁸⁹ Fatih Ktp. No:30, vr.14/a.

⁹⁰ Fatih Ktp. No:31, vr.17/b.

⁹¹ Fuat Aydın, “Ali b. Rabben et-Taberî’nin Kitâbu’-d-Dîn ve’-d-Devle Adlı Eseri ve İsbat-ı Nübüvve Geleneğindeki Yeri”, s.51.

yazılmış reddiyelerde sunulanlarla aynı olduğu görülmektedir. Ancak müellif bu konuda yazılmış her hangi bir eseri okuyup incelediğinden bahsetmediği için bu kitaplardan yararlanmış mıdır yoksa kendi fikirleri midir bunu söylemek mümkün değildir. Aynı konuda çalışma yapan insanların aynı şeyleri düşünmüş olmaları şaşırtıcı bir olay değildir.

Natü'n-Nebi fi'l-İncil'in en orijinal yönü eserin son kısmını oluşturan tasavvufla ilgili bölümüdür. Derviş Ali bu bölüme Hz. İsa'nın (a.s) "ikinci kez doğmayan gökyüzü krallığına katılamaz"⁹² sözlerini zikrederek başlar. Burada Hz. İsa'nın (a.s) sözünü ettiği tekrar doğmanın ruhun bedenden ölmeden önce manevi olarak çıktığı anlamına geldiğini söylemektedir: "Bil ki tekrar doğmak ruhun bedenden ölümle değil aksine ölümden önce manevi olarak çıkmasını belirtmektedir. Tıpkı nebimiz sallallahu aleyhi vesellemin 'ölmeden önce ölünüz' buyurduğu gibi". Müellif sufi şeyhlerin bu durumu 'sıyrılmak' olarak isimlendirdiğini söylemektedir.⁹³

Derviş Ali 'sıyrılmak/انسلاخ' kavramını açıklarken Eski Ahit'in Sayılar bölümünün 22., 23. ve 24. baplarında bahsedilen Bel'am b. Baura ile ilişki kurar. Buna göre Bel'am b. Baura hayırdan sıyrılarak şerre geçen birisidir.

Günümüze kadar gelen reddiyeler incelendiğinde, bir reddiye içinde tasavvufi kavramların işlenmesi ve özellikle de bu kavramların Tevrat ve İncil'deki olaylarla açıklanmaya çalışılması gibi bir duruma rastlanmamaktadır. Bu yönü göz önünde bulundurulduğunda eserin sıradan bir reddiye olmadığı rahatlıkla görülmektedir. Fakat tebşirât açısından incelendiğinde eserin sıra dışı bir özelliği olduğunu söylemek mümkün değildir.

⁹² Yuhanna 3:3.

⁹³ Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncilî, Fatih Ktp. No:30, *Risale fi Beyan Tahrif et-Tevrat ve'l-İncil*, vr.19/a.

BÖLÜM 3: *NĀ'TŪ'N-NEBİ Fİ'L-İNCİL'İN TÜRKÇE TERCÜMESİ*

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla, ancak ondan yardım dileriz⁹²

Hamd, her nefsi kazandığı ile mesul tutan, her organı yaptıklarıyla gözetleyen, hüznlendiğinde gönüllere muttali olan, ihtiyaç hissettiğinde zihinlerdekinden sorumlu tutan, göklerde ve yerde hareketli veya hareketsiz zerre miktarı da olsa hiçbir şey kendisine gizli kalmayan, hafiflediğinde yada ağırlaştığında azı ve çoğu çok iyi hesaba çeken, küçük de olsa itaatleri kabulde lütfekar davranan, büyük de olsa günahları affederek mühlet tanıyan, her nefsin getirdiği şeyleri bilmesi ve önceledikleri ile ertelediklerini görmesi için onları hesaba çeken Allah'a mahsustur. Nimetleri kullar üzerine yayılan, rahmeti mahlukatı çepeçevre saran ve kuşatan, güzel hidayetiyle kalplerden cehalet karanlıklarını dağıtıp ışığıyla aydınlatan, kendisinde (1/b) ihsan etme ve ceza verme, uzak kılma ve yakınlaştırma, bahtiyar etme ve bedbaht kılma kendi zatından olan Allah'ın şanını tesbih ve tenzih ederim. Salat ve selam, Tevrat ve İncil'de hakkında kayıt bulduğum Allah Resulü Ümmi Nebiye yani nurlar nuru, sadıkların efendisi, Cebbar olan Allah'ın sevgilisi, Gaffar olan Allah'ın müjdecisi, Kahrî olan Allah'ın uyarıcısı, kafirleri kahreden ve günahkarları rezil rüsvay eden Muhammed'e, seçilmişlerin efendileri olan onun eşlerine, muttakilerin *öncüleri* olan - Allah onlardan razı olsun⁹³ - sahabe olsun.

Esas konumuza gelince, Alîmlerin çoğunun -Allahu Teâlâ onları âhiret gününe kadar daima çoğaltsın- önceki ilahî kitapların kelimelerinin tahrif edildikleri düşüncesinde olduklarını ve Yahudiler ile Hıristiyanların Tevrat'ı ve İncil'i tahrif edip, Muhammed sallallahü teâlâ aleyhi vesellemin ismini ve onun sıfatını değiştirdikleri ve onun yerine başka şey yazdıkları kanaatinde olduklarını gördüm.

Bu düşünce onların, Tevrat ve İncil'in kelimelerinin manalarının hakikatini bilememelerinden kaynaklanmıştır. Çünkü onlar İbranî, Süryanî ve Yunan dillerini çok iyi bilmiyorlardı. Allame Teftazânî'nin *Şerhu'l-Makasid*⁹⁴ ve Şehabeddin Sühreverdi'nin⁹⁵ de *Heyakîl-i Nur* isimli eserlerinde zikrettikleri gibi Tevratı ve İncili

⁹² "Ancak ondan yardım dileriz" ifadesi (f) ve (l) de bulunmamaktadır.

⁹³ "Allah onlardan razı olsun." ifadesi (f) de bulunmamaktadır. (l) de dua bölümü farklıdır.

⁹⁴ (a) nüshasında "*Şerhu'l-Makasid*" ifadesi bulunmamaktadır.

⁹⁵ "Şehabeddin" ifadesi (a) ve (l) nüshalarında bulunmamaktadır.

Arapça'ya tercüme etmeyi de bilmiyorlar ve anlamıyorlardı. İnşallah bu ikisinin ayrıntıları ilerde yerinde gelecek.

Allahu Teâlâ'nın kitabına gelince onu, hiç kimsenin Allah'ın muradına uygun olarak gönderildiğinden farklı bir dile çevirmesi mümkün değildir. (2/a) Allahu Tebareke ve Teâlâ'nın da *(Biz her peygamberi yalnız kendi kavminin diliyle gönderdik.)*⁹⁶ âyetinde buyurduğu gibi, tercüme edildiği zaman hakiki manasına aykırı olur. O alimlerin İncil ve Tevrat'ın tahrif edildiği görüşüne sahip olmalarının sebebi cahil ve Peygamberimiz Muhammed sallallahü teâlâ aleyhi vesellemin nübüvvetini inkar eden Yahudi ve Hıristiyanların sözleridir. Onların bu inkarı inatlarından ve lafızların gerçek anlamlarına dair bilgilerinde doğruya ulaşamamış olmalarından dolayıdır. Çünkü onlar önceki kitapların⁹⁷ manalarını bilmeyen cahillerdi. Önceki kitapların kelimelerinin çoğu hiç şüphesiz müteşabihattandır. Sen de bilirsin ki Kur'an'da ve diğer ilahî kitaplarda müteşabihat çoktur. Müteşabihat bilhassa İncil'de diğer ilahî kitaplardan daha çok bulunmaktadır. Özellikle de İncillerin manası sadece lafzından anlaşılmaz, aksine yazılış tarzından anlaşılır, lafızlarından değil. "Garamadîkî" denilen hat ilmîni bilmeyen İncili tefsir etmeye güç yetiremez. Eğer onu kendi görüşüne göre tefsir ederse, çoğu zaman yanlış olarak tefsir eder, tıpkı Muhammed aleyhisselamın ismini yanlış tefsir ettikleri gibi. Nitekim onlar derler ki: "Muhammed" isminden kasıt İsa aleyhisselamın peygamberliğini tebliğle emrolunduklarında havarilerin arasında ortaya çıkan Ruhulkudüs'tür.⁹⁸

Allah bana ihsanda bulunduğunda, üstadım şeyh, kamil, âlim, fazıl, arifbillah Celaledin Evcî el-Birgivî es-Sânî'nin⁹⁹ himmeti ve özellikle şeyh Ebû Abdullah es-Seyyid Muhammed Semerkandî en-Nakşibendî'nin –Allah sırlarını kutsasın- mübarek ruhunun bereketi ile bana ilham etti ve manaların hakikatlerini bana ihsan etti ve insanların çoğuna gizli olan ilimlerin bazılarını bana öğretti. (2/b) Allahu Teâlâ o ikisinin yardımları ve himmetleri ile zayıf kuluna müşahadat kapılarını açtığında ve beni yükselere çıkmak için güçlendirdiğinde, bir gün yücelerin yücesine çıktım ve bir gün aşağıların en aşağısına indim, bir gün kalbimin sırrında melekut ve ceberut alemlerini

⁹⁶ İbrahim Suresi, 14/4.

⁹⁷ (f) ve (I) de "önceki kitapların" ifadesi yerine "Tevrat ve İncil'in lafızlarının" ifadesi kullanılmaktadır.

⁹⁸ (f) de "Bu vehim İslam hakkında onlarda hidayet olmamasındandır." ifadesi de bulunmaktadır.

⁹⁹ (f) de "el-Kadirî" ifadesi de bulunmaktadır.

gezdim, kutsal firdevslere çıkıp yükseldim, ezellerden ebediyetlere doğru seyrettim ve o iki mübareklerin bereketleriyle de harfler ve kelimelerle anlatılması mümkün olmayan, işaretlerin de gösteremediği mertebeler kazandım.

Bu durum müteaddit defalar âlem-i manada yedi kubbeli el-erzu'l-cami'den çıkmakla ve bir risale telif etmekle emrolunduktan sonra gerçekleşti. Ben de bunun üzerine kollarımı sıvadım ve işe başladım. İncil ve Furkani'l-Azîm'in müteşabihlerinden Rabbimin bana öğrettiklerini açıklayan bir risale telif ettim. Bu risalede biraz da geçmiş futuhattan ve akıl sahipleri nezdinde onların meydana geliş güzelliklerinden de bir nebze söz ettim. (3/a) Borçların çokluğundan ve zamanın dertlerinden dolayı yorgunluğum, sıkıntım ve geçim sıkıntılarım uzadığında, sufi oldukları ileri sürülen mutasavvıfların çocuksu sözlerinden muzdarip olduğum zaman İncil'i, Tevrat'ı ve Zebur'u inceledim. Onların müteşabih, kinaye ve işârottan meydana gelen lafızlarının çoğunun tahrif edilmediğini, aksine bu tahrifin manalarında gerçekleştiğini gördüm. Nitekim İmam Fahrettin er-Razî de (*kelimeleri yerlerinden değiştirirler*)¹⁰⁰ ayetinin tefsirinde kelimelerin manalarını değiştirdiklerini yani haktan sapıp batıl tevile meylettiklerini söylemektedir.¹⁰¹ Keza *Medarik*'in sahibi (Nesefî) de (*kelimeleri yerlerinden değiştirirler*)¹⁰² ayetinin tefsirinde, onların lafzını indirildiği anlamdan farklı olarak tefsir ettiklerini söylemektedir.¹⁰³ Bu tür tahrif¹⁰⁴ aynı zamanda yaygındır. Görmüyor musun Şia ve Hariciler de hakk ve yakîn ehline muhalefette bulunarak, Azîz ve Kadîm olan Kur'an'ın anlamının bir kısmını tahrif etmişler ve kendi batıl iddialarına göre tefsir etmişlerdir.

Ben Muhammed sallallahu teâlâ aleyhi vesellemin ismini¹⁰⁵ orada¹⁰⁶ yani İncillerde, Tevrat'ta ve Zebur'da buldum. İncil, İsa aleyhisselama bir defada indirilen Allah'ın

¹⁰⁰ Nisa Suresi, 4/ 46.

¹⁰¹ Fahreddîn er-Razî, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, Ankara, 1990, c.8, s.64.

¹⁰² Nisa Suresi, 4/46.

¹⁰³ Abdullah b. Ahmed b. Mahmud Nesefî, *Tefsîru'n-Nesefî: Medarikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vil*, Beyrut, 1989, c.1, s.316. (f) de "İbn Berrecân da tefsirinde böyle söylemektedir." ifadesi bulunmaktadır. "Keza *Medarik*'in sahibi (Nesefî) de (*kelimeleri yerlerinden değiştirirler*)¹⁰³ ayetinin tefsirinde, onların lafzını indirildiği anlamdan farklı olarak tefsir ettiklerini söylemektedir" ifadesi (l) de bulunmamaktadır.

¹⁰⁴ İfade (f) de "Lafızda değil de manada olan bu tahrif" şeklindedir.

¹⁰⁵ "İsmi" ifadesi yerine (f) de "ismini ve niteliğini", (l) de ise "ismini, niteliğini ve sıfatını" yazmaktadır.

¹⁰⁶ "Orada" ifadesi yarine (l) de "üç kitapta" yazmaktadır. (f) de ise "orada" ifadesinden sonra "yani üç kitapta" şeklinde açıklama bulunmaktadır.

kelamıdır. Ancak Kur'an'ı Kerim Peygamberimiz aleyhisselama Cebrail aleyhüma esselam vasıtasıyla parça parça indirilmiştir. Tevrat'ta bulunan sebb ayeti ise (3/b) Tevrat'ın Musa aleyhisselama indirilmesinden sonra, bir İsraili, peygamberlerden – aleyhümüsselam- birine küfrettiği zaman, indirilmiştir.

İncillerde, Yahudilerden gelen soru ve cevaplardan gördüklerime gelince, Allah bunları sorulmadan ve cevaplamadan önce İsa aleyhisselama haber vermiştir. İddia edildiği gibi onlar havarilerin sözleri değildir. Aksine tamamı Allahu Teâlâ'nın kelamıdır. Onun kelamı ise sesler ve harfler türünden değil, aksine Allah Teâlâ'nın zatıyla kaim, dilsizlikte ve çocuklukta ki gibi sükut ve hastalığa zıt ezeli bir sıfattır. Allah bu kelamıyla emredici, nehyedici ve haber vericidir. Bunların dışında ki sözler, yazılar ve işaretler¹⁰⁷ Allah'ın bu ezeli kelam sıfatına delalet ederler.

Eğer İncillerin ibareleri te'vile ihtiyaç duymasaydı, Ali b. Ebî Talib –kerramellahuvechehu ve radiyallahu Teâlâ anhu- “Ben İncili tevil, Tevrat'ı tefsir edenim ve Zebur'u açıklayanım.” demezdi. Eğer o ilahi kelam Arapça ifade edilirse Kur'an¹⁰⁸, İbranice ifade edilirse Tevrat, Süryanice ifade edilirse Zebur¹⁰⁹ ve eğer Yunanca ifade edilirse İncil olur.

Burada ihtilaf pek çok dil ve değişik lehçelerde “Allah” kelimesinin ifade edilmesinde olduğu gibi müsemmada (isimlendirilen varlık) değil, kelimelerdedir. Arapça'da “Allah”, İbranice'de “İl”, Süryanice'de “Âlil”, Yunanca'da (4/a) “Zeus”, Farsça'da “İzed”, Türkçe'de “Tengri”¹¹⁰, Rusça'da “Boje”, Eflakça'da “Ziv”, Gürcüce'de “Ğmert” ve diğer dillerde olduğu gibi. İncil ise Allah katından İsa aleyhisselamın kalbine vahyedilmiş sonra da maksat hasıl olacak şekilde onun dilinden nakledilmiştir.

Vehhab olan Allah'ın bizleri yükselterek taklidi imandan, ihsan mertebesine çıkarmasını dileyerek -şüphesiz ki O, kendisinden yardım istenilenlerin en hayırlısıdır ve tevekkülde onadır- bu risaleyi inşallah İncil'deki müteşabihleri çok iyi açıklayan bir risale olarak yazmaya ve ona biraz da sufi şeyhlerin ıstılahlarından eklemeye aceleyle karar verdim. Bu risaleyle Allah'ın amel eden alimlerin, sadık velilerin, sabreden fakirlerin yüceltmesiyle ihsanda bulunduğu zatın huzuruna ulaşmayı istedim. Allah ona

¹⁰⁷ (f) ve (l) de “kinayelerle” kelimesi de bulunmaktadır.

¹⁰⁸ “Eğer Arapça ifade edilirse Kur'an” sözü (f) de bulunmamaktadır.

¹⁰⁹ “Zebur” kelimesi (a) nüshasında bulunmamaktadır.

¹¹⁰ “Türkçe'de Tengri” ifadesi (f) ve (l) de bulunmamaktadır.

yüceliklerden en fazla nasip vermiş, ilmi ve ameli faziletlerden kendisine bahşetmiştir. Değerli güzelliklerin havzında onun için hiçbir yer bırakmamıştır. Yaratılışa uygun olarak benim açıklamalarımı destekleyen mana yolları ona delalet eder diyenin sözü onun için gerçektir. O sahibi azamdır, büyük düstur sahibidir. (4/b) Yaratılmışları kötülüğe düşmekten ve helak edici şeylerden kurtaran kalem ve kılıcı bağışlayandır. Bu, onun için izafi değil tabiidir, sonradan olmuş değil hakikidir. Şu söz söylendiğinde ondan başkası kastedilmez: Senin yanın cennet bahçeleri gibidir, bütün isteklerimize seninle ulaşıyoruz. Güzel huyların en üstünüyle süslendin. Sen sebul mesani gibisin. Allah'ın rahmeti devamlı dalları uzanmış vaziyette sana gelmeye devam ediyor. Hakkın, milletin ve dinin mesudu sensin. İyilerin ve büyüklerin alemlerdeki sığınağısın. Mazlumların barınağısın. Korkanların yardımına koşansın. Krallara ve sultanlara yardımcısısın. Hiçbir iyilik yok ki onun için o iyilikten bir pay olmasın, övülecek hiçbir şey yok ki o şeyde o başarılı olmasın. Devletin ve dinin güneşi, İslam'ın seçkini, akranlarının tacı. Allah'ın yarattığı mahlukatın özü. Allah onu asalet ve kerem sahibi yaptı. Yardım edicilerin, iyilik yapanların, saadette bulunanların, övünülecek şeylerin babası. Bununla Tevkî Mustafa Paşazade'yi kastediyorum. Allah yüceliğini ve zirvesini arttırsın. Soyunu ve neslini daim eylesin. Allah'ım! Onun şerefini ve yüceliğini sabit kıl. Ona makamında kalmayı ve izzeti genişlet. Kalplerin ve dillerin ona övgü ve sena ile yönelmesini devamlı kıl. Amin ya Muîn.

Bu risale günler ve asırlar boyunca kalacak bir hediyedir. Senelerin ve ayların geçmesiyle yok olmaz. (5/a) Bu öyle bir kitap ki bu yolda kimse beni geçememiştir. Bu bahçede benden önce kimse açmamıştır. Kim bu risale hakkında sui zanda bulunursa mütekaddim kitaplara müracaat etsin. Risaleye bakan değerli büyüklerden ve örnek alimlerden ona razı olarak bakmalarını ve bir şeyin yanlış ve hata olduğunu fark ederlerse düzeltmelerini istiyorum. Ben noksanlıkla bilinen biriyim ve hataları da itiraf ediyorum. Allah'tan doğru olanı bana ilham etmesini diliyorum. Gerçekten O her şeye gücü yetendir. Cevap vermeye de layıktır.

Eûzü billâhi mineşşeytanirracîm bismillâhirrahmânirrahîm: *﴿Yanlarındaki Tevrat ve İncil'de yazılı buldukları o elçiye, o ümmî peygambere uyarılar (var ya)﴾*¹. Uymaktan (الاتباع) kasıt, onlardan yani Yahudi ve Hristiyanlardan Muhammed

aleyhisselatü vesselama iman edenlerdir. Resulden kasıt, kendisine özel bir kitap vahyedilendir ve o kitap da Kur'an'dır. Allahu Teâlâ'ya izafeten resul (gönderilen) olarak isimlendirilir. Nebiden kasıt, mucize sahibi olandır ve kullara izafeten nebi olarak isimlendirilir. Ümmîden kasıt yazmamış, okumamış ve hiç kimseden talim etmemiş olandır. Allahu Teâlâ, bu durumda iken ilminin tam olmasına dikkat çekerek, onu bu şekilde vasıflandırdı. Bu, (5/b) onun mucizelerinden birisidir. "Onu buluyorlar" sözü yani¹¹² İncil ve aynı şekilde Zebur'da bularak Hıristiyanlardan ona tabi olan kimselerdir.

İbn Abbas (radıyallahu Teâlâ anhüma) dedi ki: Bunlar, Yahudiler ve Hıristiyanların Allah'ın (*Onu, sakınanlara yazacağım*)¹¹³sözünde görülen müştereklikten çıkarttıkları lafızlardır. Bu ayet Muhammed sallallahu teâlâ aleyhi ve sellemin ümmetine aittir. *Cevahir Hısan fî Tefsiri'l-Kur'an*'da şöyle demiştir: "Bu âyet¹¹⁴, Allahu Teâlâ'ya iman eden ve nebi aleyhissalatü vesselamın da risaletini doğrulayan herkesi kapsayacak şekilde, bu ümmetin şerefini bildirmektedir. Sonra onlar iman ve ikrardan sonraki üstünlük konusunda nebi sallallahu teâlâ aleyhi veselleme olan bağılıklarına göre farklı farklıdır. Ebu Hamid el-Gazâli *İhya*'da demiştir ki: Sallallahü teâlâ aleyhi vesellemin ümmeti, ona tabi olandır. Ona tabi olan kimse dünyadan yüz çevirerek, ahirete yönelir. O kimse sadece Allah'a ve ahiret gününe dua eder. Dünyadan ve geçici hazlardan uzaklaşır. Dünyadan yüz çevirerek ahirete yöneldiği kadar aleyhisselamın yolunu izler. Onun yolunu takip ettiği kadar ona tabi olur ve ona tabi olduğu kadar (6/a) onun ümmetinden olur. Dünyaya yöneldiği kadar onun yolundan ayrılır ve ona uymaktan yüz çevirir ve Allah'ın haklarında (*Azana ve dünya hayatını ahirete tercih edene, şüphesiz cehennem tek barınaktır.*)¹¹⁵ buyurduğu kimselere katılır."¹¹⁶

¹¹² (f) ve (l) de "Bunlar Benî İsrâîl'den o kimselerdir ki Tevrat'ta ve Zebur'da sıfatını bularak ona tabi oluyorlar." ifadesi de bulunmaktadır.

¹¹³ Araf Suresi, 7/156.

¹¹⁴ (a) nüshasında ayet kelimesi yerine "ümme" kelimesi yer almaktadır. Bunun bir yazım hatası olduğu açıktır. Zaten hem (f) ve (l) nüshalarında, hem de *Cevahir Hısan fî Tefsiri'l-Kur'an*'da "ayet" yazmaktadır.

¹¹⁵ Nâzi'ât suresi, 79/37,38,39.

¹¹⁶ Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf Ebî Zeyd es-Seâlibî, *Tefsirü's-Seâlibî: Cevahir Hısan fî Tefsiri'l-Kur'an*, Beyrut, 1997, c.3, s. 83.

(O peygamber onlara iyiliği emreder, onları kötülükten meneder, onlara temiz şeyleri helal, pis şeyleri haram kılar. Ağırlıklarını ve üzerlerindeki zincirleri indirir.)¹¹⁷

İhtimaldir ki başlangıç sözü ile vasıflanan nebi -sallallahü teâlâ aleyhi vesellem-dir ve ihtimaldir ki bu durumda mecazi olarak “onu buluyorlar” sözü ile alakalıdır. Yani onu Tevrat’ta, vücudunun şartı sebebiyle emredici bulurlar. “İyilik” (المعروف) şeriatle bilinen şeydir ve kişi açısından her iyilik şer’an ma’ruftur. Zira Peygamber sallallahü teâlâ aleyhi vesellem “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”¹¹⁸ buyurmuştur. Kötülük (المنكر) ise iyiliğin zıttıdır.

Güzel şeylerden (الطيبات) kasıt güzel eşyalardan onlara haram kılınanlardır. İçyağı ve benzerleri gibi veya şeriatte makbul olan gibi, kurbanlardan üzerine Allah’ın ismi okunanın hükmü gibi ve haramdan kazanılmayan mal gibi. Kötü ve pis şeylerden (الخبائث) kasıt kan, ölü, domuz eti, Allah’tan başkası adına kesilen kurban gibi kötü sayılan şeylerdir veya faiz, rüşvet (6/b) ve diğer kötü kazançlar gibi hükmen kötü sayılanlardır. Ağır yükleri kaldırmaktan (دفع أصرهم) kasıt ağır sorumluluklardan onların yüklendiklerini hafifletmektir. Bunlar, Yahudi şeriatinde kasıt olarak veya hatayla yapılan suçta kisasın belirlenmesi ve uzuvların kesilmesi, necis sayılan yerin kesilmesi, Hıristiyan şeriatinde kasıtlı olarak yada hatayla yapılan suçta kisasın ve diyetin kaldırılması ve bu iki sorumluluğun dışındaki ruhbanlık, riyazet gibi sorumluluklardır. "اصر" hem yük hem de ahit demektir. İbn Abbas ve diğerlerinden bu şekilde rivayet edilmiştir. “Üzerlerindeki zincirleri” sözü yine bu yükler için mecazi bir ifadedir. Yani ilk şeriatte yani Yahudilikte olan idrarlı yerden elbisenin kesilmesi, diyetin olmaması, katilin mutlaka öldürülmesinin gerekmesi ve benzeri yüklerdir.

Ben, Muhammed sallallahü teâlâ aleyhi vesellemin ismini ve sıfatını havarilerden biri olan Yuhanna’nın yazdığı ve şuanda Hıristiyanların elinde bulunup da kiliselerinde okudukları¹¹⁹ İncil’de, on dördüncü bölümde, yedi yerde buldum. İbaresini ise şu şekildedir: “Midarasestu imun igirziya bistevede istun seun keis eme bistevede amin amin legu imin ubsitevün is eme (7/a) daerga aegubiu gakinus biis kemizüna dütüñ biis

¹¹⁷ Araf suresi, 7/157.

¹¹⁸ Aclûni, *Keşfü'l-Hafa ve Müzîlü'l-İlbas*, I, s.244.

¹¹⁹ “Şuanda Hıristiyanların elinde bulunup da kiliselerinde okudukları” ifadesi (f) ve (l) de bulunmamaktadır.

ûti eguburus düvneba deramü buravüme anavenü burus düvneba deramü kebadera imun keseunmü kesetün imun ean agabademi das endülas das endülas das imas dirisede keegu erudisu düvneba derakalun baraklitun zusi imin inameni mesimun isdun eüna dübnevma dis alisiyas ûügusmus ezina delavin ûdi ûsetüri eftu üzeyinuski eftu imis zeyinus kede eftu udibari min meni keenemi este ügafisu imas urfanus erhume birus imas ûmi agabüv nim dûslügusmü üdiri ketülügus ûn aguyede ükestin amun aladüv bemanedvüzmü batrus defte lelaligu imin barimin menün ûze baraklitus dübnevmadü ayiün üyemsi ubadir üyemsi übadiren dûünümadimi ikenus imas zizakesi benda kayivüminsi imas benda ayibün imin ükedi bulalalisi mesimün erşede garüdügusüm erhun keenime ükiş üzen âlinâ bilüvüsi ûlügus üyegra menüs endünüm eftun ûdi (7/b) emisise'nem züraân üzan zeelsiü baraklitus ûn eguyemsu imin baradu batrus dübnev matis âlisiyas ubara du batrus ekbura vedakinus mardirisi beriemu âla defta lelaligi imin ina üdan elsi îüra âminu nevede eftun udi egu ibün imin deftaze imin eksarşis ukibune udi mesimun imin âlegudni âlisiyan legu imin simfer imin ina egu âbelsu eân garmi âbelsuu beraklitus ükelevsede burus imas ean zebur fesu bemsu eftun burus imas kalesvün ekinus eleksi düngusmun beri âmad diyas men ûdi ubistevü sin is eme berizi keusinis zeudi burus udi burus dünba deram ibagu keedeki seuridemi berizekir seus udiu erhun dügusmü dudu kekirde edibula ehü legu imin âlezineeste vestazin ârdi udan zeelsi ikenus dübnevmadis âlisiyas uziyis imas isbasan (8/a) zin âlisiyan ugar lalis âfe eftu âlusa ân egusi lalisi keda erhumena ânekkeli imin” ve ta surenin sonuna kadar.

İsa aleyhisselam yükselmesi yaklaştığında bir gün havarileriyle konuşuyordu. Yanında kendisine tabi olarak ardınca yürüyen sonra ise ikiyüzlülük yaparak ondan yüz çeviren İsrail oğullarından kalabalık bir cemaat bulunmaktaydı. Birbirlerine derlerdi ki: Bu adamın konuştuğu bu ağır sözleri kim alıp korumaya güç yetirebilir. İsa aleyhisselam onları görünce, ondan yüz çevirdiler.¹²⁰

Hz. İsa (a.s) da Allahü Tebareke ve Teâlâ'nın Kur'anı Kerim'de (Allah yolunda bana yardımcı olacaklar kimlerdir? dedi. Havârîler: Biz, Allah yolunun yardımcılarıyız; Allah'a inandık, şahit ol ki bizler Müslümanlarız, cevabını verdiler.)¹²¹ buyurduğu

¹²⁰

Yuhanna 6:60,66.

¹²¹

Âl-i İmrân Suresi, 3/52.

şeyi havârîlerine söyledi. İncil'deki ibaresi ise şöyledir: “Kayimis biste gamen keegnu gamen ûdisi uhristus dûseu dûzûndüs”.

Havarilerin ilki olan Şemun dedi ki: “Biz senin dinine yardım edeceğiz. Biz senin ölmeyip hep canlı olan Allah'ın resulü olduğuna iman ettik. Veya (şöyle dedi:) Senin hay ve kayyum olan Allah'ın mahmudu olduğuna iman ettik.¹²² Sende bizim islamımıza şahitsin.”

Sonra (8/b) daha önce zikrettiği şeyi söyledi, yani “midarasestu imun igirziya” ve devamı. Yani kalplerinizi karıştırmayınız ve tereddüde düşürmeyiniz, inançlarınızı bozmayınız. Allah'a ve resulüne iman ediniz.¹²³ “Amin amin”. Yani size söylediğim sözü biliniz ve ona inanınız. Kim bana iman ederse ve bana inanırsa benim yaptığım davranışları yapmaya güç yetirir ve bu amellerini artırır ve benim gibi olur. Benim Allah'ın resulü olmam gibi, o da benim ve Rabbimin resulü olur. Benim yaptığım mucizeler gibi olağanüstü olaylar gösterir. Ben Babama gidiyorum ve semaya yükseliyorum ve semavî babama ve babanıza, ilahıma ve ilahınıza çıkacağım.¹²⁴ Eğer beni seviyorsanız Allah'tan getirdiğim emirleri ve yasakları korursunuz. Ben de Baba'ya yalvaracağım, o size benden sonra Faraklit'i gönderecek.¹²⁵ Bazı hükümlerde benimle onun arasında değişiklik ve farklılıklar meydana gelecek. O, size te'vil getirecek peygamberdir. Allahu Teâlâ, zamanın sonuna kadar sizinle olsun diye onu, size verdi. Ya da şu manadadır: Ben Babamdan sizin için, nübüvvet açısından benim gibi olan Faraklit'i size bahşetmesini ve vermesini isteyeceğim. O (9/a) sonsuza kadar sizinle olacak. Faraklit gerçeğin, doğrunun ve yakînin ruhudur. O kişiyle kastedilen Muhammed aleyhissalatü vesselamdır. Allame Teftâzânî *Şerhu'l-Makasid*'de böyle söylemiştir. Seyyid Şerif Cürçânî'den de şu söz nakledilmiştir: “Hz. İsa'nın ‘Ben sizler için, sonsuza kadar sizinle olsun diye Babamdan başka Faraklit istedim.’ derken baba kelimesini Allah için kullandığı vakidir.” Ben de diyorum ki “Baba” sözünü Allah için kullanmak başlangıç noktası manasındadır. Önceki alimler “Baba” sözünü Allah için kullanıyorlardı¹²⁶ ve başlangıç noktalarını babalar ile isimlendiriyorlardı. Bazıları

¹²² Yuhanna 6:67-69.

¹²³ Yuhanna 14:1.

¹²⁴ Yuhanna 14:12.

¹²⁵ Yuhanna 14:15,16.

¹²⁶ “Baba sözünü Allah için kullanıyorlardı.” ifadesi (f) ve (l) de bulunmamaktadır.

dedi ki Allah İncil'de İsa aleyhisselama, onun şanını yüceltmek ve övmek için "oğul" lafzıyla hitap etti.

Kadı Beyzâvî tefsirinde dedi ki: "Bil ki bu dalaletin sebebi, önceki şeriatlerin sahiplerinin ilk sebep olduğuna dayanarak baba kelimesini Allahu Teâlâ'ya uygulamalarıdır. Hatta dediler ki baba en küçük rabdir ve Allah -subhanehu- en büyük babadır. Sonra onlardan cahil olanları zannettiler ki bununla kastedilen doğum manasıdır ve Bunu geleneksel inanç haline getirdiler. Bu sebeple onu söyleyen kişi kafir olmuştur. Fesat yolunu tamamen kesmek için bundan kesinlikle men edildiler." (9/b)

Bil ki Hıristiyanların ileri gelenleri ve rahipleri havarilerin ölümünden sonra Faraklit'in tefsirinde tereddüt ettiler. Çünkü bu lafız müteşabih lafızlardandır. Sen de bilirsin ki, mukaddimede de söylediğim gibi, Kur'an'da ve diğer ilahi kitaplarda müteşabihat çoktur. Özellikle de İncil'de diğer ilahi kitaplardan daha çok vardır. Bu lafız bu türdendir ve bu sebepten bu lafız hakkında herhangi bir bilgileri olmadığından dolayı onu anlamada aciz kaldılar. Bu yüzden İncili Arapça'ya tercüme ederken bu lafız Süryanice yazdılar. Gerçek manasını bilmiyorlardı ki lafız Arapça'ya tercüme etsinler. Çünkü Allahu Tebarakenin ve Teâlâ'nın Kur'an-ı Hakim'de (*Halbuki onların tevlini ancak Allah bilir*)¹²⁷ demesinde olduğu gibi bir hikmete bağlı olarak Allah -subhanehu- onları hakikate ulaştırmadı. Bu sebepten dolayı bu lafızla kastedilenin bahsi geçen¹²⁸ Ruhulkudüs olduğunu zannettiler. İmparator Konstantin zamanına kadar bu tereddüt içinde kaldılar. Bu melik 318 rahibi ve keşişi toplayandır. Büyük Romalı, kadim filozoflardan kamil bir adam olan (10/a) Aryüs geldiği zaman, rahipler onunla müzakere etsinler diye İmparator rahiplerle onu davet etti.¹²⁹

Aryüs dedi ki: "İsa aleyhisselam diğer peygamberler -aleyhimüsselam- gibi mahluktur, sonradan yaratılmıştır.¹³⁰ Bununla beraber Allahü Teâlâ katında Adem -aleyhüma esselam- gibidir." İmparator ondan bu sözleri dinleyince şüphelendi ve batıl inancından döndü. Çünkü o önceden Mecusî idi. Sonra dininden dönerek İsa

¹²⁷ Âl-i İmrân Suresi, 3/7.

¹²⁸ (f) de "bahsi geçen" ifadesi yerine "Hz. İsa'nın yükselişinden sonra onun (aleyhisselam) risaletini tebliğ ile görevlendirildiklerinde havarilerin arasında ortaya çıkan" ifadesi geçmektedir. (l) de ise ifade "İsa aleyhisselamın risaletini tebliğ ile görevlendirdiklerinde havarilerin arasında ortaya çıkan" şeklindedir.

¹²⁹ "Bu rahipler İsa aleyhisselamın uluhiyyetini söyledikleri zaman, Aryüs Allah bizi cahil olmaktan korusun dedi." ifadesi de (f) de bulunmaktadır.

¹³⁰ "Resuldür, nebidir." ifadesi de (f) de bulunmaktadır.

aleyhisselama iman etti.¹³¹ Uluhiyyetin İsa aleyhisselama lütfedildiğine ve İsa'nın bir ilah olduğuna ancak Allah'ın ululuk ve büyüklük bakımından ondan yüce olduğuna inanıyordu.¹³² Bu sebepten dolayı onları topladı. İsa aleyhisselamın yükselişinden iki yüz yıl sonra Hıristiyanlık dinini, teslisi ve küfrü ortaya çıkaran bunlardır. Bunlar bu lafızla¹³³ kastedilenin Allah'ın İsa aleyhisselamın yükselişinden sonra havarilere gönderdiği Ruhulkudüs olduğunda ittifak ettiler. Nitekim Allah Kitab-ı Mübîn'de (*İşte o zaman biz, onlara iki elçi göndermiştik. Onları yalanladılar. Bunun üzerine üçüncü bir elçi gönderdik.*)¹³⁴ buyurmaktadır. Yani Şem'un ile ki Allah onların yakıştırdığı sıfatlardan münezzehtir. Onların gözleri örtüldü ve İncil'de bu ayetin devamında söyleneni yani Faraklit size geldiği zaman yanında Allah'ın katından çıkan Ruhulkudüs olur ifadesini göremediler. Belki de Allah onların kalplerini mühürledi (10/b) ve nebimiz Muhammed aleyhissalatü vesselamı inkar ettiler. Çünkü bu haber, İncil'de, onu bilen için güneşten daha açık bir şekilde bulunmaktadır. Hıristiyan rahiplere sorulsaydı derlerdi ki nebiniz Muhammed aleyhisselamın bahsi İncil'de yoktur. İsa aleyhisselamın peygamberlerin (aleyhimüsselam) sonuncusu olduğuna hükmediyorlar.

Halbuki İncil sahibi, güvenilen ve itimat edilen bir kişi olan Yuhanna¹³⁵ açıklamış ve İsa aleyhisselamın risaletini tebliğden sonra yazdığı mektuplardan ilki¹³⁶ olan Arap bölgesine gönderdiği mektubunda demiştir ki: “Bu mektup İsa aleyhisselamın dostu Yuhanna’dan. Ey İsa aleyhisselamın sevdikleri! Onun Allah’tan olup olmadığını denemedikçe vahiy getirerek olağan üstü şeyler gösteren herkese inanmamızı tavsiye ediyorum.”¹³⁷

Efendimiz İsa aleyhisselam buyurmuştur ki: Benden sonra nübüvvet iddia eden pek çok kişi gelecek. Eğer İsa aleyhisselamın Allah'ın ruhu ve O'nun, Meryem'e (aleyhüma

¹³¹ “Çünkü o önceden Mecusî idi. Sonra dininden dönerek İsa aleyhisselama iman etti.” ifadesi (I) de bulunmamaktadır.

¹³² “Umarım bu melik tövbe etmiştir ve batıl olan inançtan dönmüştür ve Allah’a ve resulüne iman etmiştir.” İfadesi de (f) de bulunmaktadır.

¹³³ (f) ve (I) de ifade “Faraklit lafzı ile” şeklindedir.

¹³⁴ Yâsîn Suresi, 36/14.

¹³⁵ (f) ve (I) de “İncil sahibi Yuhanna” yerine “havarilerden biri olan Yuhanna” ifadesi bulunmaktadır.

¹³⁶ (a ve I) nüshalarında “ilk” yerine “üçüncü” yazmaktadır. Yuhanna'nın mektuplarına bakıldığında bu alıntının birinci mektuptan yapıldığı görülmektedir. Ancak birebir alıntı yapılmamıştır. Müellif, alıntıyı kendi yorumuyla vermiştir.

¹³⁷ Yuhanna'nın Birinci Mektubu, 4.

esselam) ulařtırdığı¹³⁸ kelimesi olduğunu ikrar ederse ve Allah'ın onu, halka Allahü Teâlâ'nın vahdaniyetini onlara tebliğ etmesi ve Allah'ın ismini onlara açıklamak ve öğretmek için gönderdiğini bildirirse (11/a) bu Allah katından size gönderilmiş sahih bir vahiydir. Ona iman ediniz ve ona itaat ediniz çünkü o, apaçık deliller ile size gelen Allah'ın Resulüdür.

Eğer size birisi vahiyle gelir, olağanüstü şeyler gösterir fakat İsa aleyhisselamın Allah'tan gelen bir ruh olduğunu ve Allah'ın, Meryem'e –aleyhüma esselam- ulaştırdığı kelimesi olduğunu ikrar etmezse, aksine İsa aleyhisselamı inkar ederse, onu inkar ettiği zaman o, şeytandan gelen bir vesvesedir. O, ahir zamanda geleceği söylenen, dalaletle düşürmede son raddeye varmış yalancı deccaldır. İncil'de, şeytanın vesvesesinin vahiy kelimesiyle ifade edilmesi tıpkı Allahu Teâlâ'nın Kur'an-ı Mecid'de (*Gerçekten şeytanlar dostlarına, sizinle mücadele etmeleri için telkinde bulunurlar.*)¹³⁹ buyurduğu gibidir. Yani kafirlerden onlara itaat edenlere vesvese verirler. Bu, İncil sahibi havari Yuhanna'da anlatılmıştır. Bu nakil onlara nebimiz Muhammed aleyhissalatü vesselamın nübüvvetini gösteren delillerin en sağlamıdır. Dolayısıyla gerçek açıktır. Dileyen iman eder ve dileyen inkar eder.

'Baraklitus'a gelince Süryanice İncil'de ilk harfi tek bâ ile, Arapça'ya tercümesinde ise fâ iledir. Çünkü Arapça olmayan bir kelimeyi Arapça'ya aktarmanın kuralı, (11/b) bâ harfi olan yeri fâ ile değiştirmektir. Bu lafızda, firdevste ve benzerlerinde olduğu gibi. Eğer nakledilen lafızda vâv olursa bâ ile değiştirirler. İbrahim, Yakup, “ابننیامن” ve diğerleri gibi. Eğer nakledilen lafızda yâ varsa hâ (هآ) ile değiştirilir. “آهنيآ شيرآهنيآ” gibi. Eğer hemze varsa hâ (هآ) ile değiştirilir. Nuh (a.s) gibi.¹⁴⁰

Allame Teftazâni, “Faraklit”in anlamının gizlilikleri keşfeden olduğunu söylemiştir. Ben de, eğer “barakalus”tan türemişse anlamının mükemmel olduğunu söylüyorum, yani pek çok iyi özelliği olan demektir. Eğer “barakaletis”ten ise hamdeden anlamında olur yada eğer “barakaletus”tan ise umulan ve istenilen anlamındadır. Süryanî lügatinde de “baraklitus Allahu Teâlâ'ya, halkın ibadetlerini ve dualarını kabul etsin diye aracılık eden kişidir” diye zikredildiği gibi şefaatçi manasında olur. Eğer “baraklitikûs”tan ise

138

“Meryem'e (aleyhüma esselam) ulaştırdığı” ifadesi (l) de bulunmamaktadır.

139

En'am Suresi, 6/121.

140

“Eğer nakledilen lafızda yâ varsa, hâ (هآ) ile değiştirilir. Áhiyyen şirahiyyen gibi. eğer hemze varsa hâ (هآ) ile değiştirilir. Nuh (a.s) gibi.” ifadesi (f) de bulunmamaktadır.

manası Allahu Teâlâ'ya çok ibadet eden olur. Çünkü Süryani, Yunan ve İbrani lügatlerinde o fiilden ve diğerlerinden türeme (12/a) Arapça'daki gibi değildir. Aksine bazen kelimedede bir harf artar, bazen bir veya iki harf azalır. Kelimenin bir ya da iki harfi başka bir veya iki harfle değişir. İsa'ya (a.s) İsus dedikleri gibi. Bu söz "İyasas"tan türemiştir. Eğer Süryanice ise manası mutluluk ve ihsan edilmiş olur. Eğer müfessirlerin dediği gibi İbranice ise anlamı ebediyen uzun ömürlü olur.

Hasılı mana Allah bana, benden sonra gelecek âhir bir resulü size müjdelememi haber verdi. O, bana nübüvvette denktir.¹ Onun yanında Allahu Teâlâ'nın katından olan, gerçeğin ve doğrunun ruhu olacaktır. Dünya halkının onu bilmeye gücü yoktur. Onlar onu göremezler çünkü onlarda onu anlayacak idrak ve onu görecekt göz yoktur. Siz onu tanırırsınız çünkü o sizinle ve siz onunlasınız.² Bu hitap şu ibareyle havarileredir: "ean dis âgabâme dînlugunmu diris keûbadirmu âgâbisi eftun keburus eftun elusu mesakemunin (12/b) baraktun biisumen" ve devamı.

Yani eğer sizden birisi beni severse Allahu Teâlâ'nın emriyle size söylediğim sözü korur. Allah da onu sever. Ben de ona gelir, ona bir yuva yaparım. Kim beni sevmezse sözümü muhafaza etmez. İştittiğiniz söz benden değil, beni size gönderen Baba'dandır. Ben bunları size söyledim. Çünkü şu an sizin aranızdayım.³

"Ûze baraklitus dübnevmadü ayiün üyemsi ubadir üyemsi übadiren dûûnümadimi ikenus imas zizakesi benda kayivüminsi imas benda ayibün imin" yani: Lakin Babamın benim isimle göndereceği, yanında Ruhulkudüs'ün olacağı, Faraklit size her şeyi nasihat edecek ve öğretecek, bütün söylediklerimi de size hatırlatacaktır.⁴ Bu ayet için Kur'an'da işaret vardır. Allahu Teâlâ şöyle buyurmuştur: ﴿Bütün dinlere üstün kılmak için﴾⁵, bir başka ayette ise ﴿Sonra şüphelen olmasın ki, onu açıklamak da bize aittir﴾.⁶ İsa aleyhisselamın İncil'deki "Babam onu beni isimle gönderecek." sözüne gelince, Faziletli Teftazâni Şerhu'l-Makasid da demiştir ki: "İsa aleyhisselamın İncil'deki

¹ "O, bana nübüvvette denktir." ifadesi (f) ve(l) de bulunmamaktadır.

² Yuhanna 14:16-17.

³ Yuhanna 14:23-25.

⁴ Yuhanna 14:26.

⁵ Saf Suresi, 61/9.

⁶ Kıyâmet Suresi, 75/19.

'babam onu benim ismimle gönderecek' sözü (13/a) 'nübüvvetle' gönderecek demektir ve 'Faraklit'in manası 'gizlilikleri keşfeden'dir".¹⁴⁷ Ben 'ism' lafzının nübüvvetle tefsir edilmesi konusunda diyorum ki ibarenin gerektirdiği mana bu değildir. Çünkü "nebi" yada "nübüvvet" lafızlarının herhangi bir kimse için isme dönüştüğü duyulmamıştır. Yine Şeyh Şihabeddin Sühreverdi *Heyakil-i Nur*'da¹⁴⁸ demiştir ki: "İsa aleyhisselamın 'Babam onu benim ismimle gönderecek' sözünden kasıt nurla meshedilmiş Mesih'tir. Nebi aleyhüma esselam da nurla meshedilmişti. Bu münasebetten dolayı da 'Babam onu benim ismimle gönderecek.' dedi." Aynı şekilde bu görüş de uygun değildir. Çünkü müfessirlerin çoğunluğu demiştir ki "Mesih" sözcüğü İbranice'dir ve mübarek anlamındadır. Arapça değildir ki anlamı nurla meshedilmiş olsun. Mesih kelimesinden türemiştir çünkü bereketle meshedilmiştir yada günahlardan temizleyen şeyle meshedilmiştir ya da yeryüzünü meshettiği için ki bir yerde kalmadı veya onu Cebrail aleyhisselam meshetmiştir deseler de bu böyledir.

Aksine "Babam onu benim ismimle gönderecek" sözünden kasıt Süryani lügatinde ve İncil'de Mesih lafzı hıristus diye isimlendirilir ve bunun manası "hamd eden" (الحامد) ya da "hamd edilen" (المحمود) dir. Çünkü bu lafız "Evharistuse"den geliyor yani "sana hamd ediyorum". (13/b) Onların dillerinde "evharistuse seamü" yani "Allah'ım ben sana hamd ederim" veya "keevharistu düvneteun" yani "ben Allah'a hamd ederim" veya "keevharistu dünbelasitüm kedünki" yani "ben yaratıcıma ve rabbime hamd ederim" denildiği gibi. Bu münasebetten dolayı da "babam onu benim ismimle gönderecek" dedi.

Nitekim Allahu Tebarake ve Teâlâ Kur'an-ı Sadık'ta, İsa aleyhisselamdan bahsederken buyurmuştur ki: *(Hatırla ki, Meryem oğlu İsa: Ey İsrailoğulları! Ben size Allah'ın elçisiyim, benden önce gelen Tevrat'ı doğrulayıcı ve benden sonra gelecek Ahmed adında bir peygamberi de müjdeleyici olarak geldim, demişti.)*¹⁴⁹ Yani benim ismimin "hamd eden" (الحامد) yada "hamd edilen" (المحمود) olması gibi, onun ismi de "hamd eden" yada mübalağalı bir ifadeyle "hamd edilen"dir. Yani kendilerinde övgüye değer özellikler bulunduğu için peygamberlerin hepsi hamid ya da mahmud olarak

¹⁴⁷ Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah Teftazanî, *Şerhü'l-Makasid*, thk. Abdurrahman Umeyre, Beyrut, 1989, c.1, s.42.

¹⁴⁸ "Heyakil-i Nur" ifadesi (I) de "Heyakilesi'nde" şeklindedir.

¹⁴⁹ Saf Suresi, 61/6.

isimlendirilmiştir. Ve onda (benden sonra gelecek resulde) bu özellikler daha mübalağalıdır ve övgüye sebep olan tüm fazilet ve iyilikleri kendisinde toplar. Çünkü Ahmed/أحمد lafzındaki hemze ya faili ya da mefulü tercih etmek içindir.¹⁵⁰

“İrinin afixim imin irinidni emin zizumi imin” ve devamı. Yani selâmet. Size Allahu Teâlâ'nın selametini ve özellikle kendi selametimi emanet ediyorum. Ben size, dünyanın verdiği ve ihsan ettiği gibi vermiyorum.¹⁵¹

“Kedni irinin (14/a) kenin irig imin birin yenesse” ve âyetin devamı: “Geldiği zaman ona iman edesiniz diye size, şimdi olmadan önce söyledim ve haber verdim. Artık sizinle daha fazla bir şey konuşmayacağım.”¹⁵²

“Ükedi bulalalisi mesimün erşede garüdügusüm erhun keenime ũkeşi ũzen” ve âyetin devamı: “Alemin ‘erhunu’ gelecek, onun için bir şey yoktur.”¹⁵³ Bu lafız da yine müteşabih lafızlardandır. Bu sebepten dolayı da manasını bilemediler ve tercümede bu lafzı yazdılar. Doğrusu manası yani “erşede garüdügusüm erhun” yani benden sonra bu dünyaya alemin ilki olan gelecek. O hiçbir şeye ihtiyaç duymayacaktır, ya da manası alemin zengini veya manası alemin devletinin sahibi, ya da manası alemin ilki olur. O da Muhammed aleyhisselamdır. Tıpkı aleyhisselamın “Allah ilk önce benim nurumu yarattı.”¹⁵⁴, “Eğer sen olmasaydın bu alemleri yaratmazdım.”¹⁵⁵ ve “Ben nebi iken, Adem su ile çamur arasındaydı.”¹⁵⁶ buyurduğu gibi.¹⁵⁷

“Âlinâ bilũvũsi ũlũgus ũyegra menũs endũnũm eftun ũdi emisise'nem zũraân” yani, fakat bu, şeriatlarında¹⁵⁸ yazılmış olan “Benden sebepsiz nefret ettiler.” sözü yerine gelsin diye oldu.¹⁵⁹

¹⁵⁰ “Bu ayet İncil’de söylenen “babam onu benim isimle yani Ahmedle gönderecek” sözünü doğrulamaktadır. Hristosun anlamı da aynı şekilde Ahmet’tir.” ifadesi de (f) de bulunmaktadır.

¹⁵¹ Yuhanna 14:27.

¹⁵² Yuhanna 14:29, 30.

¹⁵³ Yuhanna 14:30.

¹⁵⁴ Aclũnũ, *Keşfü'l-Hafa ve Müzũlũ'l-İlbas*, I, 311.

¹⁵⁵ Aclũnũ, *Keşfü'l-Hafa ve Müzũlũ'l-İlbas*, II, 232.

¹⁵⁶ Tirmizũ, *el-Câmiũ'l-Kebũr*, VI, 7.

¹⁵⁷ “Bize bunu nasip eden ve seçkin Müslümanlardan eyleyen Allah’a hamd olsun.” ifadesi de (f) de bulunmaktadır.

¹⁵⁸ “yani Tevrat’ta” ifadesi de (f) de bulunmaktadır.

¹⁵⁹ Yuhanna 15:25.

“Üdan zeelsiû baraklitus (14/b) ûn eguyemsu imin baradu batrus ikeyenus mardirisi” yani fakat Babadan size göndereceğim¹⁶⁰ -İbn Berracân tefsirinde “urselehu” (أرسله) kelimesinin yerine “ebasehu” (أبعثه) ibaresini zikretmiştir¹⁶¹ -Faraklit, Babadan çıkan hakikat, doğruluk ve yakîn Ruhu geldiği zaman benim için şahitlik edecektir. Siz de şahitlik edersiniz, çünkü başlangıçtan beri benimle birliktesiniz.¹⁶² Sürçtürülmeyesiniz diye bunları size söyledim.¹⁶³

“Âla defta lelaliga imin” ve devamı. Saati geldiğinde o size gelince, bunları size söylediğimi hatırlayasınız diye bu şeyleri size söyledim. Bu sözü ki o Muhammed aleyhisselamın müjdelenmesidir,¹⁶⁴ daha önce size haber vermedim çünkü sizinle beraberdim. Şimdi ise, beni gönderene gidiyorum ve sizden hiçbiriniz bana, ‘Nereye gidiyorsun?’¹⁶⁵ diye sormuyor. Fakat ben size gerçeği söylüyorum. Benim gitmem sizin için daha hayırlıdır. Eğer ben gitmezsem, Faraklit size gelmez. Fakat gidersem, onu size gönderirim.¹⁶⁶

Aleyhisselamın ‘Baba’dan onu size yollayacağım’ sözü müsebbibin sebebe isnadı türündendir. Çünkü Allahu Teâlâ’nın fiili olan göndermeyi kendine (a.s) isnat etmiştir. Sanki onu (as) semaya Muhammed (as)’ın gelişinden dolayı çıkarttı. (15/a) “Eğer ben gitmezsem, Faraklit size gelmez.” dediği gibi. Eğer gidersem, onu size gönderirim yani size muhakkak gelecek.

Allah’ın ‘gönderme’ fiilinin, aleyhisselamın dünyadan yükselmesi olan sebebe dayandırılması aklî mecaz türündendir. Kur’an’da da bunun olduğu yerler çoktur; (*Kendilerine Allah’ın âyetleri okunduğunda imanlarını artıran*)¹⁶⁷ ayetinde ve benzerlerinde olduğu gibi. Ya da melzumun zikredilip lazımla kastedilmesi türündendir. Çünkü gönderme melzumdur ve onunla müjdelemek lazımdır. Melzum olan göndermeyi zikretti, lazım olan müjdelemeyi kastetti. Te’vili Allah ve ilimde derinleşmiş olanlar dışında kimse bilmez.

¹⁶⁰ (f) ve (l) de ifade “babadan size göndereceğim” şeklindedir.

¹⁶¹ “İbn Berracân tefsirinde “urselehu” (أرسله) kelimesinin yerine “ebasehu” (أبعثه)” ibaresini zikretmiştir.” ifadesi (l) de bulunmamaktadır.

¹⁶² Yuhanna 15:26,27.

¹⁶³ Yuhanna 16:1.

¹⁶⁴ “Bu sözü ki o, Muhammed aleyhisselamın müjdelenmesidir” ifadesi (l) de bulunmamaktadır.

¹⁶⁵ Nereye gitmek istiyorsun? F de

¹⁶⁶ Yuhanna 16:4-7.

¹⁶⁷ Enfâl Suresi, 8/2.

“Keelsun ekinus elekeksi dungusmun” ve devamı: Yani bu¹⁶⁸ aleyhisselam geldiği zaman, günah, doğruluk ve hüküm için dünyayı azarlar. Günah için, çünkü bana iman etmezler. İyilik ve doğruluk için, çünkü Babama gidiyorum ve artık beni görmeyeceksiniz. Hüküm ve adalet için, çünkü dünyanın reisidir yani alemin ilkidir,¹⁶⁹ alemi davet eder yani onları dine çağırır, çünkü onun için salih amel, gelenek, usul, alamet, saygınlık, ceza ve mükafat vardır. Denilir ki “danehu dînen” (دانه دینا) (15/b) yani onu cezalandırdı ve denilir ki “kema tudînu tudânu” (كما تدین تدان) yani cezalandırırsan, fiilinden dolayı ve yaptığın işe göre cezalandırılırsın. Teâlâ'nın sözü (*biz cezalanacak mıyız*)¹⁷⁰ yani karşılık göreceğiz. “ed-Deyyan” (yargılayıcı) Allahu Teâlâ'nın sıfatlarındandır. O alemi borcundan dolayı yani hal ve durumundan dolayı ve “یدینه دینادانه” yani onu itaat ettirdi ve onun yetkisini elinden aldı. “دان له بدینه” yani ona itaat etti. Onda din ve bütün dinler vardır. “دانه”, “دیانة”, gibidir yani itaatkar. “دینته تدینا” yani tamamı onun dinindedir.

“Edi bula ehu leyni imin âluzinaste vestazin ârdi” yani: “Bende size söylemek istediğim çok söz var, fakat şimdi sizin gücünüz onu taşımaya ve korumaya yetmez.”¹⁷¹ “Udan zeelsi ikenus dübnevmdadis âlisiyas” ve devamı: Yani “Yanında doğruluğun, hakikatin ve yâkînin ruhu olan uyarıcı¹⁷² geldiği zaman, size gerçeğin hepsini öğretecek ve ihsan edecek. Çünkü kendinden konuşmayacak, aksine Hak'tan ne duyarsa onu söyleyecek ve kendisinden sonra gerçekleşecek her şeyi size bildirecektir¹⁷³; benim semadan yeryüzüne inişim, güneşin batıdan doğması, tövbe kapısının kapanması, yalancı deccalin¹⁷⁴ ortaya çıkması¹⁷⁵ gibi ve bu gizli ve yüce alametlerden diğerlerini”.

“O kişi¹⁷⁶ beni yüceltecek. Çünkü o (16/a) benim için nübüvvetten, şeriaten¹⁷⁷ ve diğerlerinden ne var ise alacak.¹⁷⁸ Size baba hakkındaki her şeyi ve İncillerde Allahu

¹⁶⁸ (f) de “müjdelenen yani Muhammed” ifadesi de bulunmaktadır.

¹⁶⁹ Yuhanna 16:8-11. (f) de “alemin ilkidir” ifadesi yerinde “Dünyanın rahmetidir. Allahu Teâlânın Kur'anı Kerim'de (*Biz seni ancak alemlere rahmet olarak gönderdik.*) buyurduğu gibi. Yani o geldiği zaman” bulunmaktadır.

¹⁷⁰ Sâffât Suresi, 37/53.

¹⁷¹ Yuhanna 16:12.

¹⁷² İfade (f) de “uyarıcı nebi” şeklindedir.

¹⁷³ Yuhanna 16:13.

¹⁷⁴ (f) de ifade “Benî Esfer'in ve yalancı deccalin” şeklindedir.

¹⁷⁵ “Dabbetül arzin zuhur etmesi ve bu belirtilerden önce Büyük Roma'nın fethedilmesi” ifadesi de (f) de bulunmaktadır. “Tövbe kapısının kapanması, yalancı deccalin ortaya çıkması” ifadesi (l) de bulunmamaktadır.

¹⁷⁶ (f) de ifade “Bu nebi geldiği zaman” şeklindedir.

Tebarâke ve Teâlâ'nın İsa aleyhisselamın diliyle söylediği müteşabihlerden haber verecek.”

“Ebinase garkeezu gademi gayin ezibsase keebu disademi kisenun imin kesina gayedemi iminus keberi validemi is denisa keebikbesademi enfilaki imin keelşede burusme”. Allahu Tebarake ve Teâlâ eshabu'l-yemin olan salih kullarına buyurdu ki: “Aç idim, bana yiyecek verdiniz; susamıştım, bana içecek verdiniz; yabancıydım, beni içeri aldınız, bana ikramda bulundunuz; çıplaktım, beni giydirdiniz; hasta idim ziyaret ettiniz; zindanda mahpus idim, yanıma geldiniz.”¹ Eshabu'l-şimal için bu sözün aksini söylemiştir.²

Allahu Tebarake ve Teâlâ Musa aleyhisselama da böyle buyurmuştur ki: “Hastaydım beni ziyaret etmedin.” Dedi ki: “Ya Rab, bu nasıl olur?” (Allah) buyurdu ki: “Falanca kulum hasta oldu onu ziyaret etmedin. Eğer ziyaret etseydin beni onun yanında bulacaktın.” Bu münasebet ancak farzları eda ettikten sonra nafile ibadetlere devam edersen ortaya çıkar. Haberi sahihte Allahu Teâlâ'dan varid oldu ki: “Kendisine farz kıldığım şeylerden daha sevgili bir şeyle bana yaklaşamaz. (16/b) Kulum nafile ibadetlerle bana yaklaşırsa, bende onu severim. Onu sevdiğim zaman onun duyduğu kulağı, gördüğü gözü, konuştuğu dili, tuttuğu eli, yürüdüğü ayağı olurum.”³

Aynı şekilde hadiste varid olmuştur ki: “Allah Adem'i kendi suretinde yarattı.”⁴ ve başka bir rivayette de “rahmanın suretinde” şeklindedir. Bu yine Tevrat'ın başında⁵ ve aynı şekliyle İncil'de de yine zikredilmektedir. Bunu anlayamayanlar zannettiler ki beş duyuyla algılanıp görünen suretten başka suret olmaz. Böylece benzettiler, cisimleştirdiler ve şekillendirdiler. Alemlerin rabbi Allah cahillerin söylediklerinden uludur, yüceler yücesidir.

Takarrub ile kastedilen, kulun Allahu Teâlâ'ya, örnek alınması emrolunan sıfatlarda yaklaşmasıdır ve rablık ahlakı ile ahlaklanmaktır. Hatta Allah'ın ahlakıyla ahlaklanınız denilmiştir. Bu ise övülen sıfatların kazanımlarındandır ki bu sıfatlar ilim, iyilik,

¹ Matta 25:35.

² Matta 25:41.

³ Buhârî, Rikâk, 38.

⁴ Buhârî, İstizân, 1.

⁵ Tekvin 1:27: “Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı.”

ihşan, latiflik, rahmet saçmak, halka hayır yapmak, onlara nasihat etmek, onları hakka yöneltmek ve batıl olandan onları menetmek ve şeriatın kıymetleri olan bunlara benzer sıfatlardır. Bunların her birisi Allah'a yaklaştırır. Fakat yakınlığı (17/a) mekan olarak istemek anlamında değildir aksine sıfatlarda yakınlaşmak anlamındadır.

Fakat bazı cahiller görünüş olarak benzeme düşüncesinde olmuşlar ve ona meyletmişlerdir. Bazıları ise münasebetin sınırını aşarak, tek olmak görüşünde oldular ve hulûlü savundular. Hatta onlardan bazıları istiğrak ve mahıv halleri dışında "ene'l-hakk" dedi. Hıristiyanlar İsa aleyhisselam hakkında dalalete düştüler ve onun ilah olduğunu söylediler. Onlardan diğerleri ise insanlığı ilahlık ile kaplamayı söylediler. Bazıları da onunla bir olmaktır, dediler. İttihadın ve hululün imkansızlığı kendilerine görünen kişilere gelince Allahu Teâlâ'nın nurlarından bir nur onlara beyan oldu ki onlar çok azdırlar. Bu zayıf kulda onlardandır.

Eğer nebimiz Muhammed aleyhissalatü vesselamın Tevrat'ta ve Zebur'da olan vasıflarını söylersem risale uzar. Biraz da sufi şeyhlerin ıstılahlarından bahsedelim.

Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla.¹⁸⁴ Kalplerimizi şerden sıyırıp hayra yönelten, nurların nurunu arttıran, bize gören gözleri açan, sırların sırrını bizden açığa çıkaran, örtülerin örtüsünü bizden kaldıran Allah'a hamd olsun. Salat ve selam O'nun nurlar nuru, sadıkların efendisi, Cebbar olan Allah'ın sevgilisi, Gaffar olan Allah'ın müjdecisi olan resulü Muhammed'e ve onun güzel, temiz ve hayırlı ailesine olsun.

Sözünü ettiğimiz sufilerin görüşlerine gelince:

İncil'de İsa aleyhisselamdan naklettiler ki, ikinci kez doğmayan gökyüzü krallığına asla katılamayacak. Yuhanna İncil'inde zikredildi ki "kim ikinci kez doğmazsa Allahu Teâlâ'nın krallığını asla göremeyecek". İbaresine ise şu şekildedir: "Amin amin legusi eân midis yekisi ânusen uziname iziyin duni esiliyan duseu". Yani bil ve inan ki kim ikinci defa doğmazsa Allahu Teâlâ'nın krallığını görmeye asla güç yetiremeyecektir.¹⁸⁵

İsrail oğullarından ismi Nikodimis¹⁸⁶ olan bir adam, bir gece İsa aleyhisselama geldi ve İsa aleyhisselama soru yönelterek şöyle dedi: "Ravi" yani ya Muallim!¹⁸⁷ Bir insanın

¹⁸⁴ "Rahman ve Rahîm olan Allah'ın adıyla" ifadesi (I) de bulunmamaktadır.

¹⁸⁵ Yuhanna 3:3.

¹⁸⁶ İncil tercümelerinde ismin yazılışı farklılık göstermektedir: Nikodimos, Nikodim gibi. Ancak metnimizde bu şekilde hareketlendiği için biz de bu kullanımı tercih ettik.

annesinin karnına ikinci kez girmesi ve tekrar doğması nasıl mümkün olur?¹⁸⁸ İsa aleyhisselam dedi ki: “Sen İsrailoğulları alimlerinden birisin, tekrar doğmayı bilmiyorsun?” “Amin amin legusi” yani: “Sana söylediklerimin hak ve gerçek olduğunu bil ve inan ya Nikodimis. İşin doğrusu bir kimse sudan ve ruhtan doğmadıkça Allah’ın krallığına girmeye güç yetiremez.” “Düeyenimenun ekinus sargus” yani: “Kim bedenden doğarsa yine bedendir.” “Sargusi esti kedu yeyeminun ekdevü benevma (18/a) dus binema este” yani: “Kim ruhtan doğarsa aynı şekilde ruha dönüşür”.¹⁸⁹

Matta’nın naklettiği¹⁹⁰ İncil’de zikredilmiştir ki: “Enikeni diura burusilsun imaside duisu legundes dis aramizun estin endivasiliya dun uranun kebrus galesa menus uiyisus beziyun”. Yani o saatte öğrenciler İsa aleyhisselama geldiler ve “Göklerin krallığında en büyük kimdir?” diye sordular. İsa aleyhisselam küçük bir çocuk çağırdı ve onu ortalarına dikip şöyle dedi: “Gerçek size söylediğimdir. Eğer dönmezseniz ve bu çocuk gibi olmazsanız göklerin krallığına giremeyeceksiniz ve kim bu çocuk gibi kendini alçaltırsa, göklerin krallığında en yüce odur. Kim böyle bir küçük çocuğu benim ismim için kabul ederse, beni kabul eder. Kim iman eden bu küçüklerden birini şüpheye düşürürse, onun için boynuna bir değirmen taşı bağlayarak denizde boğulması daha hayırlıdır.”¹⁹¹

Allah Tebarake ve Teâlâ Kur’an-ı Celil’de şöyle buyurmuştur: *(Onlara (Yahudilere), kendisine ayetlerimizden verdiğimiz ve fakat onlardan sıyrılıp çıkan kimsenin haberini oku.)*¹⁹² ve ikinci ayetin devamı.

Yani: Ya Muhammed! Ümmetine, ayetlerimizi yani duaların çabuk kabul edilmesi, melekleri görmesi ve onlarla konuşması ve benzerleri gibi katımızdan kerametler verdiğimiz kişinin haberini oku. (18/b) “O ise, onlardan sıyrılıp çıktı.” yani çıkarıldı, geri alındı. Şeytan da, avcının avını ağda yakalaması gibi, onu yakalayıp esir etti, tövbeden ve hakka dönmekten alıkoydu. Böylece o, dalalete düşen azgınlardan biri oldu. Yani Bel’am bin Baura. Allahu Teâlâ’nın dostları olan Musa, Harun (Allah’ın duası

¹⁸⁷ “İsa aleyhisselama sorarak şöyle dedi: “Ravi” yani ya Muallim!” ifadesi (l) de bulunmamaktadır.

“ ‘Ravi’ yani ya Muallim!” ifadesi (f) de bulunmamaktadır.

¹⁸⁸ Yuhanna 3:1-4.

¹⁸⁹ Yuhanna 3:5-10.

¹⁹⁰ (l) de “Matta’nın naklettiği İncil” ifadesi yerine “Matta İncil’inde” ifadesi kullanılmıştır.

¹⁹¹ Matta 18:1-6.

¹⁹² A’raf Suresi, 7/175.

peygamberimize ve ikisine olsun) ve kavmine karşı, Allah'ın kafir ve günahkar düşmanlarına duasıyla yardım etti.

Bil ki tekrar doğmak, ruhun bedenden ölümle değil aksine ölümden önce manevi olarak çıkmasını belirtmektedir. Tıpkı nebimiz sallallahu teâlâ aleyhi vesellemin buyurduğu gibi: “Ölmeden önce ölünüz.”¹⁹³ Tasavvuf ehlinin dediği gibi: “Bu iş ‘sıyrılmak’ olarak isimlendirilmektedir.

Sıyrılmak iki çeşittir; hayırdan sıyrılarak şerre geçmek ve şerden sıyrılarak hayra geçmek.” Ebî Yezid el-Bistamî'nin – Allah sırrımı kutsasın – “Ben, yılanın derisinden sıyrılmaya gibi derimden sıyrıldım. Böylece ben O'yum.” dediğinin rivayet edilmesi gibi.¹⁹⁴ Bil ki şerden sıyrılmaya pek çok çeşidi vardır. Birincisi yerilmiş huylardan kurtulmaktır ki bunlar kin, kıskançlık, kibirdir ve benzerleri çoktur. Bu söylenenlere göre, sıyrılmak bu sıfatları övülmüş sıfatlarla değiştirmektir. Onlardan biri de nefsin, ölümden önce, insan bedeninden manevi olarak sıyrılmaya benzer. Bu durumda kişi nefsinin bedeninden ayrıldığına şahit olur (19/a) ve karşısında durarak kendisine bakar. Bunları yalnızca müşahede ashabı görebilir. Bir diğeri de nefsin bedenden sıyrılmaya benzer bir şekilde kalbin nefisten sıyrılmaya benzer. Sonra ki ise sırrın kalpten sıyrılmaya benzer. Sır kalpten çıkar; kalp, nefis ve bedenden soyutlanarak yükselir. Bundan sonra sırrın kalpten sıyrılmaya benzer şekilde, hafinin sırdan sıyrılmaya gelir. Sonra hafinin sıfatlarından sıyrılmaya gelir. Sonra da ehfanın hafiden sıyrılmaya gelir. O ise fenâ'dır. Bu, fenâü'l-küll diye isimlendirdikleri fenâ'dır. Bu sıyrılmalar yedi defadır. Sıfatlardan sıyrılmaya, biz her ne kadar tek seferde olduğunu söylesek de farklı merhaleleri vardır. Altıncı sıyrılmaya gelince o, hafinin sırdan sıyrılmaya benzer, bundan dolayı onu fenâ olarak isimlendirmişlerdir. Sonraki aşamalarda Allah'ın dışında kalacağı için bu hatadır. O ehfadır. Bu durum, Ebû Yezid'in “Nefsinden sıyrıldım, ben O'yum.” dediği makamdır. Bunu bir olma (tevhid) makamı, birlik olma makamı ve fenâ makamı olarak isimlendiriyorlar. Eğer fani ise, O olamaz. Aksine Allah tek başına vardır. Eğer o, Allah olmazsa ben oyum, orada değilim demesi doğru olmaz. Allah tek başına vardır. Ben Allahu Teâlâ'nın dışında oradayım demesi doğruysa (19/b) tam bir fena olmaz.

¹⁹³ Aclûnî, *Keşfü'l-Hafa ve Müzîlü'l-İlbas*, II, s.402.

¹⁹⁴ (f) ve (l) de cümlelerin başında “şerden sıyrılarak hayra geçmeye gelince” ifadesi bulunmaktadır.

Hayırdan sıyrılıp şerre geçmeye gelince, kendilerinden yükseldiği makamların ve derecelerinin başına ulaşan kişinin aksidir. Oraya iner. En başa indiği zaman, o iman makamıdır. Belki o bu şekilde kalır. Onlardan bazıları ise orada kalmaz. Allah ondan korusun. Hatta lanetli şeytan ve Bel'am bin Baura gibi aşağıların en aşağısına indirilir. Allahu Tebarake ve Teâlâ'nın Kur'an-ı Azîz'de buyurduğu gibi: *(Dileseydik elbette onu bu âyetler sayesinde yükseltirdik.)*¹⁹⁵ yani biz onu çok yükseklere çıkartırdık. Bu, Teâlâ'nın onu müşahede derecesinden sonra yükseltmediğine delildir. Sadece mükâşefe ve kerametinin başlangıcında kalmamıştır.

Allahu Teâlâ'nın sözü: *(Fakat o, dünyaya saplandı.)*¹⁹⁶ yani dünyayı seçti ve ondan razı oldu. Allahu Teâlâ kazandıktan sonra onun en aşağıya inişini açıklamaktadır. Seçimi kendisi için kötü oldu öyle ki sıyrılması, nefsi ve hevasına uyması arttı. Allah'ın "onlardan sıyrılıp çıktı ve dünyaya saplandı ve nefesine uydu" buyurduğu gibi. Bu, kesb ve tarikat makamlarından sonra olduğuna da delildir. Bununla birlikte melekut aleminden bir şeyler ona açık oldu. Sonrasında ceberût alemine ulaşamadı. Ceberût aleminde olan her şey cebrîdir. Orada kul için muteber bir kazanç yoktur. İnşallahu Teâlâ bu anlattıklarım anlaşılmalıdır (20/a).

Bel'am'ın hikayesi Yahudilerin elindeki¹⁹⁷ Tevrat'ta yazılıdır.¹⁹⁸ Şam bölgesinde yaşayan krallardan ismi Balak¹⁹⁹ bin Safvar²⁰⁰ olan kral –ki Tevrat'ta ismi Valak'tır, Bel'am'ın ismi ise Valaam b. Sebfur'dur-, İsrail oğullarının kötülüğüne dua etmesi için ona çokça mal verdi. Allahu Teâlâ'nın meleklerinden bir tanesi geldi ve dedi ki: "Bunu yapma. Allahu Teâlâ bu kavimle beraberdir." Bunun üzerine Bel'am dua etmekten çekindi. Balak ise kabul edinceye kadar hediyelerini ikinci ve üçüncü kez²⁰¹ arttırdı. Sonra Bel'am, Balak'a kurbanlar kesmesini ve çok sadaka dağıtmasını emretti. Uzun süre böyle devam ettiler.

İsrail oğulları, onun topraklarının bazı bölge ve köylerine yerleştiler. Bel'am, Musa aleyhisselama ve kavmine beddua etti. Ancak Musa'nın kavmi zinaya düşüp de diğer

¹⁹⁵ A'raf Suresi, 7/176.

¹⁹⁶ A'raf Suresi, 7/176.

¹⁹⁷ "Yahudilerin elindeki" ifadesi (f) ve (l) de bulunmamaktadır.

¹⁹⁸ Sayılar:22,23,24.

¹⁹⁹ (l) de "Valak" olarak geçmektedir.

²⁰⁰ Tsippor oğlu Balak.

²⁰¹ "ikinci ve üçüncü kez" ifadesi (f) ve (l) de bulunmamaktadır.

kavmin kadınları ile günah işleyinceye kadar Bel'am'ın duası etki etmedi. Daha sonra Bel'am'ın duası etkili oldu ve aciz kaldılar. İsrail oğulları, önceden kendilerini ezerek galip geldikleri kavimden daha güçsüz duruma düştüler. Fakat Allahu Teâlâ Bel'am bin Baura'ya lanet etti ve onu kovulmuş, engellenmiş ve geri çevrilmiş kıldı. Kıssa kapsam olarak Tevrat'taki en uzun kıssadır. (20/b) Eğer burada anlatırsam risale uzar. Bu ayet, bir velinin meşakkat dünyasında yaşadığı sürece imanda kalamayabileceğine delildir. Aynı zamanda bu ayet, olağanüstü kerametlerin nebiler (aleyhümüsselam) gibi, genellikle evliyalar için de olduğuna delildir. İnşallah tek başına anlarsın.

Allah Teâlâ'nın sözü ﴿*Üstüne varsan da dilini çıkarıp solur, bıraksan da dilini sarkıtıp solur*﴾¹ yani Bel'am'ın durumu soluyan köpeğin durumu gibidir. Onu kovsan da düşmanlık etsen de, gölgede yatmaya bıraksan da solur. Bu yolunu kaybetmişlik hali yani Bel'am bin Baura'dır. Onu, kötü bir iş olan, Musa'ya, Harun'a –aleyhüma esselam- ve onların kavmine beddua etmekten alikoysan da, o bunu yapmaktan çekinmez. Onu serbest bıraksan da bu işi yapmaktan geri durmaz. Onu hor görmek için köpekle örneklendirmiştir. Bunu söyledi çünkü onu, Musa'ya ve kavmine bu bedduayı etmekten alıkoydu ve engelledi. Bu Tevrat'ta da yazılıdır. Aynı şekilde Allah'ın melekleri de pek çok kez onu, bunu yapmaktan engellediler, sayısız defa ona nasihatte bulundular, ancak o, bunu yapmaktan kaçınmadı. Allah bunun benzeri dalaletlerden bizi korusun.

Allah Teâlâ'nın sözü ﴿*Andolsun, biz cinler ve insanlardan birçoğunu cehennem için yaratmışızdır. Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar*﴾² (21/a). İmam Deylemî – sırrı mübarek olsun – demiştir ki: Bil ki şüphesiz kalpler (قلوب) çoğuldur. Müfredi kalp (قلب) tir ki pek çok anlamlar için kullanılır. Halkın anlayışına en yakın olanı bedenin kalbidir ve bilinen özel bir et parçasıdır. Sonra bedenın kalbinin içinde nefsin kalbi vardır. Sonra ise nefsin kalbinde zaaf kalbi vardır. Böylece o, nefsin kalbindedir. Sonra bu kalbin içinde sır olarak isimlendirdiğimiz akıl ve ruh vardır. Bu sır, içinde akıl ve sırrın bulunduğu kalbin kalbidir. Sonra akıl ve sır iki rûhâni ışıktır. Sonra hafi vardır. Bundan sonrada sırrın sırrı, kalbi ve kendisi vardır. Ayrıntılarını *Kitabu Mirâti'l-Ervâh*'tan öğrenirsin.

¹ A'raf Suresi, 7/176.

² A'raf Suresi, 7/179.

Allah'ın bu sözünü bilersen (*Onların kalpleri vardır, onlarla kavramazlar.*)²⁰⁴ yani sırrın ve aklın yeri olan kalple. Sonra nefis kavraması gereken şeyi ve idrak etmesi gerekeni aklın ve ruhun nuruyla kavrar ve idrak eder. Bu kalp bazen merhametsizliğin ve çeşitli kötülüklerin altında gizlenmiş olabilir. Böylece akıl ve ruh nefsi aydınlatamaz. Çünkü onlar kara kalbin içindedir. Bu sebeple ışıkları nefse ulaşmaz. Allahu Tebarake ve Teâlâ buyuruyor ki: (*Hayır! Bilakis onların işlemekte oldukları (kötülükler) kalplerini kirletmiştir.*)²⁰⁵ (21/b) “Rine” kalbin üzerindeki pastır. Nebi sallallahu aleyhi ve sellem buyurdu ki: “Kalplerde, demirin paslanması gibi paslanır. Onun cilası ise Kur'an okumaktır.”²⁰⁶ Yine Nebi aleyhisselam buyurdu ki: “Bir kul günah işlediği zaman, kalbinin üzerine siyah bir nokta konur. Eğer başka günah işlerse, başka bir siyah nokta konur. Öyle ki sonunda kalbi kararır.”²⁰⁷ Kalpler, ışıktan gizli ve örtülü olursa bizzat kendisi karanlık olur. Nefis onunla, gerçeğe delalet eden işaretleri, belirtileri ve emareleri anlayamaz.

Hamd bizi, rahmetinden size iki pay versin sözünün muhatabı olan zümreden yapan Allah'adır. Salât ve selâm yarattıklarının en hayırlısı Muhammed'e, bütün peygamberlere, onların hayırlı ailelerine, eşlerine ve çocuklarına olsun. Duadan kaldığımız yere dönelim. Ey bütün zorlukları kolaylaştıran ve zorlaştırmaya ihtiyaç duymayan Allah'ım! Bütün zorlukları bize kolaylaştır. Zorlukları kolaylaştırmak senin için kolaydır. Ey mülkün sahibi! Ey Celal ve İkrâm sahibi! Senin rahmetinle ey merhametlilerin en merhametlisi! Allah'ım! Hatalarımı, bilgisizliğimi, işimdeki taşkınlığımı ve senin benden daha iyi bildiğin günahlarımı bağışla. İlerleten sen, gerileten de sensin. Sen her şeye kâdirsin. Allah'ım! Dinimi doğru kıl, o benim işimin iffetidir. Dünyamı doğru kıl, (22/a) yaşamım onda geçmektedir. Ahiretimi doğru kıl, dönüşüm onadır. Her hayırda hayatı benim için arttır. Ölümü de her çeşit şerden kurtularak rahata kavuşma kıl. Allah'ım! Senden hidayet, takva, iffet, zenginlik ve senin razı olduğun ameli isterim. Allah'ım! Nefsime takvasını ver ve onu tertemiz kıl. Nefisleri temizleyenlerin en hayırlısı sensin. Nefsin velisi ve mevlası sensin. Allah'ım! Kabrin fitnessinden, cehennem azabından, zenginliğin şerrinden ve fakirlik fitnessinin şerrinden sana sığınırım. Mesih-i Deccal fitnessinden de sana sığınırım. Allah'ım! Rızanı

²⁰⁴ A'raf Suresi, 7/179.

²⁰⁵ Mutaffifin Suresi, 83/14.

²⁰⁶ Suyuti, *Câmiü's-Sağir*, c.2, s.26.

²⁰⁷ İbn Mace, *Kitabü'z-Züht*, c.2, s.1419.

şefaathçi kılarak öfkenden sana sığınıyorum. Affını şefaathçi yaparak cezandan sana sığınıyorum. Allah'ım! Senden de sana sığınıyorum. Sana layık olduğun senayı yapamam. Sen kendini sena ettiğın gibisin. Senden başka hiçbir ilah yoktur. Senden mağfıret diliyorum. Allah'ım! Sen bizim rabbimizsin, sana tövbe ediyorum. Allah'ım! Peygamber senden ne istediye bunların hepsini kendim için, anne babam için, akrabalarım için, ailem için, yakınlarım için, komşularım için, Müslümanların saygınları için, beni tanıyanlar veya bahsimi duyanlar için ya da beni tanımayanlar için, anne babaları için, evlatları için, kardeşleri için, eşleri için, akrabası olmayan için, iman eden erkeklerden, iman eden kadınlardan, Müslüman erkeklerden, Müslüman kadınlardan yaşayanlar ve ölenler için ve benim hakkımda hayırlı düşünener için istiyorum. Sen hayırları veren, zararları giderensin. Sen her şeye kadirsin. İki cihanda İbrahim'e (a.s) ve ailesine rahmet ettiğın, huzur verdiğın, bereket verdiğın gibi, Muhammed'e (s.av.) ve yakınlarına rahmet et, huzur ver. Muhammed'e (s.av.) ve yakınlarına bereket ver. Şüphesiz övgüye ve yüceliklere layık olan ancak sensin. Muhammed (s.a.v.)'e vesfıleyi ve fazıleti ihsan et ve O'nu, kendisine va'd buyurmuş olduğun Makâm-ı Muhmûd'a eriştir. Şüphe yok ki, sen va'dinden dönmezsın.

(Bu risale) Fakir hakir kulun Dervîş Ali en-Nakşibendî eş-şehir bi-İncil ve hakkında Ali b. Yunanî denen kişı tarafından yazılmıştır. İsmi *Na'tü'n-Nebî Muhammed Aleyhisselamü fi'l-İncil* olan bu risaleyi yazmadan önce kalbi İstanbul beldesine bağılıydı. Cumartesi günü, Zilhecce'ş-Şerîfe. (21/b)

BÖLÜM 4: *NATÜ'N-NEBİ Fİ'L-İNCİL'İN* TAHKİKİLİ METNİ

نعت النبي في الإنجيل

لدرويش علي النقشبندی

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ وَ بِهِ نَسْتَعِينُ^١

الحمد لله القائم على كلِّ نفسٍ بما كسبت، الرقيب على كلِّ جارحة بما اجترحت، المطمئن على الضماير إذا هجت، الحسيب على الخواطر إذا احتاجت، الذي لا يغرب عنه مثقال ذرة في السموات والأرض^٢ تسكنت أو تحركت، المحاسب عن القليل والكثير خفت أو ثقلت، المتفضل بقبول الطاعات وإن صغرت، المتطول بالعفو عن المعاصي وإن كبرت، وإنما يحاسبهم ليعلم كلُّ نفس ما أحضرت و ينظر فيما قدمت وأخرت. فسبحان من عمّت نعمته العباد^٣ وشملت وأحاطت رحمته الخلائق وغمرت، وبحسن هدايته انجلت عن القلوب ظلمات الجهل وانقضت، فمنه [١/ب] العطاء والجزاء والإبعاد والإدناء والإسعاد والإشقاء. والصلوة والسلام على رسوله النبي الأمي الذي وجدته مكتوباً في التوراة والإنجيل، أعني محمداً الذي هو نور الأنوار، سيد الأبرار و حبيب الجبار و بشير الغفار و نذير القهار و قاصع الكفار و فاضح الفجار، و على آله سادة الأصفياء و على الصحابة قادة الأنبياء^٤ رضی الله تعالى عنهم.^٥

و بعد.

^١ عبارة "نستعين" سقطت من (ف) و "و به نستعين" سقطت من (ل).

^٢ في (ف): الأرضين، بدل "الأرض".

^٣ في (ف): ١/ب.

^٤ في الأصل: الاتقياء، صحح منا.

^٥ عبارة "رضى الله تعالى عنهم" سقطت من (ف). في (ل): الحمد لله حمد الشاكرين، و امن به ايمان المؤمنين، و اقرّ بوحدايته اقرار الصادقين، و اشهد أن لا اله الا هو رب العالمين، و خالق السموات و الارض، و مكلف الجنو الانس و الملائكة المقربين ان يعبدوه عبادة المخلصين. فقال تعالى و ما امروا الا ليعبدوا الله مخلصين، له الدين الخالص المتين فانه اغنى الاغنياء عن شركة المشاركين، و الصلوة والسلام على نبينا (.....) الذي كان مكتوباً في التوراة (.....) و على جميع النبيين و على اله (.....)، بدل من قوله " الحمد لله القائم الى هنا.

فإنّي^١ / لما رأيت أكثر العلماء - كثرتهم^٢ الله تعالى^٣ إلى يوم الدين- قد ذهبوا إلى تحريف ألفاظ الكتب الإلهية المتقدّمة و حكموا بأن اليهود و النصارى حرّفوا التوراة و الإنجيل و بدّلوا اسم محمّد و نعتة صلّى الله تعالى عليه و سلّم و كتبوا مكانه غيره.^٤ و هذا الظنّ كان من عدم^٥ اطلاع على حقيقة معاني ألفاظها لأنهم لا يعلمون لغات العبريّة و السريانيّة و اليونانيّة غاية. ما عرفوا و علموا من ترجمة التوراة و الإنجيل إلى العربيّة^٦ كما ذكره العلامة التفتازاني في شرح المقاصد^٧ و شهاب الدين^٨ السهروردي في هياكل نوره،^٩ و سيجيء تفصيلهما في موضعه إن شاء الله تعالى^{١٠}.

و كتاب الله تعالى لن يمكن لأحدٍ أن يترجمه على مراد الله إلى لسان غير منزله،^{١١} فإذا [٢\أ] ترجم^{١٢} كان مخالفاً لحقيقة معناه كما قال الله تبارك و تعالى^{١٣} ﴿وَمَا أَرْسَلْنَا مِنْ رَّسُولٍ إِلَّا بِلِسَانِ قَوْمِهِ﴾^{١٤}. و سبب الذهاب إلى التحريف قول اليهود و النصارى الجاهلين المنكرين بنبوّة نبينا محمّد صلّى الله تعالى عليه و سلّم.^{١٥} و كان إنكارهم من تعندهم و انعدام الهداية إلى علمهم على حقيقة معاني الألفاظ

^١ في (ل): (١/ب).

^٢ عبارة "هم" سقطت من (ف).

^٣ عبارة "تعالى" سقطت من (ف).

^٤ في (ل): غيرهما.

^٥ في (ف): (٢/أ).

^٦ "و" زيادة في (ل).

^٧ "في شرح المقاصد" سقطت من (ع).

^٨ عبارة "شهاب الدين" سقطت من (ع، ل).

^٩ في (ف، ل): "ه، بدل "نوره".

^{١٠} عبارة "في موضعه إن شاء الله تعالى" سقطت من (ف).

^{١١} في (ف): إلى لسان غير منزله على مراد الله، بدل " على مراد الله إلى لسان غير منزله ".

^{١٢} في (ف): يترجم.

^{١٣} "في القرآن العظيم" زيادة في (ل).

^{١٤} "قبلك" زيادة في (ع) و هو خطأ.

^{١٥} سورة ابراهيم: ٤/٤١.

^{١٦} في (ف): عليه الصلوة و السلا، بدل "صلّى الله تعالى عليه و سلّم". في (ل): (٢/أ).

لأنهم^١ كانوا جاهلين لا يعلمون معاني الكتب المتقدمة.^٢ فإن أكثر ألفاظها كانت من المتشابهات. و أنت/^٣ تعلم أن المتشابهات في القرآن و غيره من الكتب الإلهية كثيرة. لا سيما إنها كانت في الإنجيل أكثر منها في غير الكتب الإلهية. سيما إن معاني الأناجيل لا تُعلم^٤ من لفظه^٥ بل^٦ من الكتابة لا من لفظها. فمن لا يعلم علم الخط الذي يقال له^٧ "غَرَامَادِيكِي" لا يقدر أن يفسر الإنجيل. فإن^٨ فسره برأيه^٩ فسره غلطاً غالباً^{١٠} كما فسروا اسم محمد عليه السلام^{١١} تفسيراً^{١٢} غلطاً. و قالوا إن المراد منه إنما هو الروح القدس الذي ظهر في الحواريين حين أمروا بتبليغ رسالة عيسى عليه السلام^{١٣}.

فلما منَّ الله عَلَيَّ فَالْهَمْنِي و خَصَّنِي بِحَقَائِقِ الْمَعَانِي و عَلَّمَنِي مِنَ الْعُلُومِ مَا هُوَ مَخْفِيًّا عَلَى كَثِيرٍ مِنَ النَّاسِ [٢/ب] بهمة أستاذي الشيخ الكامل العالم العامل الفاضل العارف بالله^{١٤} جلال الدين أوجي محمد البركوي الثاني^{١٥} لاسيما

^١ في (ل): فأنهم.
^٢ في (ف، ل): الفاظ التوروية و الإنجيل، بدل "الكتب المتقدمة".
^٣ في (ف): ٢/ب.
^٤ في (ف): يعلم.
^٥ في (ل): ها، بدل "ه" و "كما يعلم معاني العربي من لفظه" زيادة في (ف) و "ليس كما عرفت معاني العربي من لفظه" زيادة في (ل).
^٦ "علم معاني الفاظ الأناجيل" زيادة في (ف) و "يعرف معاني الأناجيل" زيادة في (ل).
^٧ "علم" زيادة في (ل).
^٨ في (ف، ل): إذا، بدل "إن".
^٩ عبارة "برأيه" سقطت من (ف).
^{١٠} "غالباً" سقطت من (ل).
^{١١} في (ل): صلى الله تعالى عليه و سلم، بدل "عليه السلام".
^{١٢} "تفسيراً" سقطت من (ل).
^{١٣} "و هذا الوهم كان من عدم الهداية منهم إلى الاسلام" زيادة في (ف).
^{١٤} في (ل): الاتري ان لفظ أو يكتب على ثلاثة اشكال احدها هكذا يكتب ويراد معنى الآن و الثاني هكذا ويراد معنى الانتهاء فإذا لم يعلم علم الخط لا يعلم الحقيقتي فلما من الله على ببركة الروح القدس [٢/ب] الاستادي و شيوخى الفاضل الكامل افضل المتأخرين اكمل المتبحرين العالم الرباني، بدل "الذي ظهر في الحواريين حين أمروا بتبليغ رسالة عيسى عليه السلام. فلما منَّ الله عَلَيَّ فَالْهَمْنِي و خَصَّنِي بِحَقَائِقِ الْمَعَانِي و عَلَّمَنِي مِنَ الْعُلُومِ مَا هُوَ مَخْفِيًّا عَلَى كَثِيرٍ مِنَ النَّاسِ بِهَمَّةِ الشَّيْخِ الْكَامِلِ الْعَالِمِ الْفَاضِلِ الْعَارِفِ بِاللَّهِ".
^{١٥} "القادري" زيادة في (ف).

ببركة^١/ الروح القدس لشيخى أبي عبد الله^٢ السيّد محمد السمرقندي^٣ النقشبندي -
 قدّس الله اسرارهما^٤-. فإنّه لما فتح الله تعالى^٥ باعانتها و همّتها لعبده الضعيف
 أبواب المشاهدات و قوّاني على الإرتقاء فارتقيت يوماً إلى اعلى عليين و يوماً
 طفت أسفل السافلين و يوماً جرت عوالم الملكوت و الجبروت في خطيرة سرّي و
 أشرفت على فراديس القدس و ضربت الأزال في الآباد و تمكنت بينهما المباركة
 ما لا يعبر عنه بعبارات الحروف و الكلمات و لا يوحى إليه الإشارات.

و هذا كان بعد^٦ ما أمرت في عالم المعاني مرّة بعد أخرى^٧ بأن استخرج من
 الأرض الجامع الذي كان ذو القبة السبعة^٨ و بأن أجمع رسالة. فشمرت الزيل و
 شرعت^٩. و ألفت^{١٠} رسالة واضحة ممّا علّمني ربّي من متشابهات الإنجيل و
 الفرقان العظيم. و ذكرت فيها نبذة من الفتوحات الماضية و حسن وقعها عند أولي
 الألباب. فلما طال^{١١} تعبي و ضنكي [١٣] و مضايقي من كثرة الديون و آلام
 الدهر و كنت مضطرباً باصباة بعض الكلمات الصوفيّة المدعية^{١٢} طالعت الإنجيل
 و التوراة و الزبور. و وجدت أكثر ألفاظها من المتشابهات و الكنايات و
 الإشارات غير محرفة الألفاظ بل التحريف واقع في معناها. هكذا قاله الإمام
 فخرالدين الرازي في تفسير ﴿يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ﴾^{١٣} أي معاينه أي^{١٤}

^١ في (ف): ٣/أ.

^٢ "الشيخى ابي عبد الله" سقطت من (ل).

^٣ عبارة "الثاني لا سيّما ببركة روح القدس السيّد محمد السمرقندي" في هامش في (ل).

^٤ في (ف): أو احهما, بدل "اسرارهما"

^٥ عبارة "تعالى" سقطت من (ف).

^٦ في (ف): هو كان قبل, بدل "هذا كان بعد".

^٧ "في تلك السنة" زيادة في (ف).

^٨ عبارة "بأن استخرج من الأرض الجامع الذي كان ذو القبة السبعة و" سقطت من (ف).

^٩ "ثانياً" زيادة في (ف).

^{١٠} "في تلك السنة" زيادة في (ف).

^{١١} في (ف): ٣/ب.

^{١٢} من قوله "فإنّه لما فتح الله تعالى....." الى هنا سقطت من (ل).

^{١٣} سورة النساء: ٤٦/٤.

^{١٤} في (ف): يعنى, بدل "أي".

يميلون عن الحق إلى التأويل الباطل.^١ و قال أيضاً^٢ صاحب المدارك في تفسير^٣
 يُحَرِّفُونَ الْكَلِمَ عَنْ مَوَاضِعِهِ^٤ أي يفسرون لفظها تفسيراً^٥ على غير ما أنزل.^٦
 فهذا التحريف^٧ شائع أيضاً. ألم تر إنَّ الشيعة و الخوارج يحرفون بعض معاني
 القرآن العظيم القديم^٨ و فسرونها^٩ على زعمهم الباطلة مخالفاً لأهل الحق و اليقين.
 فأنا وجدت اسم محمد^{١٠} صلى/ الله تعالى عليه و سلم فيها^{١١} أناجيل^{١٢} و تورية^{١٣} و
 زبوراً. فالإنجيل كلام الله تعالى أنزل على عيسى عليه السلام^{١٤} دفعةً واحدةً. غير
 أن القرآن الكريم^{١٥} أنزل على نبيّنا^{١٦} عليه السلام منجماً بواسطة جبرائيل عليهما
 السلام. و آية السب في التورية [٣/ب] أنزل بعد نزولها^{١٧} على موسى عليه
 السلام حين سبَّ الإسرائيلي نبيّاً من الأنبياء عليهم السلام.

و أما ما رأيت^{١٨} في الأنجيل من السؤال و الجواب الذين وردا من اليهود، أخبر
 الله^{١٩} على عيسى عليه السلام قبل أن يسئل و يجاب. و ليس الأمر كما زعم إنهما
 من كلام الحواريين. بل كلّها كلام الله تعالى. فليس من جنس الأصوات و الحروف

^١ فخر الدين الرّازي، تفسير كبير مفاتيح الغيب، انقرة، ١٩٩٠، ج.٨، ص.٦٤. عبارة " اي يميلون عن الحق إلى
 التأويل الباطل" في هامش في (ل).

^٢ عبارة "ايضاً" سقطت من (ف).

^٣ عبارة "تفسير" سقطت من (ف).

^٤ سورة النساء: ٤٦/٤.

^٥ في (ف): يفسرونها، بدل " يفسرون لفظها تفسيراً ".

^٦ عبدالله بن أحمد بن محمود النسفي، تفسير النسفي: مدارك التنزيل و حقائق التأويل، بيروت، ١٩٨٩، المجلد الأول،

٣١٦. "و هكذا قال ابن البرجان في تفسيره" زيادة ف (ف) و "و قال ايضاً صاحب المدارك في تفسير يحرفون

الكلم عن مواضعه اي يفسرون لفظها تفسيراً على غير ما انزل" سقطت من (ل).

^٧ "الذي كان في المعنى لا في اللفظ" زيادة في (ف).

^٨ في (ف): الآيات العظام، بدل " القرآن العظيم القديم ".

^٩ في (ل): فسروا القرآن، بدل "فسرونها".

^{١٠} "نعتة" زيادة في (ف) و "نعتة و صفته" زيادة في (ل).

^{١١} في (ف): ٤/أ.

^{١٢} في (ل): في الكتب الثلاثة، بدل "فيها" و "اي في الكتب الثلاثة" زيادة في (ف).

^{١٣} في الأصل: انجلاء، صحح منا.

^{١٤} في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^{١٥} في (ف، ل): العظيم، بدل "الكريم".

^{١٦} "محمد" زيادة في (ف).

^{١٧} في (ف، ل): بعدها، بدل " بعد نزولها ".

^{١٨} في (ل): ٣/أ.

^{١٩} "تعالى" زيادة في (ف، ل).

بل صفة أزلية قائمة بذاته تعالى منافية للسكوت والآفة كما في الخرس و الطفولية.
هو بها أمرٌ ناهٍ مخبر. و غير ذلك يدلّ عليها بالعبارة أو الكتابة أو الإشارة.^١
و لو لم يحتج عبارة^٢ الأنجيل إلى التأويل لَمَا قال علي ابن أبي طالب - كرم الله
وجهه و رضى الله تعالى عنه- "أنا مؤوّل الإنجيل أنا مفسّر التورية أنا مفسّح
الزبور". فإذا عبّر عنها^٣ بالعربية فقرآن^٤ و بالعبرية تورية^٥ و بالسريانية زبور^٦
و اليونانية^٧ فإنجيل.

و الإختلاف في العبارات دون المسمّى كما إذا ذكر الله تعالى^٨ بالسنة متعدّدة^٩ و
لغات مختلفة^{١٠}. و بالعربيّ "الله" و بالعبريّ "إيل" و بالسريانيّ "ألل" و باليونانيّ
[أ\٤] "ثؤس" و بالفارسيّ "إيذد" و بالتركيّ "تنكري" و بالروسيّ "بوژه" و
بالأفلاقيّ "زيو" و بالكرجيّ "مرتي"^{١٢} و غيرَها من الألسنة. فالإنجيل من الله
تعالى أوحى إلى قلب عيسى ع م ثمّ نقل عن لسانه بحسب ما يقتضي المقتضى.
فتهولت^{١٣} لأن اكتب هذه الرّسالة^{١٤} و أن ألحق فيها نبذةً من اصطلاح
المشايخ الصوفية^{١٥} إن شاء الله تعالى رسالةً موضحة غاية الإيضاح

^١ "الكناية" زيادة في (ف، ل).

^٢ في (ف): ٤/ب.

^٣ في (ف، ل): عنه بدل "عنها".

^٤ عبارة "العربية فقرآن" سقطت من (ف).

^٥ في (ف، ل): فتورية، بزيادة الفاء.

^٦ عبارة "زبور" سقطت من (ع).

^٧ في (ف، ل): باليونانية، بزيادة الباء.

^٨ "تعالى" سقطت من (ف).

^٩ في (ف، ل): مختلفة، بدل "متعدّدة".

^{١٠} في (ف، ل): متعدّدة، بدل "مختلفة".

^{١١} "و بالتركي تنكري" سقطت من (ف، ل).

^{١٢} في (ل): "و بالأفلاقيّ زيو" في هنا.

^{١٣} في (ف، ل): و ممّا حتّنى على وضع هذه الرّسالة أنّي [في (ل) ٤/أ] لَمَا ألّفت في هذا الغرض الرّسيلة و حسن
وقعها عند أولي الابواب شرعت ثانيًا فيها، بدل "من الألسنة فالإنجيل من الله تعالى أوحى إلى قلب عيسى ع م ثمّ نقل
عن لسانه بحسب ما يقتضي المقتضى فتهولت".

^{١٤} "هذه الرّسالة" سقطت من (ل).

^{١٥} "و أن ألحق فيها نبذةً من اصطلاح المشايخ الصوفية" سقطت من (ف، ل).

للمتشابهات في الإنجيل^١ مستعينًا بالله الوهاب أن ترتفع عن تقليد الإيمان على أن ترتقي إلى ايقان الإحسان.^٢ إنه خير المستعان و عليه التكلان.^٣ و طلبت الوصول بها إلى حضرت من خصّه الله بتوقير العلماء العاملين و الأولياء الصادقين و توقير الفقراء الصّابرين. و خصّه الله تعالى بأوفر حظ من العلى و أتى من الفضائل العلمية و العملية.^٤ و لم يترك له في حوز المكارم السنّية مكانًا.^٥ وحقّ له قول من قال لقد دلت له سُبُل المعاني وفاق الخلق طرَابًا لبياني. و هو صاحب الاعظم و الدستور المفخم. واهب السيف [٤\ب] و القلم^٦ المنقذ للخلائق من المهاوي و المهالك. و هي له طبيعية لا اضافية و حقيقة لا وضعية.^٧ و لا يعني غيره بقول القائل جنابك مثل روضات الجناتي و منك تنال غاية الأمانى.^٨ حللت من المكارم في ذراها ففيها. أنت كالسبع المثاني. فلا زالت من الرّحمن نعمى إليك قطوفها ابدًا دوالي. سعد الحق و الملة و الدّين. ملجاء الأفاضل و الأعظم في العالمين، كهف المظلومين، مغيث الملهوفين، معين الملوك و السلاطين. ليس ما كان مكارم الآ و كان لها حايذا و لا محامد^٩ الآ و كان بها فايزا. شمس الدّولة و الدّين صفي الإسلام تاج الأقران.^{١٠} خلاصة خلق الله لطيفة. صنع الله صاحب المجد و الكرم. ابي المغيث^{١١} و المأثر و السعادة و المفاخر. أعني التوقيعي

^١ في (ف): للمتشابهات في الإنجيل غاية الايضاح، بدل " غاية الايضاح للمتشابهات في الإنجيل " و في (ل): للمتشابهات في الإنجيل غاية الايضاح، بدل " غاية الايضاح للمتشابهات في الإنجيل ".

^٢ في (ل): تعالى في جميع امورنا، بدل " الوهاب ان ترتفع عن تقليد الايمان على ان ترتقي إلى ايقان الاحسان ".

^٣ في (ف): ٥/أ.

^٤ في (ف، ل): و جعلته وسيلة للوصول، بدل " و طلبت الوصول بها "، لكن في (ل) جعلتها، بدل " جعلته ".

^٥ "بالقد حين الرقيب و المعلى" زيادة في (ع، ل).

^٦ "لألا" زيادة في (ع، ل).

^٧ "سلطان الوزراء بني آدم صاحب ديواني الممالك" زيادة في (ل).

^٨ "و لا يصلح إلا له قول من قال اتته الوزارة منقذة اليه تجررا اذبالها فلم تكن تصلح إلا له و لم يكن يصلح إلا لها و لورامها احد غيره لزلزلت الارض زلزا لها و لو لم تطعه بذات القلوب لما قبل الله اعمالها" زياة في (ل).

^٩ في (ل): ٤/أ.

^{١٠} في (ل): محمّدة.

^{١١} "عجوبة الزمان" زيادة في (ل).

^{١٢} في (ع): ابو الظاهر، بدل "ابي المغيث ".

مصطفى باشا زاده^١. الله تعالى العلوّ و السناء. و جعله المؤتّل و المتأثّل. اللهم ثبت له الشرف و الرفعة. و ابسط له التمكين و العزة. و ادام اقبال القلوب و الألسن إليه بالمدح و الثناء^٢. آمين يا معين^٣.

إذ هي تحفة تبقى الأيام و الدهور. و لا يفني بمرور الأعوام [١٥] و الشهور. فإنّه ما سبقتي أحد في هذه الطريقة. و لا فتح أحد قبلي اكمام هذه^٤ الحديقة. فمن له بهذه الرسالة بسو الظنّ فعليه المراجعة في الكتب^٥ المتقدّمة. و أرجو من أكابر الفضلاء و أمثال العلماء الناظرين فيها أن ينظروا بعين الرضا و يصلح^٦ ما

^١ "١١٣٦" في فوق السطر.

^٢ عبارة "و جعله المؤتّل و اقبال القلوب و الألسن إليه بالمدح و الثناء" في هامش في (ل).
^٣ من قوله "من خصّه الله بتوقير....." إلى هنا سقطت من (ف). هذه العبارة زيادة في (ف): "السلطان الاعظم مالك رقاب الامم مولي ملوك العرب و العجم ظل الله في العالم بل مظهر و لقد كرّمنا آدم رافع راية العدل و الاحسان و ناصب لواء شريعة محمّد في آخر الزمان و خافض علامة اهل البغي و الطغيان و الفساد ابو النصر و الظفر و النجم العالي الاقمر بيت آياله من ملوك جلّ مطلعته في العدل و الفضل و ازي عدله الفلك و حين اشخصه الابصار من عجب قلت اكسروا العين منه انه ملك وليّ العدل بالاستحقاق و خليفة الله على الاحقاق و امين الله في جميع الافاق بعناية الله الملك الرزاق احق ملوك آل عثمان المفرد بالبلوغ إلى اقصى مراتب الجود و الكرم كاسر اعناق رؤس الاحمر بالسيف الاحضر المؤيد دين النبي المبعوث الاسود و الاحمر صاحب السيف و السنان و الحجّة و البرهان [٥/ب] احسن حسنات الزمان باسط الامن و الامان المؤتم لنصّ أنّ الله يأمر بالعدل و الاحسان السلطان ابن السلطان سيد الغازي (١١٢٣) احمد خان السلطان محمد خان المؤيد من عبد الله الملك المغان. و قد سمعت من الثقة الذي لا يتصور منه الكذب أنّ مدّة خلافته كانت خمسا و خمسين سنة أو تسعة و اربعين سنة و الله هو الاعلم. و هكذا يدرك من قواعد العلم الذي خصّ لعبيده الضعيف فإنّ من آيات القرآن العظيم ما كانت موردها على الخصوص و حكمها على العموم قال الله تبارك و تعالى ﴿ يَا دَاوُودُ اِنَّا جَعَلْنَاكَ خَلِيفَةً لِّى فِى الْاَرْضِ ﴾ (سورة ص، ٢٦٣٨) و كانت اصول الآية عشرين حرفاً فإذا اضيف إلى المضاف اعنى إلى الآية المذكورة عدد اسم الخليفة الذي كان ثلاثة خمسين عدداً فصار المجموع ثلث و سبعين [٦/أ] فإذا اضيف اصول مواد اسم الخليفة صارت سبع و سبعين عدداً فإذا ضربت اصول حروف الخمسة عشر و مائة و الف الذي كان وقت جلوسه الهمام السعد و عدداً ثلث عشر حرفاً تمّ ضمّ إليها اصول اسم الله الحيّ فصار خمسة عشر حرفاً فإذا ضربتها حصل خمس و خمسون و مائة و الف ثم ان اخرجت من المجموع الضم الذي مضى و انقضى قيل الخلافة بقى خمس و خمسون سنة. فصار مده الخلافة خمسا و خمسين سنة و في رواية اخرى اربع و خمسون سنة الله اعلم. و احكم بما يريد و ما يشاء خلد الله ملكه و سلطانه ابد الأبد و اعزّ بفضله انصاره و اعوانه إلى ان يرث الله الارض و من عليها و هو خير الوارثين و غفر لأبائهم العظام و اجداده الكرام الذين جاهدوا [٦/ب] في الدين حقّ جهاده و خصّ بينهم لمزيد العدل و الاحسان و لتأييد الدين بالسيف و السنان تارةً و بالحجة و البرهان و الدعوة إلى سبيل ربه الرحمن بالحكمة و الموعدة الحسنه زاده الله العلوّ و السناء و جعله المؤتّل و اقبال القلوب و الألسن بالمدح و الثناء و صرف عنه بوابق الزمان و حرّسه عن طوارق الحدثنان و جعلتها تحفة لحضرة العلية و خدمة لسننه السنّة لازالت ملجاء ليطوياف الانام و ملازرا لهم من حوادث الأيام و حصناً حصيناً للاسلام بالنبيّ و آله عليه و عليهم السلام فحسبي ما أرجو من الثواب الجزيل في الأجل و ما توفيقى الا بالله عليه توكلت و إليه أنيب".

^٤ في (ف): ٧/أ.

^٥ "الالهية" زيادة هنا في (ف).

^٦ في (ف): يصلحوا، بزيادة الواو.

عثروا عليه فيها من الدّالّ و الخطاء. فإني بالنقصان لمعرفة^١ و للخطايا لمقترف.
 و اسئل الله الهام الصّواب. إنّه على كلّ شيء قديرٌ و بالإجابة جدير.^٢
 أَعُوذُ بِاللّهِ مِنَ الشَّيْطَانِ الرَّجِيمِ بِسْمِ اللّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ: ﴿الَّذِينَ يَتَّبِعُونَ الرَّسُولَ
 النَّبِيَّ الْأُمِّيَّ الَّذِي يَجِدُونَهُ مَكْتُوبًا^٣ عِنْدَهُمْ فِي التَّوْرَةِ وَالْإِنْجِيلِ﴾^٤

المراد من "الإتباع" من آمن منهم بمحمّد عليه الصلوة و السلام^٥ من اليهود و
 النصارى. و المراد من "الرّسول" هو الذي يوحي إليه كتابًا مختصًا به و هو
 القرآن. و إنّما سمّاه رسولًا بالإضافة إلى الله تعالى. و المراد من "النبيّ" من كان
 صاحب المعجزات. و تسميته نبيًا بالإضافة إلى العباد.^٦ و المراد من "الأمّي" هو
 الذي لا يكتب و لا يقرأ و لا يتعلّم من أحدٍ. وصفه الله تعالى تنبيهًا على أن كمال
 علمه مع حاله. هذه^٨ كان [٥ب] احدى معجزاته. و قوله "يجدونه" أي يجدون
 نعته^٩ أولئك الذين يتبعونه من النصارى في الإنجيل و أيضًا في الزبور.

و قال ابن عباس رضى الله تعالى^{١٠} عنهما هذه الألفاظ أخرجت اليهود و
 النصارى من الإشتراك الذي يظهر في قوله ﴿فَسَاكُتُهَا لِلَّذِينَ يَتَّقُونَ﴾^{١١} و حُصِنَتْ
 هذه الآية لِأُمَّةٍ^{١٢} محمّدٍ صلى الله تعالى عليه و سلّم. و ذكر في الجواهر الحسان

^١ في (ف): لمعترف، بزيادة التاء.
^٢ من قوله "اعنى التوقيعى مصطفى....." إلى هنا سقطت من (ل). هذه العبارة زيادة في (ل): "ابراهيم باشا
 زاده الله العلو و السناء و جعله المؤتّل و اقبال القلوب و الالسن إليه بالمدح و الثناء و صرف عنه بوابق الزمان و
 حرّسه عن طوارق الحدثان و جعلتها تحفة لحضرة العلبة و خذمة لسنته السنوية لا زالت ملجاء لطوايف الانام ملازا
 لهم من حوادث الايام و حصنًا حصينًا للاسلام بالنبيّ و آله عليه و عليهم السلام فحسبي ما ارجوا من الثواب الجزيل
 في الأجل و ما توقيفي ألا بالله عليه توكلت و إليه انيب".
^٣ في (ل): ٤/ب.
^٤ سورة الاعراف: ١٥٧/٧.
^٥ عبارة "الصلاة و" سقطت من (ف).
^٦ في (ل): ع، م، بدل "عليه الصلوة و السلام".
^٧ في (ف): ٧/ب.
^٨ "هذه" سقطت من (ل).
^٩ " أولئك الذين يتبعونه من بني إسرائيل في التوراة و الزبور و يجدون اسمه و صفته جميعاً" زيادة في (ف، ل).
^{١٠} "تعالى" سقطت من (ف، ل).
^{١١} سورة الاعراف: ١٥٧/٧.
^{١٢} "نبينا" زيادة في (ف، ل).

في تفسير القرآن: "و هذه الآية^١ مُعلّمة شرف هذه الأمة على العموم في كلِّ مَنْ آمَنَ بالله تعالى، و أقرّ برسالة النبيّ عليه الصلوة و السلام^٢ ثم هم يتفاوتون بعد في الشرف^٣ بحسب تفاوتهم في حقيقة الاتباعية للنبيّ صلى الله تعالى^٤ عليه و سلّم. و قال ابو حامد الغزالي^٥ في الإحياء و إنّما أمّته صلى الله تعالى^٦ عليه و سلّم مَنْ اتّبعه، و ما اتّبعه إلا مَنْ أعرض عن الدنّيا، و أقبل على الآخرة، فإنه ما دعى إلا إلى الله و اليوم الآخر و ما صرّف إلا عن الدنيا و الحظوظ العاجلة، فيقدّر ما تُعرِضُ عن الدنّيا، و تُقبِلُ على الآخرة، تَسْأَلُكَ سبيله عليه السلام^٧ و يقدر ما سلّكت سبيله، فقد اتّبعته، و بقدر ما [١٦] اتبعته، صرّت من أمّته، و بقدر ما أقبلت عن^٨ الدنيا عدلت عن سبيله، و رغبت عن متابعته و التحقّت بالذين قال الله^٩ فيهم ﴿فَأَمَّا مَنْ طَغَىٰ وَ آثَرَ الْحَيٰوةَ الدُّنْيَا فَإِنَّ الْجَحِيْمَ هِيَ الْمَأْوٰى﴾. انتهى^{١٠}.

و قوله ﴿يَأْمُرُهُم بِالْمَعْرُوفِ وَ يَنْهَاهُمْ عَنِ الْمُنْكَرِ وَ يُحِلُّ لَهُمُ الطَّيِّبَاتِ وَ يُحَرِّمُ عَلَيْهِمُ الْخَبَائِثَ وَ يَضَعُ عَنْهُمْ إِصْرَهُمْ وَ الْأَغْلَالَ﴾^{١١} الّتي كانت عليهم^{١٢}.

يحتمل أن يكون ابتداء كلام^{١٤} وصف به النبيّ صلى الله تعالى عليه و سلّم^{١٥} و يحتمل أن يكون متعلّقاً "ببيجدونه" في موضع الحال على تجوّز أي يجدونّه في

^١ في (ع): الأمة، بدل "الآية".

^٢ في (ل): ١/٥.

^٣ في (ف): ١/٨.

^٤ "تعالى" سقطت من (ف، ل).

^٥ "قدّس الله سرّه" زيادة في (ف، ل) لكن في (ل) اسراره، بدل "سرّه".

^٦ "تعالى" سقطت من (ف، ل).

^٧ في (ف، ل): الّذي سلّكه صلى الله عليه و سلّم، بدل "عليه السلام".

^٨ في (ف، ل): على، بدل "عن".

^٩ "تعالى" زيادة في (ف، ل).

^{١٠} سورة النازعات: ٣٩|٣٨|٣٧|٣٦|٣٥.

^{١١} عبد الرحمن بن محمد بن مخلوف أبي زيد الثعالبي، تفسير الثعالبي: الجواهر الحسان في تفسير القرآن، بيروت، ١٩٩٧، الجزء الثالث، ٨٣.

^{١٢} في (ف): ٨/ب.

^{١٣} سورة الاعراف: ١٥٧/٧.

^{١٤} "و" زيادة في (ف).

^{١٥} في (ف، ل): عليه السلام، بدل "صلى الله تعالى عليه و سلّم".

التورية أمرا بشرط وجوده. و المعروف ما عرف بالشرع و كلّ معروف من جهة المرؤة^١ فهو معروف بالشرع. فقد قال صلى الله تعالى عليه و سلم "بُعِثْتُ لِأَتَمِّمَ مَحَاسِنَ الْإِخْلَاقِ"^٢. و المنكر مقابله.

و المراد من "الطيبات" ما حرّم عليهم من الأشياء الطيبة كالشحوم^٣ و غيرها أو ما طاب في الشريعة و الحكم ممّا ذكر اسم الله عليه من الذبايح و ما خلا كسبه من السحت. و المراد من "الخبائث" ما يستخبث من نحو الدّم و الميتة و لحم الخنزير و ما أهّل لِغَيْرِ اللَّهِ بِهِ أَوْ مَا خَبِثَ حَكْمًا كَالرَّبَا أَوْ الرَّشْوَةِ [٦/ب] و غيرهما من المكاسب الخبيثة. و المراد من "دفع اصْرهم" أن يخفّف عليهم ما كلفوا من التكاليف الشاقّة كتعيين القصاص في العمد و الخطاء^٤ و قطع الأعضاء و قرض موضع النجاسة في شريعة اليهود، و عفو القصاص و الدية في العمد و الخطاء و غيرهما من التكاليف كالرهبانية و الرياضة في شريعة النصارى. و الإصر الثقل و الإصر أيضًا العهد. هكذا روي عن ابن عباس و غيرهم^٥. "و الأغلال التي كانت عليهم" عبارة مستعارة أيضًا لتلك الأثقال أي قطع الجلد من أثر البول و أن لا دية و لا بدّ من قتل القاتل مطلقًا إلى غير ذلك في شريعة الأولى أعني في اليهود.

فأنا^٦ وجدت^٧/ اسم محمّد^٨ و نعتة صلى الله تعالى عليه و سلّم^٩ في سبعة مواضع من الإنجيل الذي كتبه يوحنا الذي هو واحد من الحواريين و الآن كان في أيدي

^١ في (ل): ٥/٥.

^٢ العجلوني، كشف الخفاء و مزيل الالباس، ١، ٢٤٤.

^٣ في الأصل: "كاشحوم" بنقصان اللام. في (ف، ل): كاشحوم، بزيادة اللام و هو الصواب.

^٤ في (ف): ٩/٩.

^٥ في (ف): أيضًا الاصر، بدل "الاصر أيضًا".

^٦ في (ف، ل): ه، بدل "هم".

^٧ في (ف، ل): و انا، بدل "فانا".

^٨ في (ل): ٦/٦.

^٩ في (ف، ل): اسمه، بدل "اسم محمّد".

^{١٠} في (ف، ل): عليه الصلاة و السلام، بدل "صلى الله تعالى عليه و سلّم".

النصارى يقرؤنه في كَنَائِسِهِمْ^١ في الصحاح الرابع عشر و عبارته على هذا
المنوال: «مَدَارَسَسْتُوْاْمِنْ إِقَارِذِيَا بَسْتُوْدَ اسْتُوْنُ نُؤُنْ كَاسِ أَمْ بَسْتُوْدَ أَمِنْ أَمِنْ لَغُوْاْمِنْ
أُوْبَسْتُوْنُ إِسْ أَمْ [١٧] دَاَرْغَا آَغُوْبُوْ قَاكْنُوْسُ بِيْسُ كَمِدْنَا/٢ دُوْتُنْ بِيْسُ أُوْتِ
آَغُوْبُرُوْسُ دُوْنِبَا دَرَامُ بُرُوْمَ أَنَاوُنْ بُرُوْسُ دُوْنِبَا دَرَامُ كَبَادِرَا إِمُوْنُ كَنْوُنْمُ كَنْوُنْ
إِمُوْنُ آَعَنْ آَعْبَادِمُ دَاسُ أَنْدُوْلَاسُ دَاسُ أَنْدُوْلَاسُ دَاسُ إِمَاسُ دِرِسَدَ كَاغُوْ أَرُوْدِيْسُوْ
دُوْنِبَا دَرَاكَالُوْنُ بَارَقْلِطُنْ نُوسِ إِمِنْ إِنَامِنْ مَثْمُوْنُ إِسْدُوْنُ أُوْنَا دُبْنُوْمَا دِسْ آلِّيَاسُ
أَوَاوُقُوْسْمُوْسُ أَذْنَا دَلَاوُنْ أُوْدِ أُوْتُوْرٍ أَفْطُوْ أُوْدِيْنَسِكِ أَفْطُوْا إِمِسْ دِيْنُوْسُ كَدَ أَفْطُوْ
أَدِبَارِ مِنْ مَنِ كَاتِمِ آَسْتِ آَقَافِيْسُوْ إِمَاسُ أُوْرَقَاثُوْسُ أَرْحَمِ بُرُوْسُ إِمَاسُ أُوْمِ آَغَبُوْ نِمِ
دُوْسَلُوْغُسْمُ أُوْدِرِ كَاوَلُوْغُوْسُ أُوْنِ آَقِ يَدَهْ أُوْكَسْتِيْنِ أَمُوْنُ آَلَاوُوْ بَمَانْدُوْرُْمُ بَاطْرُوْسُ
دَافْتَهْ لَلَالِيْقُ إِمِنْ بَارِمِنْ مَنُنْ أُوْرَ بَارَقْلِطُسُ دُوْبُ نُوْمَاوُوْ آِيُوْنُ/٣ أُوِيْمَسِ أُوْبَادِرِ
أُوِيْمَسِ أُبَادِرَانْ دُوْأُوْمَادِيْمِ إِكْنُوْسُ إِمَاسُ ذِدَاكْسِ بِنْدَا كَايُوْمِنْسِ إِمَاسُ بَانْدَا آِيُوْنُ
إِمِنْ أَكْدِ بُوْلَالِيسِ مَثْمُوْنُ أَرْشَدُ/٤ غَرَاوْدُوْفُوْسْمُ أَرْخُوْنُ كَانِمِ أُوْكَشْ أُوْدَنْ إِلِنَا
بِلُوُوْتِ أُوْلُوْغُسُ أُوِيْغَرَا مَنُوْسُ أَنْدُوْنْمُ أَفْطُوْنُ أُوْدِ [١٧ب] أَمِيْسِيْسَاتْمُ دُوْرَانْ أُوْدَانْ
ذَالْتِ أُوْ بَارَقْلِطُسُ أُوْنِ آَغُوِيْمَسُوْ إِمِنْ بَارَاوُوْ بَاطْرُوْسُ دُبْنُوْ مَاْتِسِ آلِّيَاسُ أُوْبَارَا
دُوْ بَاطْرُوْسُ أَكْبُوْرَ وَدَاكِيْثُوْسُ مَاْرِدِرِسِ بَرَامُوْ آَلَا دَافْتَا لَلَالِيْقُ إِمِنْ إِنَا أُوْدَانْ آَلْتِ
إِيُوْرَ آَمُوْ نُوْدَ أَفْطُوْنُ أُوْدِ آَغُوْ إِيِيُوْنُ إِمِنْ دَافْتَادُ إِمِنْ آَكْسَارُشِيْسِ أُوْكِيْبُوْنُ أُوْدِ
مَثْمُوْنُ إِمِنْ آَلْغُوْدِنِ آلِّيَانِ لَغُوْ إِمِنْ سِمِ فَرِ إِمِنْ إِنَا آَغُوْ آَبَلْتُوْ آَنْ غَرْمِيْ آَبَلْتُوْ أُوْ
بَرَقْلِطُسُ أُوْكَوْسَدَ بُرُوْسُ إِمَاسُ آَعَنْ زَبُوْرُ فْتُوْ بَمَسُوْ أَفْطُوْنُ بُرُوْسُ إِمَاسُ كَالْتُوْنُ
آِكِيْثُوْسُ آَلْكَسِ دُوْنُقُوْسْمُنْ بَرَامَاذِ دِيَاسُ مَنْ أُوْدِ/٥ أُوْبَسْتُوْ سِيْنِ إِسْ أَمْ بَرِذِ كُوْسِيْنِيْسِ

^١ "و الآن كان في أيدي النصارى يقرؤنه في كنائسهم" سقطت من (ف، ل).

^٢ في (ف): ٩/ب.

^٣ في (ل): ٦/ب.

^٤ في (ف): ١٠/أ.

^٥ في (ل): ٧/أ.

ذَاوِدَ بُرُوسَ أَوْدِ بُرُوسَ دُونِيَا دَرَامَ إِبَاغُ كَوُكْدِ ثُوْرِيْدِمَ بَرِدَكِرَ سَوُسُ/١ أَوْدَاو
 آرْخُونُ دُوْفُوْسُمُ دُوْدُ كَكِرْدَادِ بُوْلَا أَخُو لَعُو إِمْنِ أَلُوْدِنَاسَتَ وَاسْتَاذِيْنِ آرِدِ أَوْدَانِ
 ذَالْتِ إِكْنُوْسُ دُوْبِنُوْمَادِسِ أَلْتِيَّاسُ أُوْدِيْسِ إِمَاسِ إِسْبَاسَانَ [١٨] دِنِ أَلْتِيَّانِ أُوْعَزُ
 لِإِلْسِ آفَ أَفْطُو أَلُوْسَا أَنْ أَفُوْسِ لِإِلْسِ كَذَا آرْخُوْمَنَا أَنَاكْغَلِي إِمْنِ» إِلَى آخِرِ
 السُّورَةِ.^٢

قال عيسى^٣ عليه السَّلام للحواريين يوماً^٤ حين دنى رفعه عليه السلام^٥ و
 كان معه كثير من جماعة^٦ بني إسرائيل ممن اتبع إليه^٧ و هم يمشون على عقبيه
 ثم نافقوا و رغبوا عنه و قالوا^٨ بينهم من يستطيع إلى^٩ أن يأخذ و يحفظ هذا الكلام
 الثقيل الذي يكلم به هذا الرجل^{١٠} فلما رآهم رجعوا منه عليه السلام.^{١١} قال
 للحواريين كما قال الله تبارك و^{١٢} تعالى في القرآن الكريم^{١٣} ﴿مَنْ أَنْصَارِي إِلَى
 اللَّهِ قَالَ الْحَوَارِيُّونَ نَحْنُ أَنْصَارُ اللَّهِ آمَنَّا بِاللَّهِ وَ اشْهَدُ بِأَنَّا مُسْلِمِينَ﴾.^{١٤} و عبارتها في
 الإنجيل هكذا «كَايْمِسْ/١٥ بِسْتُو قَمَنْ كَاغْنُو قَمَنْ أُوْدِسِ/١٦ أُوْخْرِسْتُوْسُ دُوْتُو
 دُوْرُوْنْدُسُ».

^١ في (ف): ١٠/ب.

^٢ "إلى آخر السُّورة" سقطت من (ف، ل).

^٣ "عيسى" سقطت من (ل).

^٤ في (ف): يوماً للحواريين، بدل "للحواريين يوماً".

^٥ في (ل): ع، م، بدل "عليه السلام".

^٦ في (ف، ل): الجماعة، بدل "من جماعة".

^٧ في (ف): له، بدل "إليه".

^٨ في (ل): يقولون، بدل "قالوا".

^٩ في (ف، ل): يقدر، بدل "يستطيع إلى".

^{١٠} "هذا الرجل" سقطت من (ف، ل).

^{١١} يوحنا ٦: ٦٠، ٦٦.

^{١٢} "تبارك و" سقطت من (ف، ل).

^{١٣} في (ف، ل): العظيم، بدل "الكريم".

^{١٤} سورة آل عمران: ٥٢/٣.

^{١٥} في (ل): ٧/ب.

^{١٦} في (ف): ١١/أ.

قال شمعون و هو الأول من الحواريين نحن ننصر دينك فإننا آمنّا بأنك رسول الله الحي الذي لا يموت أو آمنّا بأنك محمود الله الذي هو الحي القيوم^٢ و أنت شاهد بإسلامنا.

ثم قال [٨/ب] ما ذكر آنفاً أي «مِدَارَ اسْسُثُو اِيْمُونِ اِقَارِ ذِيَا» إلى الآخر^٣ يعني لا تخطوا و لا تضطربوا^٤ قلوبكم و تفسدوا عقايدكم. فأمنوا بالله و لرسوله.^٥ «أمنٌ آمنٌ» يعني اعلما و صدقوا بالكلام الذي أكلمكم. من آمن بي و صدقني فقد يقدر أن يعمل بمثل الأعمال التي اعمل و يزيد عليها و يصير بمثلي. كما كنت رسول الله لقد صار رسولي و رسول ربي. و ظهرت الخوارق من يده^٦ كما ظهرت المعجزات من يدي. فأتى ذاهب إلى أبي و رافع إلى السماء و صاعد^٧ إلى أبي و^٨ أبيكم السماوي و إلهي و إلهكم.^٩ إن كنتم تحبوني فاحفظوا الأوامر و النواهي التي أتيت بها من عند الله. فأنا سئلت الأب فإنه ليرسلنكم من بعدي «بَارَقِلْطُنْ /^{١٠} سِوَاي»^{١١} أي يظهر المغايرة و المخالفة بيني و بينه في بعض الاحكام. فإنه^{١٢} النبي الذي يأتيكم^{١٣} بالتأويل.^{١٤} و أعطاه الله تعالى إليكم حتى يصير معكم إلى انتهاء الزمان أو كان معناه^{١٥} أنا أطلب لكم إلى أبي حتى يمنحكم و يعطيكم

^١ "من" زيادة في (ف، ل).

^٢ يوحنا ٦: ٦٧-٦٩.

^٣ "ه" زيادة في (ف) و "الآية" زيادة في (ل).

^٤ في (ف، ل): لا تضطربوا و تخطوا، بدل "لا تخطوا و لا تضطربوا".

^٥ يوحنا ١/١٤.

^٦ في (ف): عنده، بدل "يده" و "و" زيادة في (ل).

^٧ في (ف، ل): ذاهب، بدل "صاعد".

^٨ "و" سقطت من (ل).

^٩ يوحنا ١٢/١٤

^{١٠} في (ف): ١١/ب.

^{١١} يوحنا ١٥/١٤، ١٦.

في (ف): آخر فهو كان بمثلي يعني، بدل "اي يظهر المغايرة و المخالفة بيني و بينه في بعض الاحكام فإنه" و "اي يظهر المغايرة و المخالفة بيني و بينه في بعض الاحكام فإنه" سقطت من (ل).

^{١٢} "من بعدي" زيادة في (ف).

^{١٣} "فهو بمثلي" زيادة في (ل). في (ل): ٨/أ.

^{١٤} "كان معناه" سقطت من (ف).

بَارْقَلِيْطًا^١ الَّذِي هُوَ مِثْلِي فِي النَّبُوَّةِ. وَ هُوَ^٢ [٩\أ] يَكُونُ^٣ مَعَكُمْ إِلَى الْأَبَدِ. وَ الْبَارْقَلِيْطُ رُوحُ الْحَقِّ وَ الصِّدْقِ وَ الْيَقِيْنِ. وَ الْمِرَادُ مُحَمَّدٌ عَلَيْهِ الصَّلَاةُ وَ السَّلَامُ. هَكَذَا قَالَ الْعَلَامَةُ^٤ التَّفْتَازَانِي فِي شَرْحِ^٥ الْمَقَاوِدِ. وَ أَيْضًا^٦ نَقَلَ عَنِ السَّيِّدِ الشَّرِيفِ الْجَرَجَانِي^٧ أَنَّهُ قَالَ: "وَ قَدْ وَقَعَ عَنِ عِيْسَى ع م^٨ اِطْلَاقَ الْأَبِّ حَيْثُ قَالَ أَنَا أَطْلُبُ بِكُمْ إِلَى أَبِي حَتَّى يَمْنَحَكُمْ فَارَقْلِيْطًا آخَرَ^٩ لِيَكُونَ مَعَكُمْ إِلَى الْأَبَدِ".^{١٠} فَاقُولُ اِطْلَاقَ الْأَبِّ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى بِمَعْنَى الْمَبْدِإِ. فَإِنَّ الْقَدَمَاءَ كَانُوا يَطْلُقُونَ الْأَبَّ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى وَ^{١١} يَسْمَوْنَ الْمَبْدِإِي بِالْآبَاءِ. وَ قِيلَ خَاطَبَ اللَّهُ عِيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ فِي الْإِنْجِيلِ بِلَفْظِ الْإِبْنِ تَعْظِيمًا وَ تَنْوِيْهًا لِشَانِهِ. انْتَهَى.^{١٢}

وَ قَالَ الْقَاضِي الْبِيضَاوِي^{١٣} فِي التَّفْسِيرِ "وَ اعْلَمْ أَنَّ السَّبَبَ فِي هَذِهِ الضَّلَالَةِ أَنَّ أَرْبَابَ الشَّرَائِعِ الْمُتَقَدِّمَةِ كَانُوا يَطْلُقُونَ الْأَبَّ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى بِاعْتِبَارِ السَّبَبِ الْأَوَّلِ حَتَّى قَالُوا إِنَّ الْأَبَّ هُوَ رَبُّ الْأَصْغَرِ وَ اللَّهُ سُبْحَانَهُ هُوَ الْأَبُّ الْأَكْبَرُ. ثُمَّ ظَنَّتِ الْجَهْلَةُ مِنْهُمْ أَنَّ الْمِرَادَ بِهِ مَعْنَى^{١٤} الْوَالِدَةِ وَ اعْتَقَدُوا ذَلِكَ تَقْلِيدًا وَ لِذَلِكَ كَفَرَ قَائِلُهُ. وَ مَنَعَ مِنْهُ مَطْلَقًا حَسَمًا [٩\ب] لِمَادَّةِ الْفَسَادِ. انْتَهَى.

وَ اعْلَمْ أَنَّ أُبَيْلَةَ النَّصَارَى وَ رَوَاهِبَهُمْ بَعْدَ مَوْتِ الْحَوَارِيِّينَ تَرَدَّدُوا فِي تَفْسِيرِ الْفَارَقْلِيْطِ. لِأَنَّهُ لَفْظٌ مُتَشَابِهٌ. وَ أَنْتَ تَعْلَمُ كَمَا ذَكَرْتُ فِي الدِّيَابِجَةِ أَنَّ الْمُتَشَابِهَاتِ فِي

^١ فِي (ف): فَارَقْلِيْطُنْ آخَرَ وَ فِي (ل): فَارَقْلِيْطًا، بَدَلَ "بَارَقْلِيْطًا".

^٢ "فِي النَّبُوَّةِ وَ هُوَ" سَقَطَتْ مِنْ (ف، ل).

^٣ فِي (ف، ل): لِيَكُونَ.

^٤ فِي (ف، ل): الْفَارَقْلِيْطُونَ، بَدَلَ "الْبَارَقْلِيْطِ".

^٥ "الصَّلَاةُ وَ" سَقَطَتْ مِنْ (ل).

^٦ فِي (ف، ل): الْفَاضِلُ، بَدَلَ "الْعَلَامَةُ".

^٧ "شَرْحٌ" سَقَطَتْ مِنْ (ل).

^٨ فِي (ف): كَذَا وَ فِي (ل): هَكَذَا، بَدَلَ "أَيْضًا".

^٩ "رَحْمَتُهُ زِيَادَةٌ فِي (ف).

^{١٠} فِي (ف): عَلَيْهِ السَّلَامُ، بَدَلَ "ع م".

^{١١} "آخَرَ" سَقَطَتْ مِنْ (ل).

^{١٢} "إِلَى آخِرِهِ" زِيَادَةٌ فِي (ف، ل).

^{١٣} "يَطْلُقُونَ الْآبَ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى وَ" سَقَطَتْ مِنْ (ل) وَ "الْآبَ عَلَى اللَّهِ تَعَالَى" سَقَطَتْ مِنْ (ف).

^{١٤} "انْتَهَى" سَقَطَتْ مِنْ (ل).

^{١٥} فِي (ف): ١٢/أ.

^{١٦} فِي (ل): ٨/ب.

القرآن و غيره من الكتب الإلهية كثيرة. لا سيّما إنّها كانت في الإنجيل أكثر من غير الكتب الإلهية. فهذا اللفظ من هذا القبيل. و لذلك عجزوا في معناه لانعدام الهداية إلى علمهم إليه^١ فكتبوه في ترجمة الإنجيل إلى العربية على هذا اللفظ السرياني. و لم يعرفوا حقيقة معناه حتّى يبدّلوه إلى لفظ العربية لأن الله^٢ سبحانه لم يصلهم إلى حقيقة لحكمة كما قال الله تبارك و تعالى في القرآن الحكيم^٣ ﴿وَمَا يَعْلَمُ تَأْوِيلَهُ إِلَّا اللَّهُ﴾^٤ و لأجل هذا ظنوا^٥ بأنّ المراد منه إنّما هو الرّوح القدس الذي سبق ذكره^٦ رجماً. و بقوا في هذا التردد^٧ حتّى انتهوا إلى زمن قسطنطين الملك و^٨ هو من جمع بثلثمائة و ثمان عشر من الرّواهب و القسيسين. حين جاء أريوس الذي هو من رومية الكبرى و^٩ كان^{١٠} رجل كامل من فيلسوف [١١٠] القدماء و جمعه^{١١} الملك مع الرّواهب^{١٢} لِيُبْحَثُوا معه^{١٣} و قال إنّ عيسى/^{١٤} عليه السّلام^{١٥} مخلوق محدث^{١٦} كساير الأنبياء عليهم السّلام. غير أنّه^{١٧} كان مثل آدم عليهما السّلام عند الله تعالى^{١٨}. فلما سمع الملك منه^{١٩} هذه

^١ في (ف): به، بدل "إله".

^٢ "تعالى" زيادة في (ف). في (ف): ١٢/ب.

^٣ في (ف، ل): الكريم، بدل "الحكيم".

^٤ سورة آل عمران: ٧/٣.

^٥ عبارة "ظنوا" سقطت من (ع).

^٦ في (ف): ظهر في الحوارين حين أمروا بتبليغ رسالة عيسى عليه السلام بعد رفعه و قالوا المراد من لفظ البارقليط أنّما هو هذه الحالة، في (ل): ظهر في الحوارين حين أمروا بتبليغ رسالة عيسى عليه السلام، بدل "سبق ذكره".

^٧ في (ل): ٩/أ.

^٨ "هذا الملك" زيادة في (ف).

^٩ "هو" زيادة في (ف، ل).

^{١٠} "كان" سقطت من (ل).

^{١١} في (ف) و (ل): دعاه، "بدل" جمعه.

^{١٢} "في الجامع الحكمة القدس الشهير بأياصوفيا و جمعهم" زيادة في (ف).

^{١٣} "و هؤلاء الرّواهب لما قالوا بألوهية عليه السلام قال أريوس معاذ الله ان تكون من الجاهلين" زيادة في (ف).

^{١٤} في (ف): ١٣/أ.

^{١٥} في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^{١٦} "رسول نبي" زيادة في (ف).

^{١٧} في (ف): ولد من غير أب و أم ليكونا آية للعالمين، بدل "كان مثل آدم عليهما السلام عند الله تعالى".

^{١٨} "غير أنّه كان مثل آدم عليهما السّلام عند الله تعالى" سقطت من (ل).

^{١٩} "منه" سقطت من (ل).

المقالة^١ شكّ و مال من عقايد الباطلة^٢ لأنه كان أولاً^٣ مجوسياً^٤ ثم رجع منها و^٥
 آمن بعيسى عليه السلام^٦ و^٧ يعتقّد أن^٨ الألوهية يختصّ به^٩ ع م^{١٠} و إنّه إله تعالى
 الله عنه علواً كبيراً^{١١} و لهذه السبب جمعهم. و هؤلاء هم الذين أظهروا دين
 النصرانية و التثليث و الكفر في رأس مأتي عام^{١٢} بعد رفع عيسى عليه السلام^{١٣}.
 و هم اتفقوا بأنّ المراد من هذا^{١٤} اللفظ^{١٥} هو الرّوح القدس الذي أوحى الله إلى
 الحواريين^{١٦} بعد رفعه ع م^{١٧} كما قال الله في الكتاب المبين ﴿إِذْ أَرْسَلْنَا إِلَيْهِمُ
 اثْنَيْنِ فَكَذَّبُوهُمَا فَعَزَّزْنَا بِثَالِثٍ﴾^{١٨} يعني بشمعون. فسبحان الله عمّا يصفون. فأغشى
 عُيونهم و لم يروا في الإنجيل ما ذكر عقيب هذه الآية من إن^{١٩} القارأقليطن إذا
 جاء إليكم كان معه^{٢٠} الرّوح القدس الذي ينبثق من عند الله^{٢١}. و لعلمهم ختم الله على
 قلوبهم و انكروا [١٠/ب] بنبيّنا محمّد عليه الصلوة و السلام^{٢٢}. لأنّ^{٢٣} هذا النقل
 في الإنجيل كان أظهر من الشمس لمن يعرفه. و لو سئلت رواهب النصارى

^١ "العجيب" زيادة في (ف) و "منه" زيادة في (ل).

^٢ في (ف) "الباطلة" بالطاء و هو خطأ.

^٣ "أولاً" سقطت من (ف).

^٤ "من قبل" زيادة في (ف).

^٥ في (ف): لئما، بدل "رجع منها و".

^٦ "عند الرّواهب و القيسين علّموه من عقايد دينهم الباطلة و قالوا أعلم" زيادة في (ف).

^٧ "أولاً مجوسياً ثم رجع منها و آمن بعيسى عليه السلام و" سقطت من (ل).

^٨ في (ف): اعتقّد بأنّ، بدل "يعتقّد ان".

^٩ في (ل): عيسى، بدل "به".

^{١٠} في (ف): بعيسى عليه السلام، بدل "به ع م".

^{١١} "أترجّي أنّ هذا الملك تاب و رجع من هذه العقائد الباطلة و آمن بالله و رسوله" زيادة في (ف).

^{١٢} في (ف): العام، بدل "عام".

^{١٣} في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^{١٤} "هذا" سقطت من (ف).

^{١٥} "البارأقليطن أنما" زيادة في (ف، ل).

^{١٦} في (ف): ١٣/ب.

^{١٧} في (ف، ل): عليه السلام، بدل "ع م".

^{١٨} سورة يس: ١٤/٣٦.

^{١٩} في (ل): ٩/ب.

^{٢٠} في (ف): عنده، بدل "معه".

^{٢١} "تعالى" زيادة في (ف).

^{٢٢} في (ل): عليه السلام، بدل "عليه الصلوة و السلام".

^{٢٣} في (ف): فان، بدل "لأن".

يقولون ليس في كتابنا ذكر نبيكم محمد^١ عليه السلام. و يحكمون^٢ بأن عيسى عليه السلام خاتم الأنبياء عليهم السلام.

و قد صرّح يوحنا الذي هو صاحب الإنجيل^٣ و قال في رسالته التي أرسلها إلى مملكة^٤ العرب و هو لمن وثقوا به و اعتمدوه^٥ و^٦ قال فيها بعد تبليغ رسالة عيسى عليه السلام^٧ في السفر الأول^٨: "هذا من يوحنا^٩ صاحب عيسى عليه السلام.^{١٠} فإني أوصيكم يا محبي^{١١} عيسى عليه السلام^{١٢} بأن^{١٣} لا تؤمنوا بكلّ نفسٍ قد جاءكم بالوحي و فيظهر الخوارق بين أيديكم^{١٤} حتى تذوقوه^{١٥} من الله ام لا.^{١٦}"

فإن سيّدنا عيسى عليه السلام قال سيأتي من بعدي كثير ممّن^{١٧} ادّعى النبوة.^{١٨} فأقرّ^{١٩} بأن عيسى عليه السلام^{٢٠} روح الله و كلمته ألقيها إلى مريم عليهما السلام^{٢١} و اعترف بأن الله تعالى أرسله إلى الخلق لتبليغ وحدانيته تعالى إليهم و لإظهار

^١ في (ف، ل): ذكره، بدل "ذكر نبيكم محمد".

^٢ في (ف، ل): حكموا، بدل "يحكمون".

^٣ في (ف، ل): هو واحد من الحواريين، بدل "هو صاحب الإنجيل".

^٤ في (ف): قوم، بدل "مملكة" و "مملكة" سقطت من (ل).

^٥ "لأن عيسى عليه السلام قال انه أجي و أينسى هو" زيادة في (ف).

^٦ "و" سقطت من (ف).

^٧ في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^٨ في (ع، ل): الثالث، بدل "الأول".

^٩ في (ف): ١٤/أ.

^{١٠} في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^{١١} "أمة" زيادة في (ع).

^{١٢} في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^{١٣} في (ف): ان، بنقصان الباء.

^{١٤} في (ف، ل): اظهركم، بدل "أيديكم".

^{١٥} "هو" زيادة في (ف).

^{١٦} سفر أول يوحنا، ٤.

^{١٧} "أتبع و" زيادة في (ع).

^{١٨} "و يظهر الخوارق فان اعترف و شهد" زيادة في (ف).

^{١٩} في (ف): و أقرّ، بدل "فاقر".

^{٢٠} في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^{٢١} "ألقيها إلى مريم عليهما السلام" سقطت من (ل).

اسم الله^١ إليهم^٢ و تعليمه به إيتاهم فذلك [١١١] الوحي كان صادقًا من الله/٣ أرسل إليكم. فآمنوا به و أطيعوه لأنه رسول من الله جاء إليكم بالبينات.

و كلّ نفسٍ قد^٤ جاءكم بالوحي و الخوارق و لم يعترف^٥ بأن عيسى عليه السلام^٦ روح من الله و كلمته ألقيا إلى مريم عليهما السلام، بل كان منكرًا^٧ له عليه السلام،^٨ فإذا كان منكرًا إليه^٩ كان^{١٠} من الشيطان وسوسة. بل هو الدجال الكذاب الذي قيل سيأتي^{١١} في آخر الزمان و هو غاية الإضلال. و اطلاق وسوسة الشيطان في الإنجيل بالوحي كان كما قال الله تعالى في القرآن المجيد^{١٢} ﴿وَإِنَّ الشَّيَاطِينَ لَيُوحُونَ إِلَىٰ أَوْلِيَائِهِمْ لِيُجَادِلُوكُمْ﴾^{١٣} أي ليوَسوسون على من أطاعوهم من الكفار و هذا الذي حكى^{١٤} عن يوحنا الحواري صاحب الإنجيل.^{١٥} و هذا النقل كان أوثق الدليل إليهم بنبوّة نبينا محمد عليه الصلوة و السلام.^{١٦} فالحق واضح فمن شاء فاليؤمن و من شاء فاليكفر.

فَالْبَارَقِلِطُسُ أوله بالباء الموحدة في الإنجيل السرياني و بالفاء في الترجمة إلى^{١٧} العربي. لأن القاعدة في نقل لفظ العجمي إلى العربي على أن يبدل [١١ب] نو

^١ "تعالى" زيادة في (ف، ل).
^٢ في (ف، ل): فيهم، بدل "إليهم".
^٣ في (ل): ١٠/أ.
^٤ "قد" سقطت من (ف).
^٥ "و لم يقرّ" زيادة في (ف).
^٦ في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".
^٧ في (ف): ١٤/ب.
^٨ "عليه السلام" سقطت من (ل).
^٩ في (ف): له عليه السلام، بدل "إليه" و "عليه السلام" زيادة في (ل).
^{١٠} في (ف، ل): فهو، بدل "كان".
^{١١} في (ف): ليأتي، بدل "سيأتي".
^{١٢} في (ف، ل): العظيم، بدل "المجيد".
^{١٣} سورة الانعام: ١٢١/٦.
^{١٤} في (ف): محكي، بدل "حكى".
^{١٥} "صاحب الإنجيل" سقطت من (ف، ل).
^{١٦} في (ل): صلى الله عليه و سلم، بدل "عليه الصلوة و السلام".
^{١٧} "الترجمة إلى" سقطت من (ف، ل).

الباء إلى الفاء كهذا اللَّفْظ و كالفردوس^١ و نحوه. و إن كان المنقول من ذي الواو يبدل إلى الباء كإبراهيم و يعقوب و آبنِيَامِن/^٢ و غيرها. و إن كان المنقول من ذي الياء يبدل إلى الهاء مثل آهِيًا شِرَاهِيًا و من ذي الهمزة يبدل إلى الحاء كنوح ع م.^٣

قال العلامة التفتازاني و معنى الفارقليط كاشف الخفيات. و أنا أقول معناه الجيد أي خصاله المرضية كثيرة إن كان مشتقا من بَارَاقْلُوس. أو بمعنى الحامد، إن كان مِن بَارَاقْلُطُس أو بمعنى المأمول و المرجو، إن كان من بَارَاقْلُطُس.^٤ أو بمعنى^٥ الشفيع إلى الله تعالى^٦ كما ذكر في لغات السرياني^٧ إن البَارَاقْلُطُس من يشفع إلى الله تعالى بأن يقبل عبادة الخلق و دعاءهم أو بمعنى العابد مبالغة، إن كان من بَارَاقْلُطُوس فإن معناه من يببالغ في العبادة لله تعالى. لأن ما اشتق منه الفعل و غيره في لغات السرياني و اليوناني و العبري^٨ [١١٢] ليست كما في العربي. بل تارة يزداد فيه حرف و تارة ينقص منه حرف و حرفان. و قد يبدل حرفه أو حرفاه إلى حرف آخر أو إلى حرفان آخران كما قالوا في عيسى ع م^٩ «إِسْوس». فإنه مشتق من إِيَّاسَاس. و المعنى السعادة و الموهوب إن كان سُرِيَانِيًا. و إن كان العبراني كما قال المفسرون/^{١٠} كان معناه المعمر إلى دهر الداهرين.^{١١}

^١ في (ل): ١٠/ب.

^٢ في (ف): ١٥/أ.

^٣ و إن كان المنقول من ذي الياء يبدل إلى الهاء مثل آهِيًا شِرَاهِيًا و من ذي الهمزة يبدل إلى الحاء كنوح ع م سقطت من (ف).

^٤ عبارة "المأمول و المرجو، إن كان من بَارَاقْلُطُس" في هامش في (ل).

^٥ "أو بمعنى" سقطت من (ل).

^٦ "تعالى" سقطت من (ف، ل).

^٧ "من" زيادة في (ع).

^٨ في (ف، ل): العبراني، بدل "العبري".

^٩ في (ف، ل): عليه السلام، بدل "ع م".

^{١٠} في (ف): ١٥/ب.

^{١١} في (ل): ١١/أ.

و حاصل المعنى لقد أخبرني الله بأن ابشركم برسولٍ آخر^١ سيأتي^٢ من بعدي و هو مساو إليّ في النبوة. و أيضاً^٣ كان معه روح الحقيقة و الصدق الذي ينبثق من^٤ الله تعالى.^٥ و ليس الاستطاعة لأهل الدنيا أن يعلمونه. لأنهم^٦ لا يشاهدونه لأنه^٧ ليس لهم إدراك أن يدركونه و ليس لهم البصائر حتى^٨ تبصرونه. و أنتم تدركونه لأنه كان معكم و أنتم معه.^٩ و هذا خطاب للحواريين بهذه العبارة: «أَعْوَدِسْ أَعْبَامَ ثُونَلُوغُنْمُ دِرِسِ كُو بَادِرْمُ آعَابِسِ أَفْطُونُ كَبْرُوسُ أَفْطُونُ أَلُوسُو مَتَاكُونِ بَارَقُطُونُ بِيَسُو مَنْ» [١٢ب] إلى الآخر. أي لو كان واحداً منكم يحبني و يحفظ الكلام الذي أنا كلمته^{١٠} بأمر الله تعالى. لقد يحبّه الله تعالى.^{١١} و أنا إليه آتي^{١٢} و أصنع^{١٣} له منزلاً. و مَنْ لا يحبني ليس^{١٤} يحفظ كلامي و الكلمة التي تسمعونها ليست من عندي^{١٥} بل للآب الذي بعثني^{١٦} إليكم. و الآن^{١٧} كلمتكم بهذا لأنني مقيم عندكم.^{١٨}

^١ في (ف، ل): مثلي، بدل "آخر".

^٢ في (ل): يأتي، بنقصان الساء.

^٣ "هو مساو إليّ في النبوة و أيضاً" سقطت من (ف، ل).

^٤ "عند" زيادة في (ل).

^٥ "تعالى" سقطت من (ف، ل).

^٦ في (ف): فانهم.

^٧ في (ل): فانهم.

^٨ في (ف): إن، بدل "حتى".

^٩ يوحنا ١٦: ١٧، ١٧.

^{١٠} في (ف): قلته، بدل "كلمته".

^{١١} "تعالى" سقطت من (ف، ل).

^{١٢} في (ل): ناتي، بدل "آتي".

^{١٣} في (ف، ل): عنده نصنع، بدل "أصنع".

^{١٤} في (ف): لا، بدل "ليس".

^{١٥} في (ف، ل): لي، بدل "من عندي".

^{١٦} في (ف، ل): ارسلني، بدل "بعثني".

^{١٧} "و الآن" سقطت من (ل).

^{١٨} يوحنا ٢٣: ٢٥-٢٥. في (ف، ل): عندكم مقيم، بدل "مقيم عندكم" و "معكم" زيادة في (ف).

«أَوْزَ بَارْقَلِطُسَ دُوبَ نَوْمَانُو أَيُونُ أُويمَسِ/ أُوْبَادِرْآنُ دُواوْنُمَادِيمِ إِكْنُوسِ إِمَاسِ»
 ذَذَاكْسِ بَنْدَا/ ٢ كَايُومِنْسِ إِمَاسِ بَانْدَا أَيُونُ إِمِنْ. أي ٣ و لكن الفَارَقْلِيْطِ الَّذِي كَانَ
 مَعَهُ الرُّوحَ الْقُدْسَ يُرْسِلُهُ أَبِي بِاسْمِي هُوَ يَعْظَمُكُمْ وَ يَعْلَمُكُمْ ٤ كَلَّ شَيْءٍ وَ يَذْكُرْكُمْ
 بِكَلِّ مَا قَلْتَهُ لَكُمْ. ٥ وَ لِهَذِهِ الْآيَةِ ٦ كَانَ الْإِشَارَةُ فِي الْقُرْآنِ ٧ حَيْثُ قَالَ اللهُ تَبَارَكَ ٨ وَ
 تَعَالَى ٩ (لِيُظْهِرَهُ عَلَى الدِّينِ كُلِّهِ) ٩ وَ قَوْلُهُ (ثُمَّ إِنَّ عَلَيْنَا بَيَانَهُ) ١٠.

وَ قَوْلُهُ عَلَيْهِ السَّلَامُ ١١ فِي الْإِنْجِيلِ 'يُرْسِلُهُ أَبِي بِاسْمِي'، قَالَ الْفَاضِلُ التَّفْتَازَانِي فِي
 شَرْحِ الْمَقَاصِدِ "وَ قَوْلُ عَيْسَى عَلَيْهِ السَّلَامُ ١٢ فِي الْإِنْجِيلِ 'يُرْسِلُهُ أَبِي
 بِاسْمِي' [١١٣] يَعْنِي بِالنَّبُوَّةِ وَ مَعْنَى الْفَارَقْلِيْطِ كَاشِفِ الْخَفِيَّاتِ". أَقُولُ تَفْسِيرَ لَفْظِ
 الْاسْمِ بِالنَّبُوَّةِ لَيْسَتْ ١٣ عَلَى مَا يَنْبَغِي فِي هَذِهِ الْعِبَارَةِ. لِأَنَّهُ لَمْ يَسْمَعْ صَيْرُورَةَ لَفْظِ
 النَّبِيِّ أَوْ النَّبُوَّةِ عَلَمًا لِأَحَدٍ. وَ أَيْضًا قَالَ الشَّيْخُ شَهَابُ الدِّينِ السَّهْرُورْدِي فِي هِيَآكِلِ
 نُورِهِ ١٤ "إِنَّ الْمُرَادَ بِقَوْلِهِ عَلَيْهِ السَّلَامُ 'يُرْسِلُهُ أَبِي بِاسْمِي' بَأَنَّ الْمَسِيحَ يَمْسُحُ
 بِالنُّورِ. فَالنَّبِيُّ ١٥ عَلَيْهِمَا السَّلَامُ ١٦ كَانَ مَمْسُوحًا بِالنُّورِ. وَ لِهَذِهِ الْمُنَاسِبَةِ قَالَ يُرْسِلُهُ
 أَبِي بِاسْمِي". فَهَذَا التَّوْجِيهِ أَيْضًا لَيْسَ بِحَسَنٍ. لِأَنَّ أَكْثَرَ الْمَفْسَّرِينَ قَالُوا بِأَنَّ لَفْظَ
 الْمَسِيحِ عِبْرِيٌّ وَ مَعْنَاهُ الْمُبَارَكُ. ١٧ فَلَيْسَ بِعَرَبِيٍّ حَتَّى يَكُونَ مَعْنَاهُ مَمْسُوحًا بِالنُّورِ.

١ في (ف): ١٦/أ.

٢ في (ل): ١١/ب.

٣ في (ف): إلى آخره يعني، بدل "أي".

٤ "و يمنحكم" زيادة في (ف، ل).

٥ يوحنا ٢٦١٤.

٦ "قد" زيادة في (ف، ل).

٧ "التقديم" زيادة في (ف).

٨ "تبارك" سقطت من (ف).

٩ سورة الصف: ٩/٦١.

١٠ سورة القيمة: ١٩١٧٥.

١١ في (ف): ع م، بدل "عليه السلام".

١٢ في (ف): ع م، بدل "عليه السلام".

١٣ في (ف): ليس، بدل "ليست".

١٤ في (ل): هياكله، بدل "هياكل نوره".

١٥ في (ف): ١٦/ب.

١٦ "أيضا" زيادة في (ف).

١٧ في (ل): ١٢/أ.

و إن قالوا بأنه مشتق من المسح لأنه مسح بالبركة أو بما طهره من الذنوب أو مسح الأرض و لم يقم في موضع أو مسحه جبرائيل عليه السلام.

بل المراد من قوله 'يرسله أبي باسمي' إن المسيح في لغة السرياني و في الإنجيل سُمِّي خِرِسْتُوسَ و معناه الحامد أو المحمود. لأنّ هذا اللفظ مأخوذ من أَوْخَارِسْتُوسَ يعني أحمدك. كما يقال [١٣|ب] في لغاتهم «أَوْخَارِسْتُوسَ تَنَمُّ» يعني أحمدك اللهم «كَأَوْخَارِسْتُوسَ نُؤنْتُونُ» يعني أنا أحمد الله «كَأَوْخَارِسْتُوسَ طُونِبَلَسْتِمَ كَدُونِكِرُومُ» يعني أنا أحمد خالقي و^٢ ربّي. فلهذه المناسبة قال يُرْسِلُهُ أَبِي بِاسْمِي.^٣

كما قال الله تبارك و تعالى/^٤ في القرآن الصادق^٥ حكاية عن عيسى عليه السلام ﴿وَ إِذْ قَالَ عِيسَى ابْنُ مَرْيَمَ يَا بَنِي إِسْرَائِيلَ إِنِّي رَسُولُ اللَّهِ إِلَيْكُمْ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيَّ مِنَ النُّورِ مَبَشِّرًا بِرَسُولٍ يَأْتِي مِنْ بَعْدِي اسْمُهُ أَحْمَدٌ﴾.^٦ أي كما كان اسمي كذلك الحامد أو المحمود هو كذلك كان حامدًا أو محمودًا مبالغة.^٧ أي جميع الأنبياء حامدون أو محمودون لما فيهم من الخصال الحميدة. و هو/^٨ أكثر مبالغة و أجمع الفضائل و المحاسن التي يحمد بها. لأن الهمزة في أحمد إما لتفضيل الفاعل أو المفعول.^٩

«إِيرِينُ أَفِيمَ امِنْ إِرِينْدِنِ آمِ ذِدُومِ امِنْ» إلى آخره. أي السلام.^{١٠} أستودعكم سلام الله

^١ "أنا" سقطت من (ف، ل).

^٢ "و" سقطت من (ل).

^٣ "و" زيادة في (ل).

^٤ في (ف): ١٧/١.

^٥ في (ف، ل): العظیم، بدل "الصادق".

^٦ سورة الصف: ٦١/٦.

^٧ في (ف، ل): كنت حامدا أو محمودا هو كذلك الحامد أو المحمود، بدل "كان اسمي كذلك الحامد أو المحمود هو كذلك كان حامدًا أو محمودًا مبالغة".

^٨ في (ل): ١٢/ب.

^٩ "و هذه الآية كانت بما صدق لما ذكر في الإنجيل من قوله يرسله أبي باسمي أي بأحمد فكان معنى خِرِسْتُوسَ أيضا أحمد" زيادة في (ف).

^{١٠} في (ف): یعنی، بدل "أي السلام".

تعالى و سلامي^١ خاصة. أعطيتكم لست أعطيتكم كما أعطى و أمنح العالم.^٢
«كَذُنِ اِبْرِنِ [١٤] كِنِ اِرِيقِ اِمِنْ بَرِنِ يِنْسِنُ» الى آخر الآية.^٣ الآن^٤ قلت لكم و
أخبرتكم قبل أن يكون حتى إذا جاء^٥ إليكم تؤمنون^٦ به. فلست أكلمكم^٧ كثيراً.^٨

«أَكْدِ بُولًا لِأَلِيسِ مَثْمُونُ أَرْشَدَ عَزْرُ أَوْ دَوْفُوسُمْ أَرْخُونُ كَانِمِ أَوْ كِشْ أَوْ دَنُ» إلى آخر
الآية.^٩ فإن^{١٠} أَرْخُونُ^{١١} العالم يأتي و ليس له في شيء.^{١٢} و أيضاً هذا اللفظ كان
من المتشابهات. و لأجلها لم^{١٣} يعلموا معناه^{١٤} و كتبوه في الترجمة^{١٥} على هذا
اللفظ.^{١٦} فإن معناه أعني «أَرْشَدَ عَزْرُ أَوْ دَوْفُوسُمْ أَرْخُونُ» يعني يجيء من بعدي في
هذه^{١٧} الدنيا من كان مبدأ العالم.^{١٨} و ليس له^{١٩} في شيء يحتاج،^{٢٠} أو كان معناه

^١ في (ف): سلامي لأنه إذا جاء إليكم بلغوه السلام سلامي و سلام الله تعالى، في (ل): سلامي و سلام الله، بدل "سلام الله تعالى و سلامي".

^٢ يوحنا ٢٧/١٤.

^٣ في (ف، ل): و، بدل "الآية".

^٤ "قد" زيادة في (ف، ل).

^٥ في (ف): ١٧/ب.

^٦ في (ف): آمنوا، بدل "تؤمنون".

^٧ "كلاماً" زيادة في (ف).

^٨ يوحنا ٢٩/١٤، ٣٠.

^٩ في (ل): ه، بدل "الآية".

^{١٠} في (ل): لان.

^{١١} في (ل): اركون.

^{١٢} يوحنا ٣٠/١٤. في (ف): يعني سيأتي من بعدي في هذه الدنيا رجل ارخون يعني منعماً متمولاً و كان ذي الدولة و ذي الشأن لم يجيء مثله في هذه فإذا جاء إليكم هو لا يحتاج إلى شيء. و قال هذا القول لأنه عيسى عليه السلام كان يحتاج في بعض الاحكام إلى شريعة موسى عليهما السلام فلذا قال لا يحتاج إلى شيء لان شريعة محمد عليه الصلوة و السلام كانت اكمل الشرايع لا يحتاج إلى شريعة اخرى، بدل "فإن أَرْخُونُ العالم يأتي و ليس له في شيء".
^{١٣} في (ف، ل): فلم، بدل "و لأجلها لم".

^{١٤} "الحقيقتي" زيادة في (ف).

^{١٥} "إلى العربي" زيادة في (ف).

^{١٦} "السرياني يعني اركون العالم" زيادة في (ف).

^{١٧} "هذه" سقطت من (ل).

^{١٨} في (ف): هو السبب الأول، بدل "كان مبدأ العالم".

^{١٩} عبارة "قولي و ليس له أي لمحمد عليه السلام في شيء محتاج لان شريعة عليه السلام كانت اكمل الشرايع لا يحتاج إلى شريعة آخر لان شريعة عيسى عليه السلام كانت محتاجاً في بعض الاحكام إلى شريعة موسى عليه السلام. فلذلك قال في حق محمد ع م إذا جاء إليكم لا يحتاج إلى شيء لما يحتاج شريعتي في بعض الاحكام إلى التوراة" في هامش في (ع).

^{٢٠} في (ف): يحتاج في شيء، بدل "في شيء يحتاج".

من كان غنيّ العالم، أو كان ذو دولة العالم، أو كان معناه أول العالم.^٢ و هو محمّد عليه السلام.^٣ كما قال عليه السلام^٤ "أول ما خلق الله نوري"^٥ و قوله^٦ "لولاك لولاك لما خلقت الافلاك"^٧ و "كنت نبياً و آدم بين الماء و الطين"^٨.
«الينا بلووث اولو غس اولو غرا منوس اندونم افطون اود اميسانم زوران» أي^٩ و^{١٠}
لكن لتتم الكلمة التي كان مكتوباً في ناموسكم^{١١} انهم^{١٢} يبغضوني^{١٣} مجاناً «أودان
ذالت أو بارقلطس» [١٤/ب] أون اغويمسو امن بارانو باطروس اكينوس
ماريس^{١٤} أي^{١٥} لكن إذا جاء الفارقليط الذي أرسله إليكم^{١٦} - و ذكر في تفسير
ابن البرجان مقام أرسله^{١٧} أبعثه - من الأب^{١٨} روح الحق و الصدق و اليقين^{١٩}
الذي يثبت من^{٢٠} الأب هو يشهد لأجلي. و أنتم تشهدون لأنكم كنتم^{٢١} معي من

^١ في (ف): يجئ من بعدي من هو افضل الانام و أخير، بدل "من كان غنيّ العالم أو كان ذو دولة العالم أو كان معناه أول".

^٢ "أو كان معناه من كان غنيّ العالم أو كان ذو دولة العالم أو كان معناه أول العالم" سقطت من (ل).

^٣ في (ل): عليه الصلاة و السلام، بدل "عليه السلام".

^٤ "عليه السلام" سقطت من (ل).

^٥ العجلوني، كشف الخفاء و مزيل الالباس، ١، ٣١١. "و كنت نبياً و آدم بين الماء و الطين" زيادة في (ل).

^٦ "قوله" سقطت من (ل).

^٧ العجلوني، كشف الخفاء و مزيل الالباس، ٢، ٢٣٢. في (ل): ١٣/أ.

^٨ الترمذي، الجامع الكبير، ٦، ٧. في (ف، ل): كنت نبياً و آدم بين الماء و الطين و لولاك لولاك لما خلقت الافلاك، بدل "و قوله لولاك لولاك لما خلقت الافلاك و كنت نبياً و آدم بين الماء و الطين" و "الحمد لله الذي هدانا لهذا و جعلني من المسلمين الأخيار" زيادة في (ف).

^٩ في (ف): يعني، بدل "أي".

^{١٠} "أي و" سقطت من (ل).

^{١١} في (ف): ناموسهم، بدل "ناموسكم" و "يعني في التورية" زيادة في (ف).

^{١٢} في (ف): لانهم، بدل "انهم".

^{١٣} في (ف): يبغضونني، بدل "يبغضوني".

^{١٤} "الى آخر" زيادة في (ف، ل).

^{١٥} في (ف): يعني و، بدل "أي" و "أي" سقطت من (ل).

^{١٦} "من الاب" زيادة في (ف، ل).

^{١٧} "انا" زيادة في (ف).

^{١٨} فإذا جاء إليكم" زيادة في (ف) و "و ذكر في تفسير ابن البرجان مقام أرسله أبعثه من الاب" سقطت من (ل).

^{١٩} "و اليقين" سقطت من (ف، ل).

^{٢٠} "عند" زيادة في (ف، ل).

^{٢١} "كنتم" سقطت من (ل). في (ف): ١٨/ب.

الإبتداء.^١ و أنا^٢ كلمتكم بهذا لئلا تشكوا.^٣

«آلا دَأْفَنَّا لَلَالِقِ إِمْنُ» إلى الآخر. لكن^٤ كلمتكم بهذا حتَّى إذا جاء^٥ الساعة^٦ و هو^٧ جاء^٨ إليكم تتذكرون به إني^٩ قلت لكم. و ما أخبرتكم^{١٠} بهذا الكلام الذي هو تبشير محمد عليه السلام^{١١} من قبل لأنني كنت معكم. و الآن فإني^{١٢} ذاهب إلى من أرسلني وليس أحد منكم تسألني إلى أين^{١٣} تذهب. لكني أقول لكم الحق. إنه خير لكم أن انطلق. فإني إن لم انطلق لم يأتكم الفارق قليط. فأما إذا انطلقت أبعثه^{١٤} إليكم.^{١٥}

و قوله عليه السلام^{١٦} «أنا أبعثه^{١٧} إليكم من الأب، كان من قبيل اسناد المسبب إلى السبب. لأنه اسناد الإرسال و البعث^{١٨} الذي هو فعل الله تعالى^{١٩} إلى نفسه عليه السلام^{٢٠}. كان رفعه عليه السلام^{٢١} إلى السماء^{٢٢} سبب لمجيء محمد عليه

^١ يوحنا ١٥/٢٦، ٢٧.

^٢ في (ف): الآن، بدل "أنا" و "أنا" سقطت من (ل).

^٣ يوحنا ١١/٦.

^٤ في (ف): يعني لاجله، بدل "لكن".

^٥ في (ل): جاءت.

^٦ "ه" زيادة في (ف، ل).

^٧ "هو" سقطت من (ل).

^٨ في (ف): يجيء، بدل "جاء".

^٩ في (ف): بآتي، في (ل): آني، بدل "به آتى".

^{١٠} في (ف): لم أخبر بكم، بدل "ما أخبرتكم".

^{١١} في (ف): عليه الصلوة و السلام، بدل "عليه السلام". عبارة "الكلام الذي هو تبشير محمد عليه السلام" في هامش في (ل).

^{١٢} في (ف): فإني الآن، بدل "و الآن فإني".

^{١٣} "تريد أن" زيادة في (ف).

^{١٤} في (ل): أرسله، بدل "أبعثه".

^{١٥} يوحنا ٤/١٦-٧.

^{١٦} "عليه السلام" سقطت من (ل).

^{١٧} في (ل): أرسله، بدل "أبعثه".

^{١٨} "و البعث" سقطت من (ل).

^{١٩} "تعالى" سقطت من (ل).

^{٢٠} في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^{٢١} في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^{٢٢} في (ل): ١٣/ب.

السلام. [١١٥] كما قال لولا أكون ذاهبًا فالفارق قليل لا يجيء إليكم. فإذا ذهبت^١ أرسله^٢ إليكم أي^٣ سيأتي إليكم لا محالة.

فكان إسناد فعل الله الذي^٤ هو الإرسال إلى السبب الذي هو رفعه عليه السلام^٥ من الدنيا من قبيل المجاز العقلي. كما في القرآن كثيرا ما وقع نحو ﴿وَإِذَا تُكَلِّمَتْ عَلَيْهِمْ آيَاتُهُ زَانَتْهُمْ إِيمَانًا﴾^٦ وغيرها. أو كان من قبيل ذكر الملزوم و ارادة اللازم. لأن الإرسال ملزوم و التبشير به لازم. و ذكر الإرسال الذي هو الملزوم و اراد التبشير الذي هو اللازم. و لا يعلم تأويله إلا الله و الراسخون في العلم.

«كَالَّذِينَ أَكْبَدُوا كَيْفَ دُنِقُوا سَمُونَ» الى آخره.^٧ أي فإذا جاء ذلك^٨ عليه السلام^٩ فهو يُوبِّحُ العالم^{١٠} على الذنب و على البر و على العدل. إمّا على الذنب فلأنهم لم يؤمنوا بي. و إمّا على البر^{١١} فلأنني منطلق إلى الأب و لستم ترونني. و إمّا على الحكم^{١٢} فإن أرخون العالم يعني مبدأ العالم^{١٣} يدان العالم أي يدعوهم إلى دينه.^{١٤} لأن له طاعة و عادة و طريق و/ علامة و شان و جزاء^{١٥} و مكافات. يقال [١١٥ب] "دانه دينا"^{١٦} أجزاءه و يقال "كما تدين تدان" أي كما تجازي

^١ في (ع): ذاهبت اذهب ، بدل "ذهبت".

^٢ "و ابعثه" زيادة في (ف).

^٣ في (ف): يعني، بدل "أي".

^٤ في (ف): ١٩/أ.

^٥ في (ف): ع م، بدل "عليه السلام".

^٦ سورة الأنفال: ٢/٨.

^٧ " الى آخره" سقطت من (ف).

^٨ "المبشر يعني محمد" زيادة في (ف).

^٩ "عليه السلام" سقطت من (ل).

^{١٠} "أي يميزه" زيادة في (ع) و "على الذنب و على البر و على الحكم إمّا" سقطت من (ع).

^{١١} "و الصلاح" زيادة في (ع).

^{١٢} "و العدل" زيادة في (ع).

^{١٣} في (ف): رحمة العالم كما قال الله في القرآن الكريم ﴿وَمَا أَرْسَلْنَاكَ إِلَّا رَحْمَةً لِّلْعَالَمِينَ﴾ يعني إذا جاء هو، بدل "مبدأ العالم".

^{١٤} يوحنا: ١١-٨١٦.

^{١٥} في (ف): ١٩/ب.

^{١٦} في (ل): ١٤/أ.

^{١٧} "أي" زيادة في (ف).

تجازي بفعلك و بحسب ما عملت. و قوله تعالى ﴿إِنَّا لَمَدِينُونَ﴾^١ أي مجزيون. و منه "الدَّيَّان" في صفة الله تعالى. و هو عالم بديني أي بحالي و شاتي و "دانه يدينه ديناً" أي أدله و استبعده. و "دان له بدينه" أي اطاعه. و منه الدَّين و الجمع الاديان. و "دانه" بكذا "ديانة" أي مطيع. و "دينته تديننا" أي و كلّه إلى دينه.

«إِدْبُؤَلَا أَحُو لَعُو إِمْنِ أَلُونَنَاسَتَ وَاسْتَانِذِينَ آرِد» أي^٢ إِنْ لِي كَلَامًا كَثِيرًا أُرِيدُ أَنْ أَقُولَهُ^٣ لَكُمْ وَ لَكُنْكُمْ^٤ لَسْتُمْ تَطِيقُونَ حَمَلَهُ وَ حَفْظَهُ^٥ فِي الْحَالِ^٦. «أَوْدَانُ ذَالَتْ إِكْنُوسُ نُوبِنُومَادِسُ الْإِيَّاسِ» إلى آخر. أي فإذا^٧ جاء^٨ النَّذِيرُ الَّذِي كَانَ عِنْدَهُ رُوحَ الْحَقِّ وَ الصِّدْقِ^٩ وَ الْيَقِينِ هُوَ يَعْلَمُكُمْ وَ يَمْتَحِكُمْ جَمِيعَ^{١٠} الْحَقِّ. لِأَنَّهُ^{١١} لَيْسَ يَنْطِقُ مِنْ عِنْدِهِ، بَلْ يَتَكَلَّمُ بِكَلِّ مَا يَسْمَعُ^{١٢} مِنْ الْحَقِّ وَ^{١٣} يَخْبِرُكُمْ بِكَلِّ مَا يَأْتِي مِنْ بَعْدِهِ؛^{١٤} كَنْزُولِي مِنَ السَّمَاءِ إِلَى الْأَرْضِ وَ طُلُوعِ الشَّمْسِ مِنَ الْمَغْرِبِ وَ إِغْلَاقِ بَابِ التَّوْبَةِ وَ ظَهْورِ^{١٥} الدَّجَالِ الكَذَّابِ^{١٦} وَ غَيْرِهَا مِنَ الْعِلْمَاتِ الْجَلِيلَةِ وَ الْخَفِيَّةِ.

^١ سورة الصافات: ٣٧/٥٣.

^٢ في (ف): يعنى، بدل "أي".

^٣ في (ف): أقول به، بدل "أقوله".

^٤ في (ف): لكن انتم، بدل "لكنكم".

^٥ في (ف): حفظه و حمله.

^٦ يوحنا: ١٢١٦. في (ل): الآن، بدل "في الحال".

^٧ في (ف): يعنى إذا، بدل "أي فإذا".

^٨ "النبي" زيادة في (ف).

^٩ في (ف): روح الصدق و الحق.

^{١٠} "الصدق و" زيادة في (ف).

^{١١} في (ف): فانه، بدل "لانه".

^{١٢} في (ف): ٢٠/أ.

^{١٣} "هو" زيادة في (ف).

^{١٤} يوحنا: ١٣١٦.

^{١٥} "بنى الاصفرو" زيادة في (ف).

^{١٦} "و اغلاق باب التوبة و ظهور الدجال الكذاب" سقطت من (ل) و "و ظهور دابة الارض و فتح رومية الكبرى من قبل هذه الظهورات" زيادة في (ف).

و هو^١ يمجّدي. لأنه يأخذ [١١٦] ممّا هو لي من^٢ النبوة و الشريعة و غيرها.^٣ و يخبركم^٤ جميع ما للأب^٥ و من المتشابهات التي وقعت في الأناجيل ما قال الله تبارك و تعالى على لسان عيسى عليه السلام.^٦

«أَبِينَا سَعَزَ كَأَدُو قَادِمٍ قَائِمٍ أَدْبَسَاسَ كَأَبُودِ سَادِمٍ كِسْتُوسَ إِمِنْ كَسِنَا غَيْدِمَ بَيْنُوسَ كَبَرِ وَالِدِمَ إِسْ دَنِيَسَا كَأَبُوكِبَسَادِمَ أَنْ فَلَكَي إِمِنْ كَالشَّدَ بَرُوسَمَ». قال الله تبارك و تعالى لِعِبَادِهِ الصَّالِحِينَ الَّذِينَ هُمْ أَصْحَابُ الْيَمِينِ: "كنت جائعًا و أطعمتُموني و كنت عطشانًا و شربتُموني و كنت^٧ مُسَافِرًا فاضفتُموني و أكرمتُموني و كنت عريانًا فلبستُموني و كنت مريضًا و جئتُم^٨ في عيادتي و كنت في السجن محبوسًا و جئتُم إليّ.^٩ و قال^{١٠} بعكسه^{١١} لأصحاب الشمال.^{١٢}

هكذا قال الله تبارك و تعالى لموسى عليه السلام: "مرضت فلم تعدني". فقال: "يا رب و كيف ذلك؟" قال: "مرض عبيدي فلان فلم تعده و لو عدته لوجدتني عنده". و هذه المناسبة لا يظهر إلا بالمواظبة^{١٤} على النوافل بعد أداء الفرائض. و قد ورد في الخبر الصحيح عن الله تعالى: "ما تقرب متقربون إليّ بمثل أداء ما افترضت عليه [١٦/ب] و لا يزال العبد يتقرب إليّ بالنوافل حتى أحبه. فإذا أحببته كنت

^١ في (ف): هذا النبي إذا جاء، بدل "هو".

^٢ "الرسالة و" زيادة في (ف).

^٣ يوحنا ١٤/١٦.

^٤ "من" زيادة ف (ف).

^٥ في (ل): ١٤/ب.

^٦ في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^٧ في (ف، ل): و قال لأصحاب، بدل "الذين هم أصحاب".

^٨ في (ف): ٢٠/ب.

^٩ في (ل): كنتم، بدل "جنتم".

^{١٠} متا ٣٥/٢٥.

^{١١} "الله تبارك و تعالى" زيادة في (ف).

^{١٢} في (ف): بعكس هذا القول، بدل "بعكسه".

^{١٣} متا ٤١/٢٥.

^{١٤} في (ف): بالمواظبة.

سمعه الذي تسمع به و بصره الذي يبصر به و لسانه الذي ينطق به^١ و يده التي يبطش و رجله التي يمشي بها.^٢

و^٣ أيضا ورد في الحديث "إن الله خلق آدم على صورته"^٤ و في رواية "على صورة الرحمن"^٥. و أيضا^٦ مذكور في ابتداء التوراة و كذلك^٧ مذكور في الإنجيل بعينه. و ظن^٨ القاصرون أن لا صورة إلا الصورة الظاهرة المدركة بالحواس. و شبهوا و جسموا و صوروا. تعالى الله رب العالمين عما يقول الجاهلون علوا كبيرا.

فالمراد من "القرب" هو قرب العبد من الله تعالى في الصفات التي أمر فيها بالإقتداء و التخلق بأخلاق الربوبية حتى قيل تخلقوا^٩ بأخلق الله. و ذلك في اكتساب محامد الصفات التي هي من صفات إلهية^{١٠} من العلم و البر و الإحسان و اللطف و إفاضة الرحمة و الخير على الخلق و النصيحة لهم و إرشادهم إلى الحق و منعهم من الباطل إلى غير ذلك من مكارم الشريعة. فكل ذلك تقرب من الله سبحانه. لا بمعنى طلب القرب [١٧] بالمكان بل بالصفات.

فقد ذهب بعض القاصرين إلى التشبه الظاهرة و مالوا إليه. و بعضهم تجاوزوا الحد المناسبة و ذهبوا إلى الاتحاد و قالوا بالحلول. حتى قال بعضهم أنا الحق في حالة غير الإستغراق و المحو. و ضلّ النصارى في عيسى عليه السلام^{١١} فقالوا

^١ في (ل): ١٥/أ.

^٢ البخاري، كتاب الرقاق، ٣٨. "و رجله التي يمشي بها" سقطت من (ف) و "بها" سقطت من (ل).

^٣ ذكر جمع قواه و "زيادة في (ف).

^٤ البخاري، كتاب الاستئذان، ١.

^٥ عبارة "ورد في الحديث "إن الله خلق آدم على صورته" و في رواية "على صورة الرحمن" في هامش في (ل).

^٦ "هذا الحديث" زيادة في (ف) و "هذا" زيادة في (ل).

^٧ "أيضا" زيادة في (ف، ل).

^٨ في (ف): ٢١/أ.

^٩ "بالاخلاق اي" زيادة في (ف).

^{١٠} في (ف): الالهية.

^{١١} في (ل): ١٥/ب.

هو الإله. و قال الآخرون منهم تدرع النَّاسوت باللاهوت.^١ و بعضهم قالوا اتَّحد به. و أمَّا الَّذي انكشف لهم استحالة الاتحاد و الحلول و اتَّضح لهم نور من انوار الله تعالى فهم الأقلون. و عبده الضعيف كان منهم.

و لو ذكرت ما في التورية و الزبور من وصف نبينا محمد عليه الصلوة و السلام أطل^٢ الرِّسالة. فلنذكر من بعض اصطلاح المشايخ الصوفية.

بسم الله الرحمن الرحيم.^٣ الحمد لله الَّذي انسلخ به^٤ قلوبنا من شرِّ إلى خير و فاض^٥ إليها من نور الأنوار و فتح لنا عيون الأبصار و كشف عنا^٦ سرَّ الأسرار و رفع منَّا^٧ ستور الأستار. و الصلاة و السلام على رسوله محمد نور الأنوار و سيّد الأبرار و حبيب [١٧ب] الجبار و بشير الغفار^٨ و على آله^٩ الطَّيِّبين الطاهرين الأخير.^{١٠}

أمَّا بعد:

فإنهم^{١١} نقلوا^{١٢} عن عيسى عليه السلام^{١٣} في الإنجيل أن يلج ملكوت السموات من لم يولد مرتين. و ذكر في الإنجيل^{١٤} يُوحنا من لم يولد تكررًا لن ير ملكوت الله تعالى. و عبارته على هذا المنوال: «أمن آمن لَعَسَ/ ^{١٥} أَنَّمِدِسْ يَنْبِي أَنُوتُنْ أُذْنَاد

^١ في (ف): ٢١/ب.

^٢ في (ف): لطلت، بدل "لطل".

^٣ "الصوفية بسم الله الرحمن الرحيم" سقطت من (ل).

^٤ "به" سقطت من (ل).

^٥ في (ع): فاص.

^٦ في (ل): لنا، بدل "عنا" و "من" زيادة في (ل).

^٧ في (ل): عنا، بدل "منَّا".

^٨ "و نذير القهار و قاصع الكفار و فاضح الفجار" زيادة في (ل).

^٩ في (ل): آل و اصحابه، بدل "آله".

^{١٠} "الصوفية بسم الله الرحمن الرحيم الحمد لله الَّذي انسلخ به قلوبنا من شرِّ إلى خير و فاض إليها من نور الأنوار و فتح لنا عيون الإبصار و كشف عنا سرَّ الأسرار و رفع منَّا ستور الأستار و الصلاة و السلام على رسوله محمد نور الأنوار و سيّد الأبرار و حبيب الجبار و بشير الغفار و على آله الطَّيِّبين الطاهرين الأخير" سقطت من (ف).

^{١١} في (ل): انهم، بنقصان الفاء.

^{١٢} في (ع): نقولوا.

^{١٣} في (ل): ع م، بدل "عليه السلام".

^{١٤} "الَّذي نقله" زيادة في (ف).

^{١٥} في (ل): ١٦/أ.

إِذْ نُوهِوا أَنْ يُبَدِّلُوا آيَاتِنَا وَيُنَادِوْا رَبَّهُمْ بِالْغُبُورِ ۖ يُرْسِلُ فِيهِمُ الرِّيحَ عِشَاءً يَبُوءُونَ لَئِنْ رَأَوْا سَحَابًا لَأَرْسِلْنَ فِيهِ غَمَامًا مُبَدَّلًا ۚ يَعْنِي إِعْلَمُ وَ صَدَّقَ مَنْ لَمْ يُولَدْ دَفْعَةً ثَانِيَةً لَنْ يَسْتَطِيعَ^١ أَنْ يَرَى مَلَكُوتَ اللَّهِ تَعَالَى^٢.

و جاء إليه عليه السلام ليلاً^٣ رجل من بني إسرائيل اسمه نِفُودِيمِسُ و سئل عليه السلام^٤ و قال: رَاوٍ يَعْنِي يَا مَعْلَمُ! كَيْفَ يُمْكِنُ لِلْإِنْسَانِ^٥ دَفْعَةً^٦ ثَانِيَةً^٧ أَنْ يَلْجَأَ^٨ فِي بَطْنِ أُمِّهِ و أَنْ يُولَدَ^٩/١٠ تَكَرَّرًا^{١١}؟ قَالَ عِيسَى ع م^{١٢}: أَنْتَ مَعْدُودٌ مِنْ عُلَمَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ و لِمَ لَا تَعْلَمُ تَكَرَّرَ و لَادَةً^{١٣} «أَمِنْ أَمِنْ لَعَسَ» يَعْنِي إِعْلَمُ و صَدَّقَ مَا أَقُولُ لَكَ يَا نِفُودِيمِسُ^{١٤}. الْحَقُّ الْحَقُّ مَنْ لَمْ يُولَدْ مِنَ الْمَاءِ و الرُّوحِ^{١٥} لَنْ يَسْتَطِيعَ^{١٦} أَنْ يَلْجَأَ فِي مَلَكُوتِ اللَّهِ. «دُبِّيئِمْنُونُ أَكْنِسْ سَارْقُوسَ» أَي مَن كَانَ مَوْلُودًا^{١٧} مِنَ الْجِسْمِ كَانَ أَيْضًا جِسْمًا. «سَارْقِسْ أَسْتِ كَدُو يَبِيئُونُ أَكْدُبْنَوْمًا» [١٨] دُوسٌ بِنَوْمًا أَسْتِ أَي و مَن كَانَ مَوْلُودًا^{١٨} مِنَ الرُّوحِ صَارَ أَيْضًا رُوحًا^{١٩}.

^١ في (ل): يقدر، بدل "يستطيع" و "و لن يقدر" زيادة في (ف).
^٢ يوحنا: ٣٣.

^٣ في (ل): سئل، بدل "جاء إليه عليه السلام ليلاً".

^٤ في (ف): و سئل رجل من علماء بني إسرائيل اسمه نِفُودِيمِسُ حين جاءه ليلاً، بدل "و جاء إليه عليه السلام ليلاً رجل من بني إسرائيل اسمه نِفُودِيمِسُ و سئل عليه السلام".

^٥ "رَاوٍ يَعْنِي يَا مَعْلَمُ" سقطت من (ف) و "و سئل عليه السلام و قال رَاوٍ يَعْنِي يَا مَعْلَمُ" سقطت من (ل).

^٦ في (ف): للمرء، بدل "للإنسان".

^٧ "دَفْعَةً" سقطت من (ل).

^٨ "دَفْعَةً ثَانِيَةً" سقطت من (ف).

^٩ "ثَانِيًا" زيادة في (ف).

^{١٠} في (ف): ٢٢/أ.

^{١١} يوحنا ١١٣-٤. في (ل): ثَانِيًا، بدل "تَكَرَّرًا".

^{١٢} في (ف): عليه السلام، بدل "ع م".

^{١٣} "أَنْتَ مَعْدُودٌ مِنْ عُلَمَاءِ بَنِي إِسْرَائِيلَ و لَمْ لَا تَعْلَمُ تَكَرَّرَ و لَادَةً" سقطت من (ف، ل).

^{١٤} "يَا نِفُودِيمِسُ" سقطت من (ف، ل).

^{١٥} "لَنْ يَقْدِرَ و" زيادة في (ف).

^{١٦} في (ل): يقدر، بدل "يستطيع".

^{١٧} في (ل): وُلِدَ، بدل "كَانَ مَوْلُودًا".

^{١٨} في (ف): وُلِدَ، بدل "مَوْلُودًا" و في (ل): يُولَدُ، بدل "كَانَ مَوْلُودًا".

^{١٩} يوحنا ١٠-٥١٣.

و ذكر في إنجيل^١ مَّا «أَنْكِنِي دُورًا بُرُوسِثُونَ إِمَائِدَ دُوَيْتُو لَعُونِدَسَ دِسَ آرَامِيَزُونَ
 أَسْتِنَ أُنْدُوَ أَسَلِيَا دُونَ أورانُونَ كَبْرُوسَ قَالَسَا مَنُوسَ أُيْسُوسَ بَدِيُونُ». ^٢ / أي ^٣ و في
 تلك السّاعة جاء التلاميذ إلى عيسى عليه السلام^٤ و قالوا له مَنْ كان^٥ العظيم في
 ملكوت السموات؟ فَذَعَا طِفْلاً و أقامه في وَسَطِهِمْ و قال: الحقّ الحقّ ما^٦ أقول لكم.
 إن لم ترجعوا و تصيرون مثل هذا الصبيان لا تدخلون^٧ ملكوت السموات و من
 اتّضع مثل هذا الصّبي^٨ فهذا هو العظيم في ملكوت^٩ السّموات. و من قبل صبيّاً
 مثل هذا باسمي فقد قبلني. فمن شكّ في أحد هؤلاء الصغار المؤمنين فخير له أن
 يعلّق في عنقه حجر الرّحي و يغرق في البحر.^{١٠}

و قال الله تبارك و تعالى في القرآن الجليل^{١١} ﴿وَآتِلْ عَلَيْهِمْ نَبَأَ الَّذِي آتَيْنَاهُ آيَاتِنَا
 فَانْسَلَخَ مِنْهَا﴾ ^{١٢} إلى آخر الآية الثانية.

يعني اقرأ يا محمّد على أمّتك خبر الذي أعطينا آياتنا أي الكرامات منّا كاجابة
 الدّعوات سريعاً و رؤية الملائكة و المكاملة معهم و أمثالها. [١٨/ب] "فانسخ
 منها" أي انتزع و احتجب. فلحقه الشيطان كما يلحق الصياد صيده في الشبكة
 فاسره فمنعه من التّوبة و الرجوع إلى الحقّ. فكان من الغاوين الضالين
 يعني 'بُلْعَامُ بْنُ بَاعُورًا'. أعان بدعائه أعداء الله تعالى الكفرة و الفجرة على
 أوليائه و هم موسى و هرون و قومهما صلوات الله على نبيّنا و عليهما.

^١ في (ف): الإنجيل، "الذي نقله" زيادة في (ف).

^٢ و "إلى آخره" زيادة في (ل).

^٣ في (ف): إلى الآخر يعني، بدل "أي".

^٤ في (ل): ع م، بدل "عليه لسلام".

^٥ في (ف، ل): هو، بدل "كان".

^٦ "ما" سقطت من (ل).

^٧ "في" زيادة في (ف). في (ل): ١٦/ب.

^٨ "فهو مثل" زيادة في (ع).

^٩ في (ف): ٢٢/ب.

^{١٠} متا: ١١٨-٦.

^{١١} في (ف): المجيد، في (ل): العظيم، بدل "الجليل".

^{١٢} سورة الاعراف: ١٧٥/٧.

و اعلم إن تكرار الولادة كناية عن^١ خروج الرّوح من البدن معنوياً لا بالموت بل قبل الموت كما قال نبينا صلى الله تعالى عليه و سلم^٢ "موتوا قبل أن تموتوا"^٣. و كما قال المشايخ: "و يسمونه انسلاخاً".

فإنّ الانسلاخ نوعان؛ انسلاخ من خير إلى شرّ و انسلاخ من شرّ إلى خير.^٤ كما روي عن ابي يزيد البسطامي قدّس سرّه- أنه قال "انسلخت من جلدي كما ينسلخ الحيّة"^٥ من جلدها. فإذا أنا هو". فاعلم إنّ الانسلاخ من الشرّ أنواع كثيرة. فالأول انسلاخ من أوصاف زميمة و هي الحقد و الحسد و الكبر و إضرابها كثيرة. و ذلك هي أن تبدل هذه الصّفات بصفات حميدة على حسب ما قالوا. و منها انسلاخ النفس عن جسم الإنسان معنوياً قبل الموت. و هو أنّ المشاهد شاهد نفسه ينسلخ من [١٩] بدنه و يقوم في مواجهته و ينظر إلى شخصه. و ذلك إنّما يراه أصحاب المشاهدات.^٦ و منها انسلاخ القلب من النّفس على شبه انسلاخ النّفس من البدن. ثمّ منها انسلاخ السرّ من القلب. و هو أن ينتزع منه يرتقى مجرداً عن القلب و النفس و البدن. ثمّ منها انسلاخ الخفي من السرّ كشبه انسلاخ السرّ من القلب. ثمّ انسلاخ الخفي من صفاته. ثمّ انسلاخ الأخرى من الخفي أصلاً و هو فناء. و هذا هو الفناء الذي يسمونه فناء الكلّ. و هذه انسلاخات سبع مرّات. فمدّة انسلاخ الصّفات مرّات كثيرة جعلناها مرّة واحدة. و أمّا الانسلاخ السّادس و هو انسلاخ الخفي من السرّ قد يسمونه فناء. و لكنّه غلط منهم لأنه بقي غير الله تعالى بعد. و هو الأخرى. و هذا هو المقام الذي قال "أبو يزيد انسلخت من نفسي فإذا أنا هو". و هم يسمون ذلك مقام التوحيد و مقام الجمعيّة و مقام الفناء.^٧ فلو كان فانياً لم يكن

^١ في (ف): ٢٣/أ.

^٢ في (ف، ل): عليه السلام، بدل "صلى الله تعالى عليه و سلم".

^٣ العجلوني، كشف الخفاء و مزيل الالباس، ٢، ٤٠٢.

^٤ "فالانسلاخ من شرّ إلى خير" زيادة في (ف، ل).

^٥ في (ل): ١٧/أ.

^٦ في (ف): ٢٣/ب.

^٧ في (ف): ٢٤/أ.

هو بل كان الله وحده. فإذا لم يكن هو لم يصحّ أن يقول فإذا أنا هو إذ لا أنا ثمة. و إنما الله تعالى^١/ وحده. فلما صحّ منه أن يقول أنا علم أن ثمة غير الله [١٩\ب] تعالى فلم يكن فناء كاملاً.

و أما الانسلاخ من خير إلى شرّ هو انعكاس البالغ إلى الابتداء بالمقامات و الدرجات التي ارتقاء فيها. فينزل عليها و إذا انزل إلى ابتدائه و هو مقام الإيمان. فربّما يبقي على ذلك. و منهم من لا يبقي و العياذ بالله حتّى يتسافل إلى أسفل السافلين كاللعين إبليس و بلعام بن باعورا. كما قال الله^٢ تبارك و تعالى في القرآن العزيز^٣ ﴿وَلَوْ شِئْنَا لَرَفَعْنَاهُ بِهَا﴾^٤ أي رفعناه إلى عليين. و هذا دليل على أنّه تعالى لم يرفعه بعد إلى درجة المشاهدة. و إنّما كان في بدايات مكاشفاته و كراماته. قوله تعالى ﴿وَلَكِنَّهُ أَخْلَدَ إِلَى الْأَرْضِ﴾^٥ أي اختار الدنيا و رضى به. فالله^٦ تعالى يبيّن^٧ أن انتزاعاً له إلى السفلى إنّما كان بكسبه^٨/ و سوء اختياره لنفسه حيث أضاف فالإنسلاخ و الاخلاص^٩ و اتّباع الهوى إليه. كما قال "فانسلاخ منها و أخلاص إلى الأرض و اتبع الهوى".^{١٠} و هذا أيضاً دليل على أنّه كان بعد في مقامات الكسب و الطّريقة إلا أنّه كوشف له شيء من عالم الملكوت. و لم يبلغ بعد إلى الجبروت. فإن كلّ ما يجري في عالم الجبروت جبري. ليس للعبد فيه كسب معتبر. فأفهم تفهم وحده [٢٠\أ] إن شاء الله تعالى.

^١ في (ل): ١٧/ب.

^٢ "الله" سقطت من (ل).

^٣ في (ف): العظيم، في (ل): الكريم، بدل "العزيز".

^٤ سورة الاعراف: ١٧٦/٧.

^٥ سورة الاعراف: ١٧٦/٧.

^٦ في (ف): والله، بدل "فالله".

^٧ في (ف): يبيّن.

^٨ في (ف): ٢٤/ب.

^٩ "و الاخلاص" سقطت من (ف).

^{١٠} في (ف، ل): هوى، بدل "الهوى".

و قصة بلعام مكتوب في التوراة في أيدي اليهود.^١ إن ملكا من ملوك^٢ نواحي الشام اسمه بالق^٣ بن صفور^٤ وفي التوراة اسمه والأق^٥ و اسم بلعام^٦ والأعم بن سبفور^٧ - اهدى إليه مالا كثيرا ليدعوا^٨ بالشر على بني إسرائيل. فجاءه من ملائكة الله تعالى و قال: "لا تفعل ذلك. فإن الله تعالى مع هؤلاء القوم". و امتنع بلعام. فزاد بالق في هدايته ثانية و ثالثة^٩ حتى قبل. ثم أمر بلعام ببالق أن يذبح قربانين و يتصدق بصدقات كثيرة. و كانوا في ذلك مدة مديدة.

و استوى بنو^{١٠} إسرائيل على بعض دياره و قراه. و دعا بلعام على موسى و قومه عليه السلام. فلم يؤثر دعاه حتى وقع قوم موسى في الزنا و فجروا بنساء القوم. فأثر دعاء بلعام و عجزوا.^{١١} و عجز بنو إسرائيل ممن كانوا قاهرين غالبين عليهم من قبل. لكن الله تعالى لعن بلعام بن باعورا و جعله الله^{١٢} مطرودا محجوبا مردودا. و القصة بطولها أطول من ذلك في [٢٠ب] التوراة. و لو ذكرتها لطل^{١٣} الرسالة. هذه الآية دلالة على أن الولي لا ينبغي أن يأمن مادام حيا في دار التكليف. و هذا أيضا دليل إلى أن الكرامات الخارقة للعادة قد يكون للأولياء كما للأنبياء عليهم السلام. تفهم إن شاء الله وحده.

^١ "في أيدي اليهود" سقطت من (ف، ل).

^٢ في (ل): ١٨/أ.

^٣ في (ل): والاق، بدل "بالق".

^٤ في (ف، ل): صفوار، بزيادة الالف.

^٥ في (ف): والاق، بنقصان الالف.

^٦ "والاق و اسم بلعام" سقطت من (ل).

^٧ في (ف): بالواو، بدل " و اسم بلعام والاعم بن سبفور".

^٨ في (ف): ليدع، بنقصان الواو.

^٩ "ثانية و ثالثة" سقطت من (ف، ل).

^{١٠} في (ف): ٢٥/أ.

^{١١} "و عجزوا" سقطت من (ف، ل).

^{١٢} "الله" سقطت من (ل).

^{١٣} في (ف): لطالت، بزيادة التاء.

و قوله تعالى ﴿إِنْ تَحْمِلْ عَلَيْهِ يَلْهَثْ أَوْ تَتْرُكْهُ يَلْهَثْ﴾^١ يعني مثل بلعام كمثل الكلب/^٢ اللاهث. إن طردته وعدوته يلهث و إن تركته يربض في الظل يلهث. أيضًا كذا حال هذا الضالّ يعني^٣ بلعام بن باعورا. إن منعه مما يعمل من عمل السوء و هو الدعاء على موسى/^٤ و هرون و قومهما عليهما السلام لا يمتنع و إن تركته لا يمتنع. و إنما ضرب مثله بالكلب أهانه به. و إنما قال ذلك لأنه زجره و منعه من هذا الدعاء على موسى و قومه. و قد حاجّه حاجة مرارًا و لم ينزجر. و ذلك مكتوب في التوراة كذلك. إنه منعه ملائكة الله^٥ من ذلك مرارًا كثيرة و ناصحوه كرات جمة فلم يمتنع. أعاننا الله عن أمثال ذلك الضلال.

و قوله تعالى ﴿وَلَقَدْ نَرَأْنَا لِجَهَنَّمَ كَثِيرًا مِّنَ الْجِنِّ وَالْإِنسِ لَهُمْ قُلُوبٌ [٢١] لَا يَفْقَهُونَ بِهَا﴾^٦ الآية. قال الإمام الديلمي^٧ - قدس سرّه - اعلم أنّ القلوب جمع. و احادها قلب و أنه يستعمل لمسميات كثيرة. و الأقرب إلى افهام العوام قلب البدن و هو قطعة لحم مخصوصة معروفة. ثمّ قلب النفس في قلب البدن. ثمّ قلب الظف من قلب النفس. فهو في قلب النفس. ثمّ في هذا القلب العقل و الروح الذي نسميه سرا. و هذا السرّ قلب/^٨ القلب الذي فيه العقل و السرّ.^٩ ثمّ العقل و السرّ نوران روحانيان.^{١٠} ثمّ الخفيّ بعد ذلك سرّ السرّ و قلبه و عينه. فافهم انتهى. و تفاصيل ذلك يعرف في كتاب مرآة الارواح.

^١ سورة الاعراف: ١٧٦/٧.

^٢ في (ل): ١٨/ب.

^٣ "يعنى" سقطت من (ف).

^٤ في (ف): ٢٥/ب.

^٥ "أن" سقطت من (ف).

^٦ "تعالى" زيادة في (ل).

^٧ سورة الاعراف، جزء من الآية: ١٧٩.

^٨ "في تفسير له في التصوف" زيادة في (ع).

^٩ في (ل): ١٩/أ.

^{١٠} "و السرّ" سقطت من (ف، ل).

^{١١} في (ف): ٢٦/أ.

إذا عرفت ذلك قوله ﴿لَهُمْ قُلُوبٌ لَا يَفْقَهُونَ بِهَا﴾^١ عني به القلب الذي هو محل السرّ و العقل. ثمّ النفس إنّما يفهم ما يفهم و يعقل ما يعقل بنور العقل و الرّوح. و قد يكون هذا القلب مسطوراً^٢ تحت القساوة و أنواع الفساد. فيكون العقل و الرّوح لا ينوران النفس لأنّهما في جوف القلب المسود. فلا يسري نورهما إلى النفس. قال الله تبارك^٣ و تعالى ﴿كَلَّا بَلْ رَانَ عَلَى قُلُوبِهِمْ﴾^٤ [٢١ب]. و "الرّين" هو الصّداء على القلوب. قال النبي صلّى الله تعالى عليه و سلّم^٥ "إنّ القلوب لتصداء كما يصداء الحديد فجاءها تلاوة القرآن".^٦ و قال النبي عليه السلام "إذا أذنب عبدٌ ذنباً وقع على قلبه نكتة سوداء فإن أذنب أخرى وقعت أخرى حتّى يعتم القلب"^٧ الحديث. و إذا كانت القلوب مستورة محجوبة عن الأنوار مظلمة في ذاتها. لا^٨ يفقه الانفس بها الشواهد و الدلائل و الأمارات الدالة على الحق.^٩

و الحمد لله الذي جعلني من زمرة يؤتكم كفلين من رحمته. و الصلوة/^{١١} و السلام على خير خلقه محمّد و على جميع الأنبياء و على خير آلهم و أزواجهم و أولادهم. ثمّ نرجع إلى ما كنّا بسبيله من الدّعاء. اللَّهُمَّ يَا ميسرَ كلِّ عسير و يا من

^١ سورة الاعراف، جزء من الآية: ١٧٩.

^٢ في (ف، ل): مستورا، بالناء.

^٣ "تبارك" سقطت من (ف، ل).

^٤ سورة المطفين، جزء من الآية: ١٤.

^٥ في (ف، ل): عليه السلام، بدل "صلّى الله عليه و سلّم".

^٦ سيوتي، جامع الصغير، ٢، ٢٦.

^٧ "أيضا" زيادة في (ف).

^٨ ابن ماجه، كتاب الذهب، ٢، ١٤١٩.

^٩ في (ف): ٢٦/ب.

^{١٠} هذه العبارة زيادة في (ف): " و قوله تعالى ﴿و لَهُمْ آعِينٌ لَا يَبْصُرُونَ بِهَا﴾ و انما اراد بذلك عيون القلوب و هو الروح و العقل الذين اشرنا إليهما لا يبصرون بها لان المبصر بها انما هو النفس بواسطة القلب فاذا كان النفس محجوباً عنهما و هما محجوبان في القلب فلا يصل النفس الى الانتفاع بهما كجوهر مضى لان الجوهر مضى لان الجوهر في حجاب مظلم فلو كشف الغطاء عن الجوهر اضاء البيت و انتفع الناس بضيائه كذا هنا و قوله تعالى ﴿و لَهُمْ إِذَاتٌ لَا يَسْمَعُونَ بِهَا﴾ فانما اراد به اذان القلوب و هو الروح و العقل الذين اشرنا إليهما الا انهما في حجاب الرّين و القساوة كما ذكرنا و الحجاب تمنع وصول المواعظ من [٢٧/أ] الآيات و الاحاديث و الدلائل إليهما حتّى يسمع القلب بهما فيسمع النفس بواسطة سماع القلب و انما قلنا انه اراد بذلك عيون القلوب و اذاتها لانهم كانوا يسمعون و يبصرون بحواسهم الظاهرة".

^{١١} في (ل): ١٩/ب.

لا يحتاج إلى التعسير! سهّل علينا كلّ عسير. فإنّ تسهيل العسر عليك يسير. يا مالك الملك! يا ذالجلال و الإكرام! برحمتك يا أرحم الرّحمين!^١ اللهم اغفر لي خطاياي و جهلي و إسرافي في أمري و ما أنت أعلم به منّي. أنت المقدم و أنت المؤخر. و أنت على كلّ شيء قدير. اللهم اصلح ديني الذي هو عصمة أمري. و اصلح لي دنياي التي [١٢٢] فيها معاشي. و اصلح لي آخرتي التي إليها معادي. و اجعل الحياة زيادة لي من كلّ خير و اجعل الموت راحة لي من كلّ شرّ. اللهم إني اسئلك الهدى و التقى و العفان و الغنى و من العمل ما ترضى.^٢ اللهم آت نفسي تقويها و زكّيها. أنت خير من زكّيها. أنت وليها و مولاها. اللهم إني أعوذ بك من فتنة القبر و عذاب النار و من شرّ الغنى و من شرّ فتنة الفقر. و أعوذ بك من فتنة المسيح الدّجال. اللهم إني أعوذ برضائك من سخطك و بمعاقتك من عقوبتك. اللهم إني أعوذ بك منك. لا أحصى ثناء عليك. أنت كما أثنيت على نفسك. لا إله إلا أنت. استغفرك. اللهم ربّنا و أتوب إليك. اللهم كما سئلتك فيه و منه فإني سئلت ذلك كلّه لي و لوالديّ و ارحمني و أهلي و قرابتي و جيرانني و من حضرت من المسلمين و من عرفني أو سمع بذكري أو لم يعرفني و لوالديهم و أبنائهم و إخوانهم و أزواجهم و ذوي رحمهم و للمؤمنين و المؤمنات و المسلمين و المسلمات الأحياء منهم و الأموات و من ظنّ بي خيراً. لك واهب الخيرات و دافع المضرات. و أنت على كلّ شيء قدير. و صلّ و سلّم على محمّد و على آل محمّد و بارك على محمّد و على آل محمّد كما صلّيت و سلّمت و باركت على إبراهيم و على آل إبراهيم في العالمين. إنك حميد مجيد. و آته الوسيلة و الفضيلة و الدرجة الرفيعة و المقام المحمود الذي وعدته. إنك لا تخلف الميعاد.

^١ "اللهم يا ميسر كلّ عسير و يا من لا يحتاج إلى التفسير سهّل علينا كلّ عسير فإنّ تسهيل العسر عليك يسير يا مالك الملك يا ذالجلال و الإكرام برحمتك يا أرحم الرّحمين" سقطت من (ف، ل).

^٢ "و صلّى على سيّدنا محمّد عبدك و رسولك النبيّ الامى و على اله و صحبه" زيادة في (ف).

تمت من يدي الفقير أحقر العبدى درويش على النقشبندى الشهير بإنجيل و هو
لمن قيل فى حقه على بن اليونانى. و يدخل القلب إلى بلاد الاسطنبول قبل تاليف
الرسالة يسمى نعت النبى محمد عليه السلام فى الإنجيل فى اليوم السبت من ذى
الحجة الشريفة.^١ [٢٢|ب]

^١ من قوله " اللهم أت نفسي تفويها....." إلى هنا سقطت من (ف) و من قوله " اللهم أتى اعوذ برضائك....." إلى هنا سقطت من (ل) و "تمت و صلى الله على سيدنا محمد و على اله و أزواجه و أولاده و على جميع الانبياء و المرسلين أمين [٢٠/أ]" زيادة فى (ل).

SONUÇ

Derviş Ali en-Nakşibendî el-İncili, 17. yüzyılın sonları ile 18. yüzyılın başlarında yaşamıştır. Hem Nakşibendilik üzerine yazdığı eseri hem de *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil*'in sonunda yer verdiği tasavvufî kavramlar tasavvufa olan ilgisini ortaya koymaktadır. Ancak kaynaklarda hakkında bir bilgi bulunmadığı için kesin bir şey söylemek mümkün değildir.

Tahkikini yaptığımız eser kütüphane kayıtlarında birbirinden farklı isimlerle geçmektedir. Aynı zamanda eser üzerinde veya metin içinde yer alan isimleri de birbirinden farklıdır. Ancak bu farklılıklara rağmen zikredilen bütün isimler eserin içeriğine uygundur.

Eserin bulabildiğimiz nüsha sayısı altıdır. Bunlardan beş tanesi Arapça, bir tanesi ise, herkesin rahatça anlaması için, Türkçe olarak yazılmıştır. Ancak Türkçe'si yeni baştan yazılan bir eser olmayıp, Arapça'sının tercümesi şeklindedir. İlk önce Arapça metin paragraf halinde verilmiş arkasından Türkçe açıklaması yapılmıştır. Ancak eserin son kısımlarını oluşturan tasavvufla ilgili bölümü tercüme edilmemiştir. Türkçe'si de dahil olmak üzere bütün nüshalarda Yunanca Kitab-ı Mukaddes alıntılarına yer verilmiştir.

Tahkikini yaptığımız *Na'tü'n-Nebi fi'l-İncil* isimli eser reddiye olarak yazılmıştır. Ancak klasik reddiyelerde olduğu gibi İslam'ın diğer dinlere olan üstünlüğünü ispatlamaya çalışmaz hatta bu konuya hiç değinmez. Kitabın yazılış amacı Hz. Muhammed'in (s.a.v) İncil, Tevrat ve Zebur'da geçtiğini, Kitab-ı Mukaddes'teki müteşabih ayetleri açıklayarak ispatlamaktır. Bu bağlamda ilahi kitaplar tercüme edilirken yanlışlıklar yapıldığına değinen müellif, bazı yerlerde uzun kelime tahlillerine girmektedir.

Derviş Ali en-Nakşibendî'nin eserini sadece Hristiyanlar'a ve Yahudiler'e karşı yazılmış bir reddiye olarak kabul edemeyiz. Eser, aynı zamanda lafızda tahrifi kabul eden Müslüman alimleri de eleştirmektedir. Zaten Derviş Ali en-Nakşibendî, eserine Tevrat, İncil ve Zebur tahrif edilmiştir diyen İslam alimlerini eleştirmekle başlar. Zira müellife göre asıl tahrif lafızda değil manada yapılmaktadır.

Müellif, Hz. Muhammed'in (s.a.v) önceki ilahi kitaplarda haber verildiğini ispatlamaya çalışırken, her ne kadar verilen bu haberin delillerini Tevrat, Zebur ve İncil'de bulduğunu söylese de sadece İncillerde, özellikle de Yuhanna'da bulduklarını açıklar. Tevrat ve Zebur'da bulduğunu söylediği delillerden ise hiç bahsetmez.

Tebşirât problemiyle ilgili reddiye geleneğine baktığımızda müellifin ortaya koyduğu delillerinin orijinal olmadığı, aynı delillerin daha önce bu konuda eser yazan müellifler tarafından da zikredildiği görülmektedir.

Gerekli gördüğü yerlerde Kur'an-ı Kerim âyetlerini ve hadisleri de kullanan müellif, ne âyetlerin buldukları surenin ismini ve numaralarını vermiş ne de hadislerin bulunduğu kaynağı göstermiştir. Aynı şekilde Kitab-ı Mukaddes'ten yaptığı alıntılarını da yerlerini tam olarak göstermemiştir. Fakat bazen hangi bölümden olduğunu belirtmiştir. Ayrıca zaman zaman başka alimlerin görüşlerini de zikreden müellif, görüşleri zikrederken, bazılarını sadece geçtiği eseri söyleyerek atıfta bulunmuştur. Bazen ise söylediği görüşün sahibini belirtse de, geçtiği kaynağı belirtmemektedir.

Derviş Ali en-Nakşibendî'ye göre ilahi kitaplardaki lafızların çoğu müteşabihtir. İncil'de ise diğer bütün ilahi kitaplardan daha çok müteşabih lafız bulunmaktadır. Zaten müellif bu eseri İncil'deki müteşabihleri çok iyi açıklayan bir risale olarak yazdığını söylemektedir. İlahi kitapların indirildiği dilden başka bir dile çevrilmesine karşı çıkan Derviş Ali, ilahi kitapların tercüme edildiği zaman gerçek anlamından farklı olacağını söylemektedir.

Pek çok reddiye yazarı gibi Derviş Ali'de Yuhanna İncili'nde geçen "Faraklit" kelimesi ile Hz. Muhammed'in (s.a.v) kastedildiğini iddia etmiştir. Müellife göre ilahi kitapların lafızlarının çoğunun müteşabih olması gibi "Faraklit" de müteşabihtir ve te'vili gerektirmektedir. Müellif, "Faraklit" kelimesinin yanlış tercüme edildiğini söylemekte ve bunu ispatlamak için kelimenin köküne inmektedir. Sonuç olarak ise "Faraklit" kelimesinin anlamının "Ahmed" olduğunu belirtmektedir.

Müellif Yuhanna 14:26'da geçen ""Fakat benim ismimle babanın göndereceği Tesellici, Ruhülkudüs, o size her şeyi öğretecek ve size söylediğim her şeyi hatırlanıza getirecektir" cümlesindeki "isim" ile Hz. İsa'nın neyi kastettiğini tartışmıştır. Bu konuda alimlerin görüşünü zikreder ve bunların yanlış olduğunu söyler. Müellife göre

“isim” lafzıyla kastedilen mesihtir. Bunun anlamı da hamd eden ya da hamd edilendir. Ahmed/أحمد kelimesi de aynı anlamdadır.

Müellif, eğer Tevrat ve Zebur’da Hz. Muhammed’in (s.a.v) müjdelendiği yerleri söylerse risalenin uzayacağını söyleyerek, biraz da tasavvufi şeyhlerin ıstılahlarından bahseder. Tevrat’ta geçen Bel’am b. Baura’ya değinerek insanın manevi olarak yükseldiği derecelerde kalacağını kesin olmadığını vurgular. Bu kısımda da yine Yuhanna ve Matta İncil’lerinden alıntı yapar.

Müellif, Tekvin 2:27’de geçen “Ve Allah insanı kendi suretinde yarattı.” sözünün cahiller tarafından yanlış anlaşıldığını ve bu sebeple Hz. İsa’nın ilahlığına hükmettiklerini söylemektedir. Bu bağlamda hulûl görüşünü savunanları da eleştirir.

KAYNAKÇA

- ABACI, Harun, (2006), *Bezzâvî ve Nesevî'deki İ'tizal Etkilerinin İncelenmesi*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ACLÛNÎ, Ebü'l-Fida İsmail b. Muhammed, (????), *Keşfü'l-Hafa ve Müzîlü'l-İlbas*, Mektebetü't-Türasi'l-İslâmî, Haleb.
- AYDIN, Fuat, (2006), "Ali b. Rabben et-Taberî'nin Kitâbu'd-Dîn ve'd-Devle Adlı Eseri ve İsbat-ı Nübüvve Geleneğindeki Yeri", *Usûl*, sayı 6, s.27-56.
- AYDIN, Mehmet, (1989), *Müslümanların Hıristiyanlığa Karşı Yazdığı Reddiyeler ve Tartışma Konuları*, Selçuk Üniversitesi Yayınları No:61, Konya.
- BROCKELMANN, Carl, (1988), "Seâlibî", *İslam Ansiklopedisi*, X, 266.
- BUHARÎ, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmail, (1315), *Sahih-i Buhari*, Dârü't-Tıbaati'l-Amire, İstanbul.
- CERRAHOĞLU, İsmail, (1977), "Fahrüddîn er-Râzî ve Tefsiri", *Atatürk Üniversitesi İslâmî İlimler Dergisi*, sayı 2, 7-57.
-, (1995), "Envâru't-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vil", *DİA*, 1995, XI, 260-261.
- CEVZİYYE, İbn Kayyîm, (1996), *Hidâyetü'l-Hayara fî Ecvibeti'l-Yehud ve'n-Nasara*, (Thk. Muhammed Ahmed el-Hac), Dârü'l-Kalem, Dımaşk.
- DERMAN, M. Uğur, (1994), "Derviş Ali, İmam", *DİA*, IX, 192.
- HABİB EFENDİ, Mirza, (1305), *Hat ve Hattatan*, Kostantiniye.
- İBN MACE, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezid er-Rebei el-Kazvini, (1953), *Süneni İbn Mace*, (thk. Muhammed Fuad Abdülbaki), Dârü İhyai'l-Kütübi'l-Arabiyye, Kâhire.
- KARADENİZ, Osman, (1999), "İbn Berrecân", *DİA*, XIX, 371.
- KİTABI MUKADDES*, (2001), Kitapı Mukaddes Şirketi, İstanbul.

- MÜSTAKİMZADE, Süleyman Sa'deddin Efendi, (1928), *Tuhfe-i Hattatin*, İstanbul.
- NAKŞİBENDÎ, Derviş Ali, *Na'tü'n-Nebî fi'l-İncîl*, Fatih Ktp. No:30; Çorum İl Halk Ktp. No:195; Fatih Ktp. No:31; Köprülü Ktp. No:105; Laleli Ktp. No:22; Nuruosmaniye Ktp. No:51.
-, *Sultan Ahmed b. Muhammed'e Dair İstihrac Risalesi*, Nuruosmaniye Ktp. No:51.
-, *Risale Tertib Zikr Nakşibendiyye*, Süleymaniye Ktp. Yazma Bağışlar No:1086.
- NECATİOĞLU, Halil, (1982), *Matbaacı İbrahim Müteferrika ve Risâle-i İslâmiye*, (Nşr. Halil Necatioğlu), Ankara.
- NESEFÎ, Abdullah b. Ahmed b. Mahmud, (1989), *Tefsîru'n-Neseфі: Medarikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vil*, c.2, Dâru'l-Kalem, Beyrut.
-, *Neseфі Tefsiri*, (2003), (trc. Harun Ünal), c.1, Ravza Yayınları, İstanbul.
- ÖZEK, Ali, Hayreddin Karaman, Ali Turgut, Mustafa Çağrıçı, İbrahim Kâfi Dönmez ve Sadreddin Gümüş, (1992), *Kur'ân-ı Kerîm ve Türkçe Açıklamalı Meâli*, Medine-i Münevvere.
- ÖZTÜRK, Mustafa, (2003), "Medarikü't-Tenzîl ve Hakaikü't-Te'vil", *DİA*, XXVIII, 292-293.
- RADO, Şevket, (????), *Türk Hattatları*, İstanbul.
- RAHMETULLAH el-HİNDÎ, Rahmetullah b. Halilurrahman, (1972), *İzharü'l-hak tercümesi*, (trc. Ömer Fehmi Efendi -Nüzhet Efendi), Sönmez Neşriyat, İstanbul.
- RAZÎ, *Tefsîr-i Kebîr Mefâtihu'l-Gayb*, (1990), (trc.Suat Yıldırım, Lütfullah Cebeci, Sadık Kılıç, C. Sadık Doğru), c.8, Ankara.
- SEÂLİBÎ, Abdurrahman b. Muhammed b. Mahluf Ebî Zeyd, (1997), *Tefsîrü's-Seâlibî: Cevahir Hisan fi Tefsir'il-Kur'an*, (thk. Ali Muhammed Muavvez, Adil Ahmed Abdülmevcud), c.3, Dâru İhyai't-Türâsi'l-Arabi, Beyrut.
- SİNANOĞLU, Mustafa, (2003), "el-Makâsıd", *DİA*, XXVII, 420-421.

SUYOLCU, Mehmed Necib, (1942), *Devhatü'l-Küttab*, İstanbul.

SUYUTÎ, Ebü'l-Fazl Celaleddin Abdurrahman b. Ebî Bekr, (1996), *Câmiü's-Sağir:Muhtasarı, tercüme ve şerhi*, (haz. İsmail Mutlu-Şaban Döğen-Abdülaziz Hatip), Yeni Asya Yayınları, İstanbul.

TEFTAZÂNÎ, Sa'deddin Mesud b. Ömer b. Abdullah, (1989), *Şerhü'l-Makasid*, (thk. Abdurrahman Umeyre), Alemü'l-Kütüb, Beyrut.

TERCÜMAN, Abdullah b. Abdullah el-Mayurki, (1988), *Tuhfetü'l-erib fi'r-red ala ehli's-salib*, (thk. Ömer Vefik Dauk), Dârü'l-Beşairi'l-İslâmiyye, Beyrut.

TİRMİZÎ, Ebü İsa Muhammed b. İsa b. Sevre es-Sülemi, (1998), *el-Câmiü'l-Kebîr*, (thk. Beşşar Avvad Ma'ruf), Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, Beyrut.

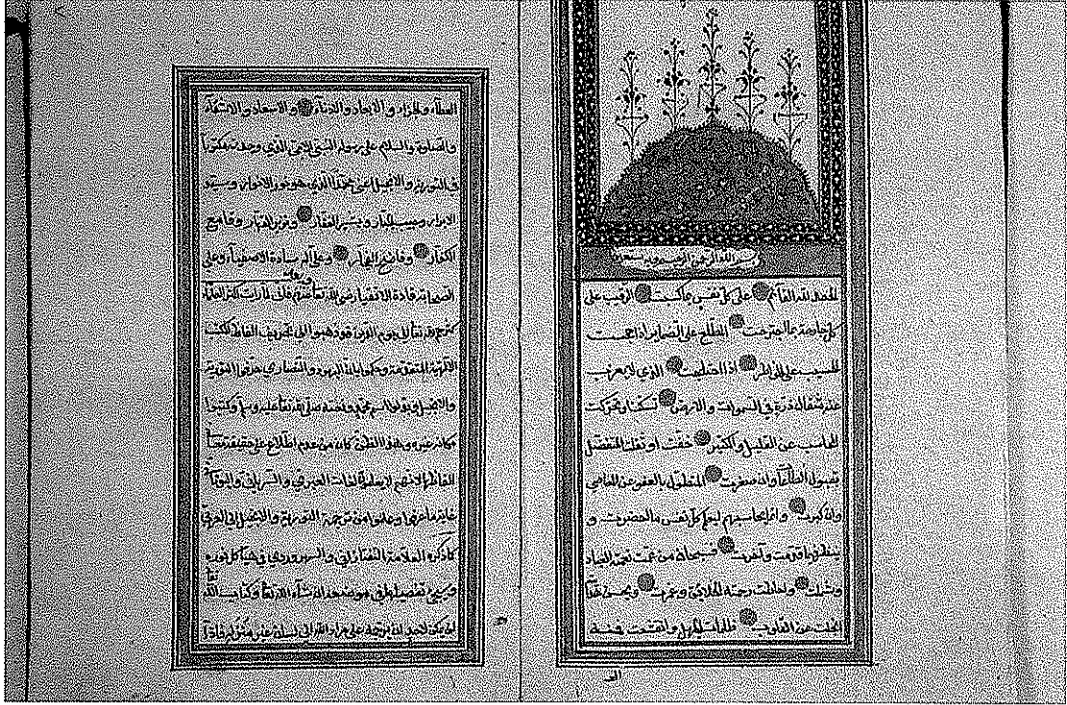
YAVUZ, Yusuf Şevki, (1989), *İslam Akaidinin Üç Şahsiyeti*, Kültür Matbaacılık, İstanbul.

YÖRÜKAN, Yusuf Ziya, (1998), *Şihabeddin Sühreverdî ve Nur Heykelleri*, (trc. A. Kamil Cihan), İnsan Yayınları, İstanbul.

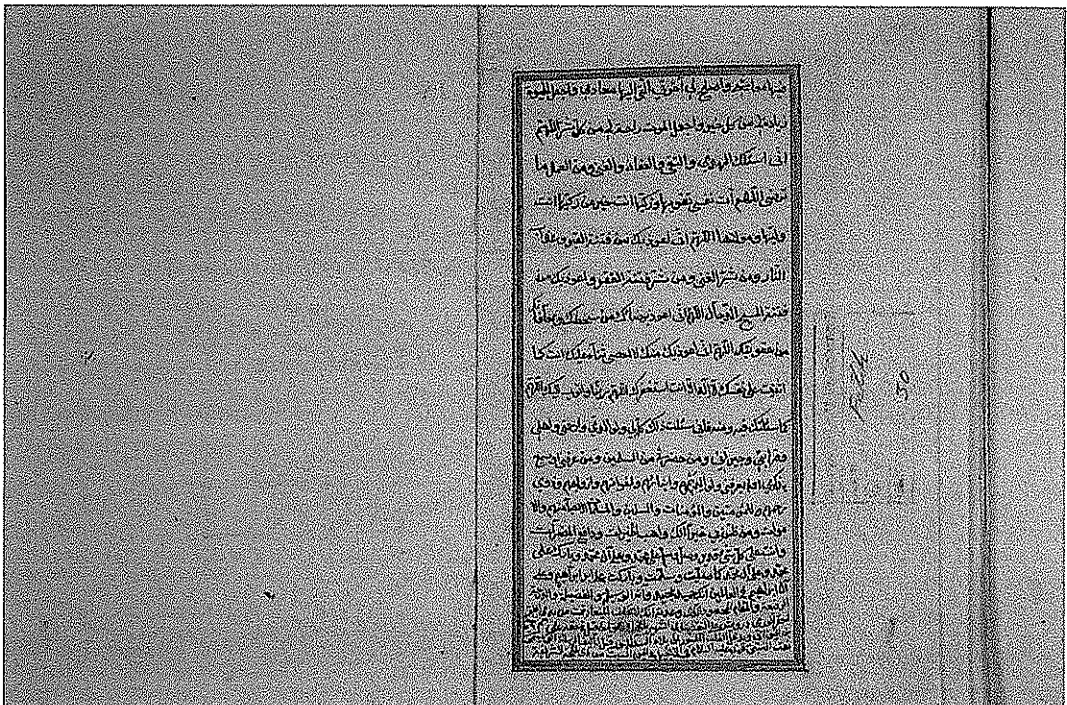
EKLER

Ek 1: Fatih Ktp. No:30 Nüshası

1/b ve 2/a Varakları

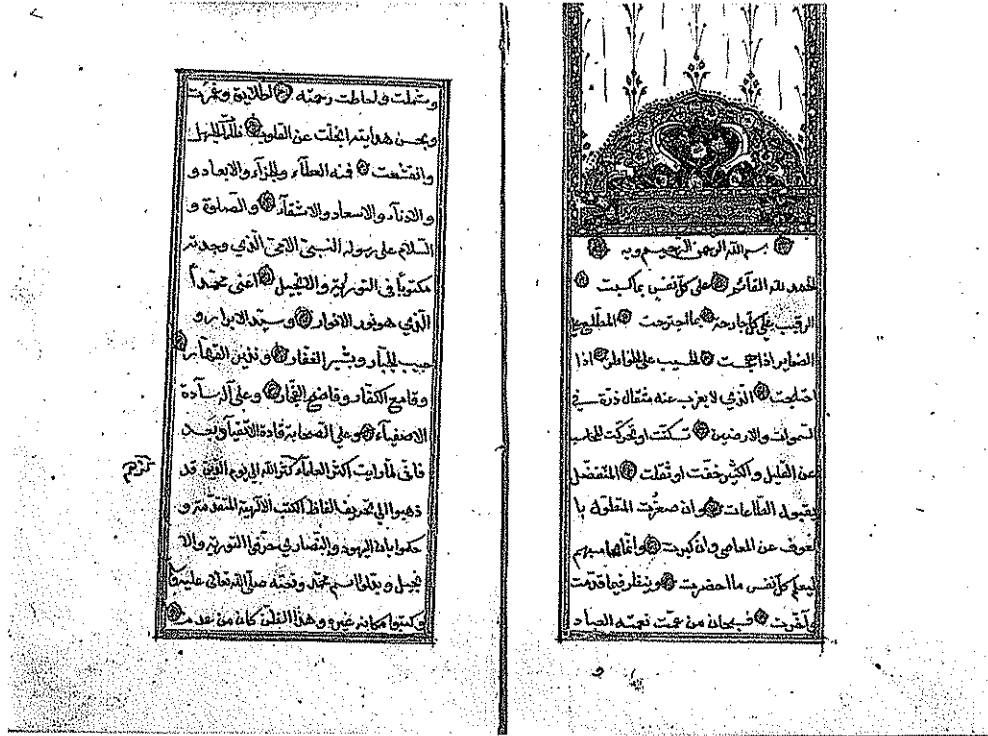

Son Varağı

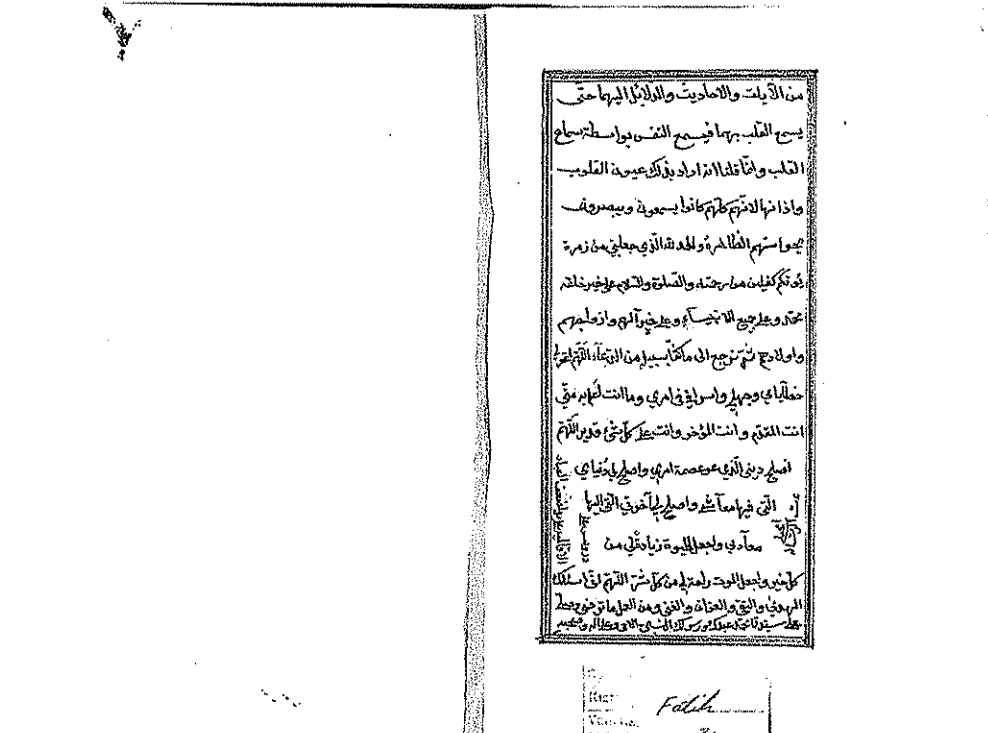

Ek 2: Fatih Ktp. No:31 Nüshası

1/b ve 2/a Varakları

Son Varığı

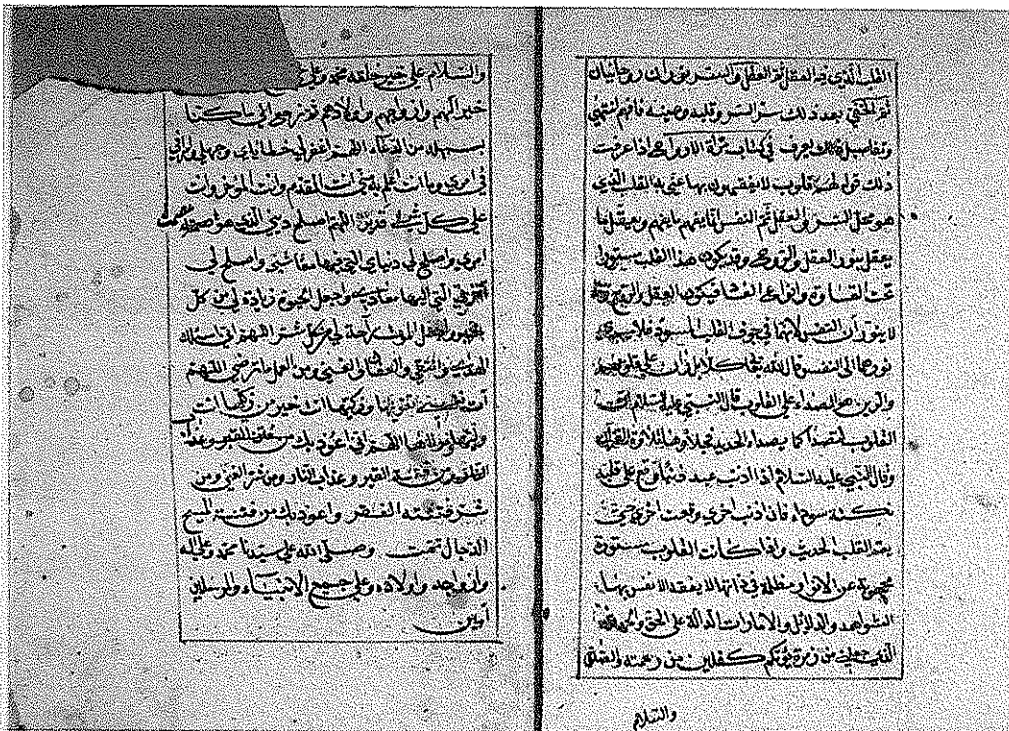

Ek 3: Laleli Ktp. No:20 Nüshası

1/b ve 2/a Varakları

Son Varağı

ÖZGEÇMİŞ

Hülya Cevahir, 1983 yılında Sivas/Akıncılar'da dünyaya geldi. İlkokuldan 1994 yılında mezun oldu. Ortaokulu Sosyal Meskenler İlköğretim Okulu'nda 1997 yılında, liseyi Kadıköy İmam-Hatip Lisesi'nde 2001 yılında tamamladı. 2001 yılında Sakarya Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ni kazandı ve 2005 yılında lisansını tamamladı. Aynı yıl Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı, Dinler Tarihi Bilim Dalı'nda yüksek lisans çalışmalarına başladı.